

Utriusque VII

novena 12 a)

invenio 21.

Ornata oratio generi primum
et quasi colore quodam et succo
suo: nam ut gravis, ut suavis, ut ^{potius} poli-
ta sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut
polita, ut sensus, ut dolores habeat
quantum opus sit, non est fingere
verborum articulo: an solo spectan-
do haec corpore. ut porro consper-
sa sit quasi verborum sententiarum
floribus, id non debet esse solum aequa-
biliter per omnem orationem, sed ita
distinctum, ut sint quasi in oratione
disposita quaedam insignia et lumina

Cicero de oratore c. 25

83

Państwowe Gimnazjum	
im. kr. ZYGMUNTA AUGUSTA	
w Białymstoku	
BIBLIOTEKA GIMNAZJALNA	
Nr inwent.	Nr 4383
Dział 5.	

21

DE CAVSSIS

STILI LATINI

IN VSVM LECTIONVM

AVCTORE

IOH. GODOFR. HASSE,

LITTERARVM SACRARVM ET HVMANIORVM IN
ACADEMIA REGIOMONTANA DOCTORE AC
PROFESSORE.

Cur. xav. A 26
IV.

Unb. A 418.

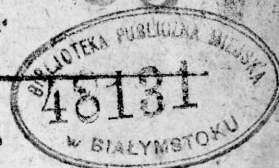
EDITIO ALTERA PASSIM AVCTOR ET
EMENDATIO.

I E N A E

IN BIBLIOPOLIO CROEKERIANO

A. CIDIOCCCH.

1802.

PROOEMIUM

EDITIONIS PRIMAE.

Cum vidissemus plerosque de filo latino libros, qui vulgo circumferuntur, ad fructum parum utiles, ad usum minus parabiles, non nullos etiam; qui satis boni videri poterant, aut prolixiores iusto aut male latine scriptos; faciendum nobis putavimus, ut his incommodis, quantum fieri posset mederemur: praesertim cum plures, qui nostra institutione erant vsi, nobiscum agerent, ut haec praecepta, quae ipsis non inutilia videbantur, in vulgus ederemus.

In hoc igitur libro conscribendo tria maxime spectauimus. Primum, ut brevia essent, quae doceremus, salua tamen perspicuitate: deinde, ut fontes aperirentur, vnde rerum tractatarum vberior cognitio duci posset,

* * *

adeoque et docentes et discentes adiuuantur: tertio, vt bene essent scripta, quaecunque praeciperemus. Quae, ne cui leues videantur, aut non satis dignae caussae, quae librorum in hoc genere multitudinem augere possint, non est, quod verear; illud metuentum video, ne, quod volui, consecutus non sim. Ceterum eius rei penes lectores peritos et elegantes esto iudicium; aliorum vel clamores vel querelas non audiam. Sed quosquos iudices, aequos, iniquos fuerit nacta haec opera nostra, illud tamen negare non poterunt, nos et aliorum librorum bona, quae habebant, non neglexisse, et addidisse plura de nostris observationibus, atque vtilitatem cum breuitate secutos esse in omnibus. Ac huius quidem studii mei si non poenituisse plane lectores sentiam, et si admiratores magnos non inuenero, cum obscurum meum nomen sit, tamen hoc ipso, amplissimo laboris mei fructu beatum me putabo. Dab. Ienae ip[s]is Calendis septembr. CIOCCCLXXXVI.

P R O

P R O O E M I V M

EDITIONIS SECVNDAE.

Cum, ita flagitante Bibliopola, noua huius libelli editio paranda esset; id potissimum curauimus, vt ad nonnullorum virorum *κριτικῶτάτων* admonitiones passim et auctiore et correctior, vbique autem, quantum ex tenuitate ingenii nostri fieri posset, emendatior prodiret. Cumque, quid habuerimus habeamusque in eo conscribendo consilii, satis iam, vt arbitror, patefactum sit in prooemio superiori, nihil nunc magnopere est, quod addamus, nisi, vt, quam vtilitatem, non sine magna laetitia nostra, multis eo vtentibus ad-

A 5

huc

* * *

huc praestitit, eam maiorem prae-
beat hac forma pluribus eo vsuris,
optemus. Scribeb. Regiomonti Ca-
lendis ipsis Iuniis A. cioroccci.

CONSPECTVS LIBRI

**Prolegomena de latinitate generatim (adeo-
que de origine, satis, praestantia lati-
nae linguae) non nulla praecipunt (§. I —
VIII.)**

**Stili latini pars Generalis explicat, quid sit
stilus, quid stilus latinus, quibus re-
bus et efficiatur et comparetur (§. 1 — 15.)**

**Stili latini Pars specialis (§. 16.) quator lo-
cis absoluitur, et quidem**

**Loc. I. De oratione grammatica quae tribus
capitibus continetur**

**a) Orthographia Cap. I. quae censetur
monimentis antiquis, etymologia etc.**

A 4 (§. 17)

CON-

CONSPECTVS LIBRI

(§. 17 — 23) additur de abbreviaturis, numeris et pronuntiatione linguae latinae. (§. 24 — 27.)

b) Etymologia, Cap. II. ubi de nomine (§. 20.) verbis (§. 30.) particulis (§. 31.) de verborum significatione prima, (§. 32. 33.) sensu recto (§. 34.) discriminine (§. 35.) et adiumentis ad hanc rem §. (36.) de vocabulis probis (§. 37.) item de barbarismo (§. 38.) agitur.

c) Syntaxi Cap. III. cuius primariae leges sunt, natura et perspicuitas (§. 40. sq.) ad quas temporum usus (§. 42 — 44) et consecutio (§. 45 sq.) modi Latinorum (§. 47. sq.) participia et regulae omnes reuocantur. (§. 50 sq.) Additur de constructionis proprietate et Latinismo (§. 52 — 53.) Hellenismo (§. 54.) Soloeicismo (§. 55. sq.) et figuris Grammaticis (§. 57.)

Loc. II. Elegantia quae explicatur (§. 58 sqq.) et tribus maxime inest,

a) Castitati Cap. I. quae repudiat 1) peregrinitatem tum formae (§. 61.) adeoque voces hybridas (§. 62 sq.) tum usus, adeoque obsoleta (§. 64.) insolentia (§. 65.) vocabula serioris aetatis (§. 66.) technica (§. 67.)

CONSPECTVS LIBRI

(§. 67.) nouata (§. 68.) tum in compositis Germanismo (§. 69.) Graecismo (§. 70.) 2) Coenismo (§. 78.) 3) idio- tismum s. verba plebeia (§. 72.) et est ipsa in verbis et formulis (§. 73) in sententiis et rebus (§. 74.)

b) perspicuitati, Cap. II. quae remouet ambiguitatem (§. 76.) obscuritatem (§. 77.) morositatem (§. 78.) et habet quinque lumina 1) subtilitatem (§. 79 sq.) 2) proprietatem (§. 81 sq.) 3) popularitatem (§. 83.) 4) breuitatem (§. 84.) 5) modestiam (§. 85.) Additur de perspicuitate sententiarum et rerum, item de fontibus eius. (§. 86 sq.)

c) venustati tum in singulis Cap. III. ubi venustatis vis cum admonitione necessaria (§. 89 sq.) Substantiuorum. (§. 91.) Adiectiuorum (§. 92.) Pronominum (§. 93.) Verborum (§. 94.) Participiorum (§. 95.) particularum (§. 96.) sonus denique excutitur tum in Compositis, Cap. IV. ubi concursus verborum (§. 98.) collocatio (§. 99.) connexio (§. 100.) elaboratio rei (§. 101.) color totius orationis (§. 102.) venustas simplex et gratia (§. 103.) et caput elegantiae, ingenium et usus (§. 104.) tractatur.

CONSPECTVS LIBRI

Loc. *III.* Ornatu, qui existit Cap. *I.* e troporum (§. 105 sqq.) figurarumque usu (§. 109 sqq.) variatione tum grammatica (§. 112.) tum rhetorica (§. 113.) et exercitatione harum crebra (§. 114 sqq.) — Cap. *II.* e sententiis et adagiis (§. 115 sq.) copia verborum (§. 117 sq.) rerum (§. 118 sq.) periodis, quarum structura et artificium explicatur (§. 119 sqq.) et numero (§. 122.)

Loc. *IIII.* de usu Stili, vbi Cap. *I.* de diuisionibus Stili §. 123 — 127. et aptitudine §. 128.

Cap. *II.* de stili praesidiis, quae sunt (§. 129.)
1) lectio (§. 130) 2) meditatio (§. 131.)
3) scribendi exercitatio (§. 132.) et progymnasmata, veluti Syllogysmi oratorii, chriac, Ethopoeiae. (§. 133.) 4) loquendi ratio (§. 134 sq.) 5) imitatio (p. §. 136. sq.)

Cap. *III.* de variis scribendi formis, 1) narrationibus et fabulis (§. 137.) locis communibus (§. 138.) orationibus integris (§. 139 sq.) epistolis (§. 141. sq.) dialogis, inscriptionibus (§. 143.) et libris scribendis (§. 144.)

PROLE-

PROLEGOMENA

LATINA LINGVA GENERATIM.

§. I.

Instituti ratio.

Quicumque volet latine (vulgo *bene latine*) scribendi facultatem sibi comparare, tria potissimum habet, quae agat. *Primo* vt intelligat, non solum licere cuique litterarum amanti, sed decere etiam quemuis, qui docti hominis laudem velit consequi, latine scribere; *deinde* vt cognoscat, quid in stilo omnino et stilo latino in genere spectetur; *denique* vt discat, quibus causis stilus latinus in specie et efficiatur et constet. Primum illud breuilinguae latinae historia in *Prolegomenis*, alterum *parte generali*, tertium *parte speciali* stili latini persequemur.

§. II.

§. II.

Origo linguae lat.

Atque ut primo de origine latini sermonis disputemus, eum ex graeco maxime ducendum esse tanquam ex fonte, fatentur vno ore omnes, qui de linguarum originibus ac rerum inter homines gestarum ordine accurate cogitarunt. Suadet id primum ipsa *historia*, litterarum lucida fax, quae, Pelagos siue Graeciae ipsius auctores et statores, cum ex Asia decessissent, inde in Graeciam et Italiam migrantes, linguam litteris cultam intulisse Ausoniae, Etruriae ac deinde Latio docet. *) Suadet magna vocabulorum utrique sermoni communium vis, quorum alia simpliciter rententa, alia parua mutatione facta, recepta sunt. **) Suadet mira in formandis, flectendis, construendisque verbis conformitas, in quo ouum non potest ouo esse similius quam latina lingua graecae est. ***) Suadet denique litterarum antiquarum in utraque lingua ductus admodum similis et ἀναλογος. ****) Sunt et alia hujus rei argumenta, quae facile reperiet doctus, colliget ex lectione tiro, nec contraaffirmantium voces in hoc genere audiendae. *****)

*) Vid. *Dodwell. chronolog. GraecoRom. Dionys. Halicarn. illustrans.*

**) Vid.

**) Vid. *Perizon. ad Sanctii Mineruam I. 1. Clarchius ad Homeri Iliad &. 175.*

***) Id. quod pluribus a nobis coram docebitur. Videf. *Grammatologiam nostram Graecae Latinaeque Linguae. Regiom. 1792. 8.*

****) Vid. *Blanchini Euangelicar. quadruplex. Montefalc. Palaeogr. Gr. Ernesti Archaeol. I. Varro apud Gellium, N. A. I, 18. Quintil. I, 9.*

*****) Io. L. *Praschius* de origine germanica Linguae lat. 1686. *Gorius* Antiqq. Etr. p. 104.

§. III.

Eius antiquitas.

Patet ex his Latinitatis antiquitas vera et genuina. Etenim longe ante Romulum statuenda ejus origo est, nectam filia, quam soror linguae graecae appellanda. Ceterum initio fuit rudis et inculta, adiuuante praesertim Romanorum vitae instituto omnem culturam repudiante. *) Et, quanquam mature scribere didicissent Romani, tamen et raro et parce hac arte vsi sunt. Bello demum Punico secundo, cum aliarum gentium mores et ingenia cognouissent, Graecis etiam Musis locus Romae concessus est, quo factum est, ut, quae linguae latinae quasi obstetrix fuisset, eadem eiusdem nutrix esset et altrix. **) Post cum diu florisset, sensim de-

deflexit a pristinâ venustate, variasque, ut fit in rebus humanis, mutationes experta est.

*) Vid. I. Georg *Walebii* histor. crit. ling. lat. p. 24. sqq. Specimina antiquissimae latinitatis ex legibus Romuli, XII Tabb. columna Duilliana et Inscriptionibus apud Graeu. in Thes. T. 4. dabimus in lectionibus.

**) *Perizonius* in animaduers. historicis cap. II. *Lipsius* de vetere Latinorum scriptura. Gell. N. A. XVIII. 21. Ernesti *Archaeol.* I, 1.

§. III.

Aetates eius variae.

Qui linguae, de qua loquimur, latinae fata et vicissitudines satis varias complexi sunt, duobus potissimum modis effecerunt, ut commodius perspicerentur. Vel enim cum vita hominum contenderunt, vel similem eam esse dixerunt metallorum varietatibus. Quemadmodum igitur in vita humana infantiam et pueritiam excipit aetas iuuenilis et vicens, virilitatem senectus et aetas decrepita; ita rudiratem linguae latinae, a Romulo ad bellum vsque Punicum secundum, ejus *infantiam*, quae ab hoc ad Ciceronem secuta sunt fata, *aetatem* ejus *iuuenilem*, a Cicerone ad Tiberium *virilem aetatem*, quod maxime tunc floreret, ab extremis primi temporibus ad quartum infra seculum,

seculum, *senectutem*, et deinceps, cum pristinum vigorem ac florem sensim omnem amitteret, *decrepitam aetatem* dixerunt, donec incurfantibus barbaris nationibus plane expirauit. Pari modo, qui alteram rationem sequuntur, neglectis linguae initiis, *auream illi aetatem*, deinde *argenteam*, post *aeneam*, deinceps *ferream*, imo *plumbeam* tribuunt. Alii a floribus, ab aliis rebus alii dispendendae aetatis ejus modum repetunt. Ea autem ratio, quam secundo loco commemorabamus, frequentissima est. Vid. *Ioh. Nic. Funccius* de origine et pueritia lingu. lat. libri duo. Marb. 1735. 4. edit. emend. de adolescentia 1723. de virili aet. 1730. de imminente senect. 1736. de vegeta Senect. 1744. de inerti ac decrepita senect. Lemgov. 1750. 4. *Lactantius* Institutt. VII. 15. *Christoph. Cellarius* diss. de fatis lat. ling. Halae 1701. *Walch* l. c. p. 15.

§. V.

Qui sunt scriptores L. lat. aurei.

In his ejus fatis nihil admirabilius, quam fuisse tempus, in quo plurimi scriptores in omni fere doctrinarum genere, potissimum in dicendi scribendique elegantia maxime excellerent. Hos ad imitandum sibi proposuere qui deinceps sequebantur scriptores, ad

ad eorum venustatem sibi enitendum esse duxere. Et est in iis, siue res, quae tractantur, siue elocutionem spectes, subtilitas maxima, venustas summa, et profecto, quid sit pulchrum, quid venustum, quid utile ad vitam et doctrinam, id ex latinis scriptoribus optimis optime discitur. Itaque factum est, ut hi veluti aurum inter reliqua metalla eminere putarentur ipsique *scriptores aurei* (*aetas aurea*) appellarentur. Neque vero contemnendi sunt posterioris aetatis scriptores, praesertim ii, qui dicendo aliquid valent, sed legendi atque ad usum, quantum fieri potest, reuocandi. Ceterum, quando optimum imitari par est, et in quacunque arte ea, quae summa sunt, spectantur, aureae aetatis scriptores, in primis vero Ciceronis libri reliquis recte praeferuntur et ad legendum vnice commendantur. Cf. Zeune introduct. in lingu. lat. Cap. II. Ol. Borrichii conspectus auct. lat. linguae. Fabricii Biblioth. lat. ed. Ernesti.

§. VI.

Eiusdem fata ad nostram vsque aetatem.

Neque postea, quam immisceri coepisset latinitas vocibus barbaris, atque in aliam prorsus dialectum degenerasset, *) perijt eius usus, sed per omnem aetatem culta est.

In

In ipsa litterarum confusione, quam *mediæ aevi barbariem* (non ita tamen immanem, ut vulgo putatur) vocare solemus, nulli fere linguae contigit, quod latinae, ut colebatur, amplificaretur, atque in ea scriberetur. A seculo deinde decimo quinto, bonarum litterarum instauratione facta, ita in deliciis haberi coepit, ut plures scriptores latinis litteris summam operam darent atque in eo potissimum laborarent, ut ad aurei aevi elegantiam quam proxime accederent **) Ita et maiorum nostrorum memoria singulares in latina oratione viros ad nos retulit et fert nostra aetas nonnullos, quorum scribendi ratio optimis latinae linguae scriptoribus nihil fere cedit. ***) Ipsa autem huius linguae cognitio tanta in caritate semper fuit, ut is, qui eam didicisset, vere sapere videretur, imo ipsa, *linguae eruditum* nomine insigniretur.

*) Chr. Cellarii diss. de origine ling. Italicae barbarorum incursionibus natae. Hal. 1694.

**) Quo in numero sec. XVI Reuchlinus, Erasmus, Melanchthon, Muretus, P. et A. Manutii, Sadoletus, Ioach. Camerarius, P. Bembus, I. Lipsius Q. Corradus, Castellio, Just. Scaliger; sec. XVII. Gruterus, Casaubonus, Graenius, Grotius, Salmasius, Perizonius, Tan. Faber, alii collocandi sunt.

***.) V. g. Cellarium, Matth. Gesnerum, Ernestium, Hemsterhuisium, Valkenaerium

Ruhnkenium, Wyttenbachium, Heynium, Schütziū, Wolfium et alia praeclara nomina. Vid. *Iac. Burckhard* commentarii de lingu. lat. sat. in Germania Wolfenb. 1721, 8. *Walch*. I. c. cap. XI. et *Ioh. Adam Weber* Einl. in die Gesch. der lat. Spr. Chemn. 1736. 8.

§. VII.

Linguae lat. natura et praestantia.

Huius rei causam indagantibus non occurret alia, praeterquam linguae ipsius indoles et singularis praestantia. Nam, quae multum faciunt ad linguam aliquam illustrandam, virtutes, eae huic, quam laudamus, linguae, omnes insunt, primo *suauitas*, tum *copia*, insignis denique *utilitas*. Ac suauitas quidem eius tanta est, ut parem huic aliam non nouerim. Ita enim numero se cadunt optimorum scriptorum dicta, ita Ciceronis periodi profluunt ut vel sonus capiat imperitissimos. In verborum autem formularumque copia anteferenda illi nulla, graeca lingua vix par habenda est. Nihil est enim, quod illa exprimere non possit, nihil, quod non pluribus verbis valeat describere. Quid dicam de utilitate eius, quae ex bonorum scriptorum multitudine oritur? Hic adeo excellit, ut verae eloquentiae mater, omnium artium praeclara adiutrix dici mereatur. Accedit mira in rebus tractandis
varietas,

varietas, adeo ut laudem docti hominis consequi non possit, qui ejus cognitione careat. *) Quid? quod in iis quae sec. XVI. XVII subiit cum aliis linguis certaminibus, **) si vbertatem et elegantiam spectes, nostra discessit longe superior.

*) Cf. *Vb. Folieta* de usu et praestantia lat. sermonis. *Zeune* diatr. de usu lat. sermonis.

**) de quibus in lectionibus. Cf. *G. Henr. Ayseri* diss. de comparatione erudit. antiq. et recentioris. Goetting. 1770. 8.

§. VIII.

Scriptores lat. classici.

Scriptores in suo quique genere vnici et praestantissimi, vocantur *classici*, non quod in scholis seu *classibus* legantur, sed quod ceteris, siue rebus, siue disciplina, siue scribendi genere, quo utuntur, multum antecellant. Nam ciues Romani ditiores et optimi seu ciues *primae classis*, dicebantur *classici*, unde ductum nomen est. Ita erit auctor *classicus* non aureae solum, sed reliquarum etiam aetatum, neque oratione tantum sed et re et arte quam tractat, censebitur. Ciceronem igitur omni jure *classicum* dixeris, Liuium item et Caesarem, siue orationis siue rerum quae horum libris continentur

rationem habeas, non autem Florum, Iustinum ac nescio an Sallustium. Contra Plinius maior, in historia naturali facile princeps, Lactantius cum aliis qui elegantissimo dicendi genere usi sunt, quanquam serioris aetatis feruntur, auctores classici et sunt et recte habentur. *) — Hi igitur, qui inter reliquos multum eminent, erunt legendi, terendi, imitandi, ex horum thesauro erit depromendum, quod valeat ad latinitatis copias comparandas, instruendas, augendas, nec quicquam praetermittendum, quod ad intelligenda et exprimenda latinae antiquitatis monimenta pertinere videatur. **)

*) Vid. Io. Mich. Heinze, notio vera auctoris classici. Progr. Wimar. 1777. 4.

**) Cf. Heyne praefat. ad Pindarum. Ernesti praef. ad Archaeolog.

§. VIII.

Quid ex hactenus dictis sequatur.

Cum igitur sint tot tamque praestantes latinitatis scriptores, quos imitari liceat, (§. VIII.) cum latinae linguae tantus sit honos, praestantia, caritas, ut per omnes aetates culta sit, atque ea omnis eruditionis laus contineatur, (§. VI. VII.) cum denique omni aevo ad nostram usque aetatem floruerint scri-

scriptores, antiquis elegantia et subtilitate haud dissimiles, hisque adeo honori et decori fuerit, latinitatem ita coluisse; (§. VI.) facili negotio colligitur, et decere vnumquemque liberaliter educatum latinitati ita operam dare, ut scribere eleganter et loqui recte possit, et licere cuique qui non est ab ingenio plane destitutus, eo discendo progredi, ut aureae latinitatis scriptores dicendo scribendoque exprimat, id quod exempla viro- rum omnis aetatis, qui id laudis consecuti sunt, satis demonstrant. *)

*) Nihil est igitur, quod multi obiiciunt, neque vel opus vel operae pretium esse, ut latine scribamus, cum tanto studio tantaque industria haec facultas non adeo magni facienda constet, neque fieri posse, ut elegantiam veterum Latinorum assequamur. Vid. Heinze progr. „Quaedam latine scribentibus nuper objecta diluuntur.“ 1776. et quae idem disputavit pluribus libellis scholasticis, aduersus De-launui Franco-Galli obiecta 1777. 1778.

PARS GENERALIS

DE

STILO IN PRIMIS LATINO.

§. I.

Quid significet stili vocabulum.

Stilus (graece *στυλος*) vel *Stylus* (*στυλος*) proprie est 1.) *columna* in genere et acuminatum quidlibet seu ferreum seu ligneum in columnae similitudinem. Hinc *Peristylus*, *Diastylus*, *Peristylum* etc. apud Vitruvium; 2.) in specie *graphium* (Griffel) s. instrumentum in columnae similitudinem efformatum, quo veteres, in primis Romani in scribendo utebantur. *Improprie* vero et per Metonymiam significat vel 3.) scribendi rationem (Manier) et formam, vel 4.) scribendi facultatem usu et exercitatione consequendam. Vnde Ciceronis illud, de Orat. I, 33 „*Stilus est*

PARS GENER. DE STILO etc. 13

est optimus et praestantissimus dicendi effector et magister“ et Horatianum „*Saepe stilum veritas etc.*

*) De stili veterum s. graphii descriptione in lectionibus. Cf. de vocabuli significatione Cic. de Orat. II, 23. III, 49. 50. Brut. c. 45. Terent. Andr. Prol. v. 12. Quintil. Instit. L. II, 4. X, 3. Plin. epist. I, 8

§. 2.

Qua significatione h. l. sumatur.

Nulla tamen apud Latinos significatio frequentior ea, qua ipsum scribendi genus (Schreibart) hoc vocabulo designatur; a qua non multum aberrat ea, quam quarto loco commemoravimus, quoniam omnis scribendi ratio usus et exercitationem postulat. Cumque apud nos non stilo nunc sed calamo scribatur, per stilum hodie vnice intelligitur *scribendi ratio et facultas*, hoc tamen discrimine, ut non solum *stilo scribi* sed etiam *stilus scribi* dicatur.

*) *Stilus*, quo scribitur est scribendi usus et facultas; (v. g. cum dicimus „den Stil treiben, Stilübungen vornehmen“) *stilus*, qui scribitur est scribendi ratio et forma (e. c. „ein guter, schlechter; schöner Stil“ etc.)

§. 3.

§. 3.

Quid sit stilum formare et de stilo praecipere.

Vbi de *formando stilo* sermo est, intelligitur scribendi creber usus hoc consilio, vt dicendi genus efficiatur bonum s. stili usus (subiectiue) ad stilum (obiectiue) i. e. scribendi genus bonum comparandum. Cumque in stilo malo formando nemo facile laboret, imo stilus malus proprie nullus sit, sequitur, vt stilus, in quo comparando curam et operam ponimus, sit *bene scribendi* ratio et facultas. De *stilo* igitur *praecipere* est docere, qua via et modo bene scribendi ratio et Facultas comparetur et consistet.

*) Hinc patet, quid sit, *de stilo commentari* (veber den Stil lesen) *de stilo scribere*, stilum *discere* (Stil hören, lernen) etc.

§. 4.

Quid sit scribere h. l.

Scribere h. l. non est litteras pingere s. chartae illinere, quas quis vult, *sed cogitata litteris mandare* certo quodam consilio, vt in vulgus vel edantur, vel edi certe possint. Quod qui iuste commodèque facit, *bene scribere* putandus est. Duplex igitur stili omnis dos et munus est, primum vt cogite-

cogitetur, alterum vt litteris et verbis, quod cogitatum est, exprimatur.

*) Qui scribit, quae non cogitauit, *insanit* (schreibt unsinniges, unvernünftiges Zeug.)

§. 5.

Stili fons cogitandi facultas.

Omnis igitur stilus orditur tanquam a fonte, a cogitandi facultate. Nihil enim scribendum, nisi quod cogitaueris. *Cogitare* q. d. *coagitare* est mentem de re, quae sensibus percepta et obseruata est, explicare, seu *iudicare*. Eiusmodi iudicia verbis expressa efficiunt sententias, (quae *sensum* habent, *Gedancken*) et sententiae litteris exaratae *scripturam veri nominis* (§. 4.)

*) *Cogitare* frequentatiuum τοῦ *cogere* i. e. *coagere*; (agitare autem et coagitare de mente dicitur, denken, seine Gedancken zusammennehmen) et *iudicare*, si verbum spectes, idem esse ac *ius* s. id quod verum *iustumque* videtur, de re *dicere*, nemo Etymologorum est, qui negare audeat.

§. 6.

Quid sit bene cogitare.

Neque vero quoduis cogitatum scriptioni statim accommodatum est, *sed bonum*. Bene cogita-

cogitatum est, quod est a) *verum*, certe vero, quantum fieri potest, proximum. Verum autem est, quod rei de qua cogitatur, naturae accurate respondet b) *ordinatum*] (zusammenhängend) h. e. nec sibi, nec aliis bene cogitatis repugnans: c) aptum consilio, quo scribitur (zweckmäfsig) vel narrandi, vel docendi etc. denique d) *linguae*, in qua scribitur, ingenium spirans. Nam in hoc lingua a lingua, a populo populus discrepat, vt cogitata mentis peculiari modo efferantur, et *suum* quaeque lingua *genium* habeat.

*) Qui scribit, quae nec satis vera nec satis ordinata et apta sunt, *ineptit* et *nugatur*. (Schreibt albernes, vngeräumtes, elendes zeug.)

§. 7.

Quid sit bene scribere.

Licet autem *bene cogitata* sint, quae scribas, accedere tamen debent, quae ad *bene* scribendum spectant, vt *stilus* (§. 3. 4.) efficiatur. In quo tria maxime videnda sunt, primum vt *recte* exprimantur litteris, quae bene cogitata sunt; alterum vt *eleganter* i. e. *caste*, *perspicue* et *concinne* (aecht vnd gut) posita; tertium, vt suo loco *pulchre* i. e. *ornate* (schön) dicta reperiantur.

*) Quae

*) Quae his virtutibus stili obstant vitia, prauitas i. e. Barbarismus et Soloecismus, peregrinitas, obscuritas, ieiunitas, frigus etc. suis quaeque locis infra notabuntur

§. 8.

Summa Stili lex (Princip.)

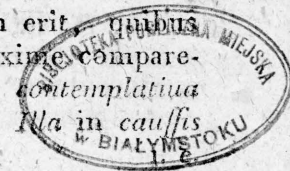
Hanc igitur recte summam stili legem dixeris, vt *bene cogitata litteris ac verbis bene exprimantur*. Habet, *materiem* stili, qui bene cogitata ad scribendum affert; habet eiusdem *formam*, qui eadem bene cogitata litteris bene exprimit. Vtrumque debet conspirare, et alterum alterius opem ferre neque decet vno obseruato, negligere alterum.

Cic. Orat. c. 71. „composite et apte sine sententiis dicere, *insania* est; sententiose autem sine verborum et ordine et modo, *insantia*.“

§. 9.

Stili praesidia

His ita positis dicendum erit, quibus artibus et praesidiis stilus maxime comparetur. Hic duplex via obtinet, contemplatiua altera, altera pragmatica. *Non in causis*

i. e. regulis versatur (Theorie) quas stili natura fert, optimorum scriptorum consuetudo suppeditat, ratio recta probat; *haec* (Praxis) in adiumentis et subsidiis cernitur, quae stilo excolendo inferuiunt, qualia sunt: lectio bonorum scriptorum, meditatio, scribendi loquendique exercitatio cum bonorum exemplorum imitatione non puerili sed mascula, de quibus, quatenus ad stilum latinum valent, infra separatim disputabitur.

§. 10.

Quid sit latine cogitare.

Qui in aliena lingua scribit, (§. 4. 6.) in ea *potissimum cogitare* (i. e. iudicare de rebus, quemadmodum linguae genius vult) in eam totus *migrare*, imo in ea quasi *habitare* debet, quo neglecto stilum eius linguae frustra affectabitur. Qui igitur *latine scripturus* est, debet ante *latine cogitare*, h. e. genium latinae linguae induere, procul amota proprietate linguae, qua utitur, vernaculae. Id quod in lingua, quae non est viua, difficile quidem, in lingua latina iam pridem mortua (vid. Prolegom. §. VI.) etiam difficilius, sed ita tamen necessarium est, vt hoc sublato tollatur omnis stili latini natura ac notio.

§. 11.

§. 11

Quid sit latine scribere.

Hoc tamen sine exceptione valet, *latine scribere*, vbi de *stile latino* sermo est, esse ita scribere, quemadmodum scripsisse constat optimos latinitatis scriptores (*classicos*. Proleg. §. VIII.) aureae potissimum aetatis et in his Ciceronem, (§. V.) quippe cuius scribendi genere, si ad regulas artis exigatur, nihil perfectius, nihil praestantius est.

*) Neque necesse est, vt dicatur *latine bene scribere*, *bene latine scribere*, *bona latinitas* etc. Nam latinitas *mala* (schlecht) *barbara*, *vulgaris* (Trivial-Latein) proprie nulla est, et scriptores *latini*, qui ad imitandum proponuntur, sunt optimi et praestantissimi.

§. 12

Stili latini definitio

Stilus latinus igitur est *ars docens latine* (§. 10. 11.) *scribendi* (§. 4.) *facultatis comparandae rationem*. Ars tum continet regulas, quibus id, quod docetur, constat, tum adiumenta et praesidia, quibus eius rei facultas comparatur. Itaque duo stili latini quasi munera sunt, alterum, quod ostendit, quomodo latine scribatur (*tribus quidem locis*, quomodo recte, eleganter et ornate scribatur) alterum, quod huius rei usum et facultatem

tatem suppeditat; (§. 9.) de quibus dicere aggrediemur, si pauca prius de quaestionibus hoc loco moueri solitis dixerimus.

*) Stili latini Synonyma sunt: *Latinitas*, *oratio latina*, elegans, concinna, *Stilus cultus* (*fundamenta stili cultioris* male dixit Heinecius.) Quomodo stil. latin. differat a Rhetorica, Grammatica, Hermeneutica, dicatur in lectionibus.

§. 13.

Vtrum doceri possit stil. latin.

Oritur autem hoc loco quaestio subdilectis ac multis eruditorum litibus agitata, vtrum stilus omnino adeoque stilus latinus regulis possit addisci doctrinaque comprehendendi, an tota res ingenio cuiusque et sollertiae sit committenda? — Quae in re, vt, quae de latine scribendi facultate supra (Prolegom. §. VIII.) dicta sunt, hoc loco praetereamus, liceat prouocare verba Ciceronis pro Arch. poet. c. VII, 15 quae vt de poesi ita de omni arte valent: „Atque ego contendo, cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quaedam conformatioque doctrinae, tum illud nescio quid praeclarum ac singulare solere existeri.“ Multum imo totum sibi vindicat hoc in genere institutio et doctrina. Quam si quis nactus est bonam

et

et egregiam, latinitati non ineptus reperietur, licet ingenii claris dotibus non sit praeditus, quanquam celerius progredietur, qui adiuuatur ingenio et naturae praestantia. Contra male instituti iuvenes, quamuis ingenio splendidi, tarde procedunt, et ignaui ad prauos doctores delati nihil fere proficiunt. Praeclare Horat. in epist. ad Pisones v. 408 sq.

— — — ego nec studium sine diuite vena
Nec rude quid possit, video ingenium. — — —

Quare cum stilus latinus ars sit, (§. 12) nihil impedit, quo minus praecepta de stilo latino et tradantur et adhibeantur, praesertim cum in latino, quippe lingua mortua scribendo doctrinae magis quam ingenio locus sit.

§. 14.

Vtrum deceat vnice Ciceronianum esse.

Quaesitum est etiam, vtrum Cicero tale sit in scribendo exemplar, quod vnum sequi par sit; quod quidem ego haud dubito affirmare. Nam primo is scriptor est, quem vnice sequendum putauerunt sequioris aevi scriptores satis et ipsi boni; deinde habet eius scribendi genus numerum quendam, qui aures delectat elegantes maxime ipso sono; denique, quod familiam ducit, ex eius stilo, si in singula membra dissoluatur, nascuntur regu-

regulae, quae optimum scribendi genus conficiunt, unde licet totum quasi corpus stili firuere, quo nihil perfectius, nihil numeris suis absolutius est. (§. 11)

- *) Ergo probandi non sunt, qui Ciceroniano artificiosum quoddam et quasi calamistratum (Apuleianum) scribendi genus praeferunt, aut *Litum* malunt vel *Tacitum* imitari, quam Ciceronem. Hic de *Apuleianis* (*Beraldo*) *Melanchthonianis* et *Ciceronianis* s. *Puristis* (*Bembo*) sec. XVI. de litibus inter *Nizolium* et *Maioragium* actis in lectionibus. Cf. *Erasmi* Ciceronianus et *Iani* de nimio latinitatis studio, dissert.

§. 15.

Brevis stili latini historia

Quamquam plura habent ad stilum formandum egregie facientia *Cicero* (de inuentione, Oratore, in Bruto, Topicis etc.) et *Quintilianus* in institutionibus; tamen quia magis oratorem et eloquentiam spectant, quam scriptorem et stilum, plene et accurate de stilo scripsisse censendi non sunt. Singulas stili partes egregie excoluerunt *Grammatici* (a *Varrone* deinceps) *Etymologi*, *Orthographi* etc. sed totum quasi Corpus stili et cuncta non complexi. Orti sunt recentiori tempore stili latini scriptores plures, quorum

rum numerum augere conati nos sumus iis de causis quas in prooemio ad editionem huius libelli priorem exposuimus.

- *) Dicatur de *Parei*, *Schefferi*, *Heineccii*, *Ernestii*, *Schelleri*, *Füllebornii* aliorumque copius et meritis de stilo sat no in lectionibus.

PARTIS SPECIALIS

STILI LATINI LOCVS I.

DE ORATIONE RECTA S. GRAMMATICA.

§. 16.

Orationis rectae partitio.

Ac de latinitate quidem *recta* s. *grammatica* nihil plane diceremus, si libelli vulgares grammatici, quibus a pueris adfueuimus, discentium studiis satisfacerent. Jam cum multa omissa, plura vel perperam vel non satis accurate tradita reperiantur, rem non ingratam nostris suscepturos nos esse putauimus, si, quae deessent, suppleremus, quae minus recte traderentur, accuratius definiremus. Constat autem *ars grammati-*

ca

ca *) tribus partibus, *orthographia*, *etymologia*, *syntaxi*, ad quas, quae dicenda et docenda habemus omnia, redigemus, hac tamen lege, vt, quae maxime ad stilum formandum faciunt huc ponamus, reliqua vel lectionibus feruimus, vel plane omit-
tamus **)

*) Dicatur de *Grammatica* in genere: de auctoribus ejus antiquis: (ex *Eliae Putschii* *Grammaticis vetustis* Hanou. 1605. 4.) de recentiorum in rebus grammaticis posita opera: judicium feratur de *Ioach. Langii* studio. de *grammat. Marchicae* pretio, *Sanctii* et *Perizonii* (*Minerua* s. de caus. ling. lat. Amstelod. 1752. 8.) *Cellari*, *Schelleri*, *Broederi*, *Meierotoni* aliorumque opera, quidque in singulis vel desideretur, vel recte laudetur, coram adiciatur.

**) Nam de *profodia* nihil attinet dicere, cum *poetarum stilus* proprie non sit. Quae autem de tono et accentu, item de pronuntiatione verborum huc spectant, in loco de *Orthographia* tradentur.

LOCI I. CAPVT I.

DE ORTHOGRAPHIA.

§. 17.

Orthogr. quid?

Orthographia, quam hoc loco intelligimus, *) docet singula vocabula recte (h. e. optimis latinitatis scriptoribus conuenienter) scribere, ita vt litterae singulae, syllabae omninoque externa verborum forma potissimum spectetur. Nempe cum varii sint vnus eiusdemque vocabuli effingendi, modi, cum antiqua monimenta: marmora, lapides, numi, inscriptiones, codices, non semper testes videantur integri et exceptione omni maiores, cum denique grammaticorum pugnae de orthographia definienda multae intercedant, facile colligitur, magnae artis esse statuere, quid vnice verum in hoc genere sit, quid falsum. Id enim quaeritur, non quomodo nunc

LOCI I. CAP. I. DE ORTH. §. 17. 27

nunc scribatur vocabulum aut in libris scriptum reperiatur, sed quomodo, si rationem rei veram et antiquitatem spectes, scribendum sit.

*) Nam et alia est, quam *generalem* commode dixeris, cum quis scripturae latinae imperitus, quibus potissimum in quaque voce litteris, duris an mollibus, quibusue vocalibus, simplicibusne an duplicibus sit vtendum? quaerit. Sunt et huius artis quaedam regulae et quasi compendia, quorum copia suppeditabitur in lectionibus.

Scriptores orthographiae latinae multi sunt, alii vetustiores, recentiores alii. Illos cognosces ex *El. Putschii* Grammaticis (veluti *Velium Longum* de Orthogr. p. 2214. *Flau. Caprum* p. 2239. et qui sequuntur.) Ex recentioribus commendamus *Aldum Manutium* de orthogr. (1566. 8. eiusque epitomen Veronae, 1738. 8.) *Cl. Dausqueium* Orthogr. lat. serm. vetus et noua. *Cellarium* (edit. V. 1729.) *Schurzleischium* Wittenb. 1707. 8. *G. Corte* de Orthogr. Rom. III. diss. Lips. 1720. Nos prae ceteris *Cellarium* in his duce sequemur. Cf. *Noltenius* Lex. lat. I. Antibar. 1780. *Schelleri* Compend. praec. filii lat. p. 20. et ante omnia. *Quintil. Instit.* L. I. c. 5. 8. 12. *Cic. Orator.* 48.

§. 18.

Axiomata.

Constituendae sunt igitur quaedam regulae et axiomata, quibus fundamenti loco positis commode superstruentur reliqua multaeque cadent grammaticorum rixae. Eius generis sunt, quae sequuntur:

I. Antiquitatis monimentis fides non est temere habenda. Nam ad orthographiam docendam necesse est, ut vera et genuina sint, ut antiqua, ut constanter eandem rem tueantur, sintque dubio omni libera. *)

II. Grammatici antiqui in rebus dubiis non facile sequendi, nisi probabiles ita nec aliter scribendi rationes afferant, aut testibus satis locupletibus omninoque antiquitatis auctoritate nitantur.

III. Notationis vero s. etymologiae ratio potissimum habenda, eiusque veritas tuenda contra *singula* antiquitatis exempla.

IV. Dandum etiam aliquid auribus, ita ut *euphoniae*, interdum contra etymologiam, consulatur.

V. Accedit *analogia* siue rerum similium ex regulis certis inter se comparatio, quam sequi par est, etiamsi ab antiquorum auctoritate recedas.

VI. Ac dici vix potest, quam late patuerit constans loquendi scribendique usus, quippe

quippe qui leges, quas tulimus, ita saepe migravit, ut Cicero iam *loquendi usum populo concesserit, scientiam sibi seruauerit.* **)

VII. In iis quae ancipitis scripturae sunt, ea ratio praefenda, quae verisimillima videatur.

VIII. Si quae praeterea sunt, quae dubia maneant, ea, praesertim si non adeo magni momenti videantur, arbitrio cuiusque sunt relinquenda. — Atque ex his legibus propositis totum de orthogr. locum examinabimus.

*) Sunt enim in promptu exempla sane ridicula, quod in interpretandis antiquis scripturis multi falsi sunt et fefellerunt alios.

**) Iucunda lectu nec incongrua huic loco narratio est, quam habet Gell. N. A. X, 1.

§. 19.

Monimenta antiqua

Primum igitur locum obtinent monimenta antiquitatis vera, *) h. e. *lapides, marmora, numi, inscriptiones, codices*, et quicquid probae in hoc genere notae ad nos peruenit, ex quibus probabile est —

I. veteres Romanos litteras omnes exarasse *maiusculas, aequales et contiguas*, ut:

C 4

MVL-

MVLTVNTQVIRITES — quorum sane auctoritas in his, si contiguitatem exceperis, quae molesta est legentibus, sequenda scribendumque PRINCEPSSERENISSIME, non PRINC. SER.

II. J et I, U (quae *Gothica* figura est Romanis ignota) et V siue u siue v fuerit, non distinxisse, nec facile contraxisse AE, OE, I, (pro II) sed diuisim collocasse omnia. *IVVENES. VVAE.* Cui non obest vnum aut alterum exemplar quod aliter habet.

III. *scripturam minusculam* sub Caesari-
bus tertio demum quartoue seculo ortam esse ex scriptionis festinatione. Vnde apparet, *iacio* et *obiicio*, *vxor*, *iuuenis vnus*, *vua*, *vinum* scribendum esse, non: *uxor*, *iuv-
nis univs*, aut *uva*, *uulgus*, *viva*, item-
que *aetatis moestae*, non *aetatis maestae*, nec
corripiendum *atque*, *simulatque*, *neque* in
atqu. *simulatq.* neq. etc. nisi admodum fe-
sines.

IV. Graecorum litteras serius illatas,
υ. φ. χ. η. ζ. caute latinos tractasse, nec nisi
in vere graecis aut barbaris vocibus vsur-
passe. Male igitur scribitur: *tyro* (tiro)
sydus (sidus) *syncerus*, *defyderium*, *tro-
phaeum* (tropaeum) *Bosphorus* (Bosporus)
lachryma, *charus*, *karus*, *euokatus*, *grazia*.

Recte

Recte vero: *typus*, *syllaba*, *philosophus*,
phosphorus, *charta*, *inchoo*, *chaos*, *machi-
na*, *chimaera*. Inuenitur *karthago*, *kalen-
dae* etc. sed reuocandum ad formam solem-
niorem.

V. ex horum amico consensu multa
definiri alias incerta: *caerimonia* (alias *cae-
rem.*) *Carthaginienfis* (*Carthaginenfis*) *faex*
(al. *fex*) *frenum* (al. *fraenum*) *littera* (*litera*)
litus (*littus*) *otium* (*ocium*) *paullus* et *paul-
lum* (*Paulus*) *paene* (*pene*) *praemium* (*pre-
mium*) *proelium* (*praelium*) *quoties* (*quoti-
ens*) *supellex* (*suppellex*.) quorum illud prae-
ferendum quia a poetis *syllaba* corripitur.

VI. in multis omnino variari nec certi
aliquid statui posse. Scribitur *pecudes*, *per-
secutio*, *cocus*; *pequdes*, *persegutio*, *coqus*;
quotidie, *cotidie*; *absens* et *apsens*; *optineo*
et *optineo*; *haut*, *FIR* (*vir*) *aput*, *set*, quod-
annis, *condicio* etc. modo ut nos. Sed in
his bona ratio et mollior pronuntiatio valet,
in ceteris ut in aspiratione: *harena*, *arena*;
holus, *olus* etc. consuetudo seruanda.

VII. Ceterum minoribus litteris vulgo
scribentibus, ut lectio adiuuetur, conceden-
dum illud est, ut ab initio periodorum, post
interfunctionem maximam, in nominibus
rerum propriis et vbicunque honoris vel sen-
sus

sus discrimen intercedat, litteras maiusculas ponant. v. c. in epistola: Habeo TIBI gratias CAI.

*) De quorum vel aetate vel auctoritate vel cautionibus, quibus tractanda sint, disputare hic locus non est. Adeat qui ista velit cognoscere. *Ernestii* Archaeologiam P. II. Cap. II. III. IIII. et scriptores, qui ibi laudati sunt, *Gruterum*, *Graevium*, *Reinesium*, *Sponium*, *Muratorium*, *Spanhemium*, alios. Cf. *Eschenbach* de scribis veterum, *Schwarz* in miscellaneis politioris humanitatis.

§. 20.

Etymologia.

Egregium in hac re adiumentum est etymologia siue vocabula ad origines suas reuocandi studium, quam tuto sequi licet

a) in vocibus origine graecis: poena (ποινή) scena (σκηνη) coena (κοινή) comeffari (κομπος) strategema (στρατηγημα) Museum (μουσεον) Pythagorei (πυθαγορει) thus (θυσ) Maecenas (Μαικενας) ceteri, ceterum (ετεροι al. caet.) taeda (δαΐς) Ptolemaeus (πτολεμος. al. Ptolom.) ancora (ἀγκυ.) non anch. etc.

b) in latinis. Adolescens (ab olefco i. e. cresco.) auctor (ab auctus) assimilare (a simil.)

simil.) caussa (q. d. causiffa) conuicium a vocibus) — exspecto, existo, exsto (non expecto existo etc.) vnde et ipsum exilium in exsilium pellendum est: heres (ab hero) imo (non inimo) in dies, in primis (diuifis vocibus) infitiri (a fateor) lapidina (a caedo) letum a leo, vnde deleo (non lethum) negotium a nec otio pomarium (a muris) prelum (q. d. premulum a premendo) querela (a querendo) satyra (a saturo) follers (follus, totus) seculum (a sequor)

Cauendum tamen, ne originem falsam amplectamur aut incertam sequamur, velut in his: Haruspex, q. d. harum (rerum) spex: lepus (q. d. leuipes.) alucinari (a luce aberrare?) Gellius N. A. I. 13.

§. 21.

Euphonia

Huic succurrit, tanquam adminiculum, mollior vocum pronunciandarum et coniungendarum sonus, (εὐφωνία) qui licet ab etymologia interdum aberret, tamen seruandus videtur, quoniam Cicerone teste, aurium iudicium elegantissimum est. Ex hoc creabile fit:

1. in iis syllabis, quae celeriter ex ore currebant, molliorem vocalem ex duriori, clariorem ex obscuriori factam esse, maximum, optimum ex optumo, maxumo, sobolem ex subole, (a subolesco) homo ab humo decimum ex decumo etc.
2. asperum consonantium inter se et cum vocalibus concursum laeviore suasse. Sic elogium factum est ex eclogio (ἐκλογία) pulcher (ut ipse testatur Cic.) ex pulcro, triumphus ex triumpho (θριαμβος) scripsi ex scripsi, lapsus ex labi, vicesimus ex vigesimo, mistus ex mixto etc.
3. id in primis in compositione vocum verborumque cum praepositionibus conjunctione fieri debuisse. Malo igitur scribere: identidem, tantundem, tandem, quicquid, quenquam, quanquam, eundem, duntaxat — quam: identidem, tandem, duntaxat, quidquid etc. Porro magis probo: assero, aggredior, alleuat, aspiro, agnatus, cognatus, (in quibus g ex graeco est, γένωμαι) circumneo, circuitus, illatus, illustris, impensa, oggania, pellexit, pellucidus, pomeridianus, summovet, traicio, quam ea, in quibus praepositiones integre servantur. Nonnulla commode retinentur: idcirco, obnubo, circumdo, permuto, trans-

transfero — in quibus, quare mutantur, necessitas nulla adest.

§. 22.

Analogia et frequentior scribendi usus.

Neque suo iure defraudanda *analogia* est cum constanti bonorum scriptorum usu, quem nemo est, qui negligendum ducat.

Ex analogia scribitur, ut a moveo momentum (unde momentum) sic a moneo monimentum: ut a farcio est fartus (fartus) sic ab arceo, arctus (artus) ut habes simulacrum, fulcrum, lauacrum, sic et sepulcrum (non sepulchrum) ut a ruber, rubesco sic a creber, crebesco, increbesco, increbui (al. increbresco) ut ab audax, dācis, est audacia, sic et deliciae a delicatus (non delitiae) ut a mulgeo est mulctum et mulcta (non multa) sic ab augeo est auctor, non autor; ab emo est emtus, sic a contemno contemptus (non contemptus.) etc.

Frequentior autem classicorum scriptorum usus

1. praeas verborum et malesonantes formas aboluit. Sic nemo politior scribet aulai pro aulae, olli pro illi, vortat pro vertat,

vertat, ciueis aut ciuis pro ciues, quei pro qui, quom pro quem, antiquéis littereís pro antiquis litteris, plostrum pro plaustrum.

2. litteram ex etymologia hinc inde necessariam expulit (Cf. §. 6. IIII.) in silua, pro sylua (ὑλη) hiems (ab ὥω) stilus (στυλος) inclitus (inclutus, inclytus a κλυω) clipeus (a κλυφω) lacrima (δακρυον).

3. h. aspirationem in aliis deleuit, in aliis retinuit, habeo (ἔχω) hariolari, Ostia (Hostia) traho, prehendo, Hadrianus, (Adrianus) Vah! — In vocabulis graecis aliisque exteris h. seruandum censeo: Johannes, Hebraeus, Hamilcar, Hannibal, Chremes, Chrysostomus, Acheron, Rhodus, Rhetor, Bacchus, Gracchus. (Γρακχος.) De Rhemus et Rhaetia lis est inter eruditos.

4. multa induxit, vt pulcher, pomeridianus etc.

§. 23.

Scriptura anceps et dubia.

Praeterea in multis vocabulis ancepites haerebimus, quorum vel origo vel scriptura dubia

dubia est. Exempla hujus generis, in quibus verisimiliorem scripturam praeponemus alteri, haec sunt:

Hallucinor, alucinor; Annulus (annus) anulus; Assiduus ab asse et adliduus a sedendo Arcesso et accerso, illud ab arceo, hoc ab accio (adcio) accessso, vnde accerso, vt est a Furius; Fusius, Valesius ex Valerio: balneum balineum; beniuolus beneuolus; delectus et dilectus; cunctari contari, coecus et caecus, coelebs caelebs, coenum caenum, coelum (κοιλον) et caelum a caelando: fetus, secundus, femina a feo i. e. creo, procreo, et foec. foet. foem. a Φω. fetalis, a fato, fecialis a faciendo; induciae ab inducendo, indutiae ab otio, seu vt Gellius vult (N. A. I, 25.) ab inde vti jam, letum (a leo) et lethum ληθη. Mille et mile, moere (a μωρεμαι) et maereo, nuncius et nuntius, numus et nummus, oppidum et opidum, obsoenus (forte a κοινος, vnde coenum) et obscenus (a σκαινη) postumus (in superlat. του post) et posthumus; reditus (a redeundo) redditus (a reddendo) sepire et saepire, solemnus et sollemnis, item solennis et sollennis (ab annuo) sollicitus (a solus) et sollicitus

(*a solus*) taeter et teter, tinguo et tingo,
vngo et vnguo.

§. 24.

Additur de aliis rebus huc pertinentibus.

Restant alia hoc loco monenda, non quod noua sint, sed quod plures hodieque iis peruerse uti videamus. Ac *primo* quidem scribendi notas et compendia (*figlas*, *abbreviaturas* vocant) mature apud Romanos adhiberi coepisse, cum tanta litterarum cupiditate flagrarent, oratorumque dicta stilo exciperent, patet ex iis, quae de Ennii, Tironis, Senecae notis habes apud *Gruterum*. Ipsos lapidum marmorumque incisores voces integras contrahere, et si notae essent lectoribus, singulis litteris notare, cogebat interdum spatii angustia, v. c. in cippis S. T. T. L. (*sit tibi terra leuis*) in nominibus propriis designandis M. C. (Marcus, Caius.) Quorum exemplum ita decet sequi, ut in scriptura priuata signis, quibus velimus, utamur, modo intelligamus ipsi et cum aliis communicemus, in publica nihil facile contrahamus aut abiiciamus, nisi in librorum omnibus fere notorum titulis (v. c. Cic. de offic.

offic. L. I. c. IV.) inscriptionum formulis (S. P. D. — Q. D. B. V. a. d. ante diem) et nominibus propriis P. M. Tib. (Publius, Manius, Tiberius.) Ad eiusmodi notas pertinent etiam numeri Rom. in quibus male pingitur IV. (pro III.) IX, (VIII) XIX, (XVIII.) M, (mille, pro CLO) etc.

Alterum est, ut de legendi pronuncian-
dique signis quaedam praecipiamus. *Accen-*
tibus autem fere caruerunt Romani. Nam
quorum meminit Cic. (Orat. XVII.) Quintil.
Institut. I, 7. inflexi, acuti et grauis, ii vel
oratoribus infantibus, vel pueris prima lin-
guae elementa discentibus inseruisse viden-
tur, vnde postea venerunt in libros et in-
scriptiones. Reicienda igitur, nisi pueris
aut tironibus scribas, multis frequens hodie-
que scriptio: videre, bene, mensa etc. porro
continua serie initio scribebantur omnia,
post punctis dirimebantur singula, vel cir-
cellis, glandium figuris, littera et aliis
similibus, donec serius scriptura diuisa, in-
teriecto in fine vocum spatio, commodior
visa est. *Interstinctionis signa* a grammaticis
sunt, de quorum usu audiendus Manutius:
„Post vnicum punctum, scribit ille, si se-
quatur sententia superiori non dissimilis, pri-
mum verbum littera minuscula incipio, sin
dissimilis, maiuscula. Quod si non solum
dissimilis sententia, sed omnino dissimile
1) se-

sequatur argumentum, tuncea, quae sequuntur, non solum vnico puncto et littera maiuscula, sed aliquo etiam interuallo seiungenda censeo.“*)

Vltimo loco de diuisione vocum in medio obseruent tirones, a) vt id faciant ex etymologia, vt in his; sus-cipio, vel-vti, abs-tineo, et-iam, neg-otium, pot-est, pen-insula, pro-dit (verraeth) prod-it (geht heruor) etc. b) vt ne litteras dirimant, quas a vocum initio extulisse videant veteres: vt o-mnis (quia dixerunt veteres Mnemosyne) ta-ctus (quia habes Ctesiphon) ra-ptus (est enim Ptolemaeus) He-cla, quia dixerunt clamor, ita et schi-sma, co-gnatus, magister.

*) De vsu puncti, coli, commatis s. incisi, et reliquis interstinctionum signis, vncinis item notis diacriticis et circellis, dicemus coram, vbi et origo figurarum, quas ad numerandum adhibuerunt Romani, explicanda. Cf. *Graevii thesaurus antiq. Rom. Tom. XI, p. 580, Nieupoortus in Rit. Rom. p. 619.*

§. 25.

Depronunciatione ling. lat. in singulis litteris.

Locus admonet, vt de vera pronuntiatione apud veteres Romanos vsitata ea afferamus,

mus, quae suadent aliam in multis olim obtinuisse ac nunc videmus. Etenim ex ipsius linguae cum ipsa et cum aliis, quae multa cum ea habent communia, comparatione apparet:

a) in consonantibus — c. fuisse pronuntiatum vt *c*, interdum prope accessisse *cg* — Habes igitur decumus, decimus; docitus doctus; Caesar (Kaiser) vigesimus, vicesimus. Q. autem fuit C molle, equus (cheval) item aequalis (egal) coquus (Koch) equuleus, eculeus, cornu, (Horn) — b. p. d. t. accurrate distinguebantur, vnde non nisi ab imperitis commutatae sunt, sed, set; atque, adque. — h, l. m, s. lenissime videntur produsse quia, toties apud priscos et recentiores perierunt, v. c. mihi mi, prehendo preno, placet (Ital. piace) flos (fiore) circuitus, illum, dolorem apud poetas, magi (magis) ritibu (ritibus) apud Ennium.

gn, ti (ante vocales) sine dubio enuntiabantur vt natura litterarum fert, non vti nunc moris est, signum — sig-num (non singnum) cog-natus (non cognatus) etiam (non, eziam) rati-o (non razio)

Omnino syllabae mediae ore corripiebantur, si natura pateretur, unde contractiones: doctum ex docitum, lectum ex legitum, motum ex movitum, mouimentum momentum, publicus ex populiensis etc.

- b) in vocalibus, eas saepe esse flexas, ut clarior abiret in obscuriorem, et contra: ago egi, abago, abigo; collego, colligo; illi, olli; doceo docui; Poeni Punicus.

i et v ante alias vocales transit in j. et w. quibus litteris caret latina lingua. Vnde audio, meridies, iecur, obiectum, ut nos Schlesiens (q. d. Schlesien) Joch, Ja — Vult, Vinum, vidua (will, wein, wittwe)

ae olim clarius efferebatur: Caesar Kaiser; aulae aulae, aurae aurai; ei mollius, heic hic, niueis, niues, omneis, omnis, omnes: oe obscurius, ex coera factum est cura, Poeni Punici, pomoe-rium murus: au fuit o longum, ut hodieque ex lingua Italica et Gallica patet, aulla, olla, Claudius, Clodius, unde et Paulla Polla, paullum pollum lectum videtur.

Cf.

Cf. Lipsius, Scioppius, Erasmus, Casellus in suis quisque libris de pronuntiatione latini sermonis.

§. 26.

In syllabis ac vocibus integris.

Porro facile intelligitur, veteres Romanos in pronuntiando a) syllabarum quantitatem respexisse et produxisse longas, breues corripuisse, quod ex poetis maxime constat, ut seruus, pono, mensa, hominibus etc. b) syllabas breues longis bene accommodasse omninoque orationem totam apte colligasse, quod Graecorum accentus docent. c) sensum verborum esse secutos, vocemque vel eleuasse vel depressisse, prouti orationis vis et tenor postulare. Oratores certe cantasse potius sonore quam incondite clamasse, ex multis Ciceronis in libris rhetoricis et Quintiliani institutionum locis colligitur.

§. 27.

Observatio hic necessaria.

Quemadmodum vero *κακοζυγίας* vitium vix effugeret, qui inscribendo ac pronuntiando, quemadmodum apud veteres fuerunt, vellet restituere omnia; ita facile largimur,

gimur, neque genuinam scribendi loquendique rationem hodie superesse, adeo ut Cicero ex inferis rediens, cum legi audiat aut scriptos videat libros suos, aegre se agnosceret; neque fieri posse ut omnia restituantur, cum tam longo intervallo ab illis distemus; neque necesse esse ut id fiat, cum latinae linguae numerus et elegantia nihilominus possit percipi.

CAP. II.

DE ETYMOLOGIA ET BARBARISMO.

§. 28.

Quid sit Etymologia h. l.

Etymologiam (ab *ἐτυμος* verus) in partibus orationis versari (h. e. in rebus de quibus, atque in iis quae de rebus scribimus aut dicimus) tralatitium est. Earum non nisi tres sunt: *Nomen*, (q. d. Novimen, unde res s. subiecta noscuntur quo pertinent et Adiectiva.) *Verbum* (q. d. praedicatum) et *Particula* (Copula). Qui plures numerant, aut in rebus grammaticis parum philosophantur, aut veteres philosophos non satis assecuti sunt. Nos de singulis singulatim dicemus.

Nem-

Nempe quot sunt enunciationis partes tot fere orationis, et quae vulgo afferuntur, Pronomen, Participium, Interiectio etc. ea vel ad nomen, vel ad verbum vel ad particulam commodè reuocantur. Vnde *Aristoteles* et *Theodectes*, tria dixerunt esse, quibus oratio contineretur: ὀνόματα, ῥήματα, συνδεσμοί. (conuinctiones, coniunctiones) quod (ut addit Quintil. Inst. I, 5.) in verbis vim sermonis, in nominibus materiam (quia alterum est quod loquimur, alterum de quo loquimur) in conuinctionibus autem eorum complexum esse, iudicaverunt. Ipsae particulae serius adiectae videntur, (Cic. de Orat. II.) unde ex nominibus vel verbis conflatae fere omnes sunt: multum, vero, ergo partim, duntaxat, agite etc. Cf. Vossius de arte Gramm. L. III.

§. 29.

Nomen.

Atque ut in nomine nihil dicamus de forma, genere, numero, casu, declinatione, et huic similibus aliis, duo tamen praetereunda non sunt, primum ut *analogia* diligenter seruetur, cui opponitur *anomalia*; *) alterum, ut usum bonorum scriptorum in his vnice consulamus, et qua illi potissimum forma, quibus casibus, quo numero, qua significatione vsi sint, teneamus. Nam aliud est latine, aliud *grammaticè* loqui. **)

*) De *analogia* accurate, vt solet, disputat Quintil. Institut. I, 9. „Analogiae (proportionis) haec vis est, vt id quod dubium est, ad aliquid simile, de quo non quaeritur, referatur et incerta certis probentur:“ V. c. funis est vt panis, feruere media longa, vt prandere: sulphur est vt guttur, robur vt ebur, sed multa aberrant. Non enim, pergit ille, cum primum fingerentur homines, analogia coelo demissa formam loquendi dedit, sed inuenta est postquam loquebantur, et notatum in sermone, quid quo modo caderet; itaque non ratione nititur, sed exemplo, nec lex est loquendi sed observatio, ipsam analogiam nulla res alia fecerit, quam consuetudo, Iupiter, Iuno, virgo etc.

**) Namque vt habes *vim* non vem, *opem* non ops, *castra* non castrum, aliaque pluraliter non dicuntur, vt *sol*, *vinum* quaedam casibus carent; ita tenendum, *historiam*, *scientiam*, in plurali facile non dici apud veteres, (quemadmodum *sol*, *pudor*, *vinum*) quod vna tantum sit eius generis res; *hortos* non in singulari apud Ciceronem, quod plures eius partes sint; *specierum*, *speciebus*, nunquam a Cicerone adhiberi sed *partium*, *formis*; multa contrahi, vt mille numum, sexagies festerium, *videbis* i. e. vide si vis, *malo* i. e. magis volo, pacem deum exposcere, in aliis idem non fieri, pro deorum immortalium fidem! etc. alia in plurali alia significatione dici: *virtus* (Tugend) *virtutes* (Eigenschaft); *Aedes*, *is* (Tempel), *aedes*, *ium*, *Haus*; *Vires*, *ium* (Macht, *Reichthum*) *vis* (Kraft); *Facultas* (Geschicklichkeit) *facultates* (Vermögen) *Ars* (Kunst *ἀρτή*, *Geschicklichkeit*) *artes* — (Mittel) etc.

Verba.

Multa essent in *verba* quae tirones moneremus, nisi in pluribus nos occupatos videremus ab aliis. Nam vt taceam commodiorem verborum addiscendorum viam ea, quae obtinet, de *temporibus*, *modis*, *coniugationibus*, *generibus*, *speciebus* Verborum mire falsa vulgo traduntur. Itaque scire oportet, *tempora praeterita* Latinorum saepe esse *Aoristos* Graecorum; futurum tempus saepe fieri praesens, et praesens futurum; futurum coniunctiui proprie nullum esse, sed *futurum exactum*; *coniunctiuum* esse coniunctionis cuiuscunque modum adeoque et potentialem et permissiuum et optatiuum; *Imperatiuum* non imperare solum, sed et precari, permittere, obsecrare; *Infinitiuum* coniugandi artis esse principium ac fontem; vnam proprie esse *coniugationem* sed plures eius formas et species; Verba Deponentia et Neutra cum passivis multis esse Graecorum *media*; Gerundia cum Supinis et Participiis, *Nomina Verbalia* rectius appellari, et quae sunt his similia.

Age demus huius rei exempla: Multa tulit *fecitque* puer, *sudavit* etc. Cic. de Conf. et si mala, quae nec vitari nec auerti humanis viribus possunt, *pertulimus* diligenter etc. —

Nepos in Hannib. Non imprudenter feceris si me celaris: te ipsum frustraberis, si non me principem posueris. Dixerit quispiam. Negauerim. — Cic. ad Famil. VII, 20. Sed valebis, meaue negotia videbis, meque expectabis. Terent. Sic me dii amabunt, ut — Lin. in praef. histor. si in tanta scriptorum turba meum nomen in obscuro sit — Virg. Musa mihi causas memora — Cic. Cura ut valeas. Tu, qualis in me sis, vide. Tu si hic sis, aliter sentias. Etenim quis mundum pulchriorem faciat? — si se consulem fecissent, — exercitari (sich üben) moueri (sich bewegen) delectari (sich vergnügen) et sic in ceteris. Videatur omnino Perizonius ad Sautii Mineru. Lib. I, C. 13. p. 99. sqq.

§. 31.

Particulae.

Idem valet de particulis, quarum neque vis recte explicatur, neque discrimen satis internoscitur, neque quo modo desistant a significatione propria, vulgo animadvertitur.

1. Certe (wenigstens) certo (gewiss) sero (zu spät) omnino (überhaupt) imo (saepē: Nein) mox (hernach) parum (zu wenig) nimis (zu viel) satis (ziemlich) olim (in alten Zeiten, und einst) breui (bald) etiam (noch) quidem (was betrifft) Equidem q. d. ego quidem (ich meines Orts) quamuis (i. e. quantumuis) (so sehr auch) quando (saepius: weil) nisi (es wäre denn, ausgenom-

nommen) quandoque (irgend einmal) quem ad finem (wie lange) etc. 2. communiter (gemeinschaftlich) fere (fast, ohngefähr) plerumque (mehrtheils); iuxta de loco, pariter de re; adhuc de tempore, hactenus de loco; subinde de tempore, passim de loco; aliquando (manchmal) aliquantum (sehr viel) cum (wenn, de tempore) si de conditione, si i. e. si autem (post aliud si) quodsi (wofern) denique de loco, tandem de tempore; dudum (so eben) diu (lange) longe (lang, weitläufig) deinceps (der Reihe nach, de serie continua) deinde (sodann, zweytens, nachher) nempe (nehmlich) scilicet (freylich, 3. pro saepe idem ac procul in compositione (profugus proficisci, prodere) de saepe intendit v. c. deprecari h. e. valde precari, detestari h. e. valde testari dis in compositione saepe negat, difficilis, disiungere. Hic (er) idem (eben der.) Ille (jener bekannte, berühmte, berücktigte v. c. Hercules ille) hic saepe ad remotius spectat, ille ad propius. Cic. de Offic. II, 18. Cf. Horatius Turfelinus de partic. latinis, edit. Schwarzii.

§. 32.

Quae verba adhibenda sint.

Sed leuiora haec dixerit aliquis: ad maiora igitur veniamus. Id ergo potissimum negotii credat sibi dari rectae latinitatis studiosus, ut verba, quibus vitur, singula, sint bona et proba nec repugnent analogiae h. e. regulis grammaticis. Verba bona (non pulchra, nam verbum pulchrum proprie nulum

lum est) vocamus, quae recta significatione et eo sensu adhibentur quem optimi scriptores iis tribuerunt, nec quicquam habent vel forma vel usu, quod reprehendi queat. De quo peculiariter praecipendum videtur.

§. 63.

Etymologia verborum.

Recta autem significatio ea est, quae vocabulis conuenit ex origine et prima eorum vi, (*Etymologia* speciatim dicta) quae mirum est, quantum lucis affundat recto verborum vsui. En indicem praecipuorum, quae legendo quotidie occurrunt!

Ambire (umhergehen) ad petendos honores, vnde *ambitio*, Ehrliche.

Antiquus — quod est ante, nihil antiquius h. e. nihil magis ante.

Armenta ab arando vel armis, gross Vieh, Hornvieh.

Auarus q. d. auens aeris; geldgierig.

Auctoritas ab auctore, quo quis rei dux et princeps est; auctor igitur non idem ac scriptor.

Aucupari h. e. aues capere, deinde haschen. —

Angurari h. e. animum curam gerere, deinde — Weissagen, vermuthen.

aptus (ἀπειν) iunctus, colligatus — vnde *inaptus* Cic. de Orat. II, 4.

calamitas a calamo, Wetterschaden, deinde, Unglück.

cal-

callidus, a callo (Schwiele) qui ex omni parte est tractatus et subactus, gewandt.

cogere h. e. coagere, Zusammentreiben, Tillyre coge pecus.

debilis q. debilis, cui deest aliquid, schwach.

dignitas, quo quis dignus est, Gerechtsame.

diligens, a diligendo, sorgfältig, wählend (vt elegans ab eligendo, frequent. elegare.)

diluere proprie zerwaschen, deinde entkräften.

disciplina, quicquid discitur, et qua ratione, Wissenschaft, Methode.

ëgregius h. e. de grege electus (auserlesen)

exilis, cui desunt ilia, schwächig — gering.

eximius, exemplum, ab eximendo, exemptum, was ausgehoben wird, ausnehmend.

expedire, impedire; explicare, implicare, a pede et plica, aus-einwickeln.

experiens, qui cuncta experitur, Wagehals.

fabula, fatum, a fando, Erzählung, Anspruch.

faustus, a fauendo, günstig.

honoratus, qui honoribus est functus.

hebes (ἥβη) iung, vngewohnt, schwach.

humanus, humanitas, quicquid est proprium homini, Menschlichkeit, menschliche Empfindung, menschliche Vorzüge, Leutseligkeit, kultur.

iactura a iaciendo, was über Port geworfen wird, Verlust.

indoles ab olesco, cresco, Naturgaben.

innocens, qui nemini nocet, ehrlich, gut.

iners qui non habet artem (ἀρετήν) vngeschickt,

solters, qui totus est ars.

infans, qui fari nequit.

ingenium, quicquid ingenitum est, Anlage.

lex a λεγειν, quicquid dicitur aut pronuntiatur, Bedingung, Vorschlag.

locu-

locuples qui locos habet plenos, reich, ansehnlich.

modestus qui modum (Maafs) tenet in omnibus. momentum proprie mouimentum, das Gewicht in der Wage.

morosus qui valde moratur in re, kricklich, mürrisch.

necesse a nec esse. innige Verbindung.

negligo i. e. non lego — bei Seite setzen.

negotium q. d. non otium, wichtige Beschäftigung.

nepos qui sui non est pos, quemadmodum nemo q. d. non homo, nefas, non fas, (ohnmächtig, ausschweifend) vt compos, qui sui est pos. Deinde ein Enkel, qui curae aurum eget eaque fruitur. Vide quid lucis hac obseruatione accedat celebri Cic. in Catil. II. c. 4. 7. loco, quis ganeo, quis nepos. — —

nobilis q. d. nobiles, kenntbar, berühmt. offendere proprie illidere, laedere, deinde, inuenire.

parricida, qui parem occidit, non patrem.

persona (πρόσωπον) histrionis facies, deinde honor, quem quis gerit. Stand, nunquam Person.

petulans a petendo h. e. aggrediendo, ausgelassen.

praetor q. d. praeitor, primus in re.

probus h. e. verus (was die Probe hält) aurum probum, homo probus, probatus.

proficere, pro se facere, vor sich bringen.

prudentia q. d. prouidentia (Vorsicht.)

ratio (a reor, reri) Rechnung, Rücksicht, Grund, Vernunft, Nachdenken etc.

scrupulus a scrupo h. e. lapillo virgato calceum.

sinister a sinu togae in parte laeua.

sedu-

seducere h. e. seorsum ducere, bey Seite führen.

spectare h. e. spicere, worauf sehen, Rücksicht nehmen.

susplicere, q. d. sursum spicere (in die Höhe sehen) arguolnen, hochachten.

stultus h. e. stolidus, einfältig.

subsidia a subsidendo in Triariis, Nachhülfe, cui opponitur praesidium.

tendere, intendere, arcum; spannen, aufmerken, worauf ausgehen.

tueri, intueri, i. e. inspicere attente, vnde behaupten, wobey bleiben.

tollere h. e. sursum mouere, erheben, nehmen (de medio) aus dem Weg räumen (de vita) loben (laudibus.)

versare, saepe vertere (drehen)

vncia q. d. vnica, h. e. vnica pars.

Sed quis ponat in his omnia? Plura dabit lectio et nostra in explicando industria.

§. 44.

sensus rectus verborum.

Sed vt vocabula bona sint id accedat necesse est, vt eo sensu a nobis adhibeantur, quem optimos scriptores illis tribuisse videmus. Docebit autem accurata lectio, longe aliter se habere vocabula ac vulgo in Lexicis explicantur, quod vel ex his, quae sequuntur, potest intelligi.

Age-

Agere (aliquid) zur Absicht haben.
 Anima (Hauch, Seele) animus, Herz, Sitz der Empfindung, mens Sitz des Denkens, vnde amens, demens.
 Afferere est vindicare, (sich anmassen) rächen (in liberatem) male, behaupten.
 apparere (erscheinen) videri (scheinen.)
 Arma (Nothwaffen) tela Wehrwaffen.
 celebris, häufig besucht, berühmt. vt: celebris schola.
 caussa, Sache Proceß, Klage.
 clemens (gnädig) qui facile ignoscit.
 conari (versuchen, vulg. vntersehen) audere, wagen, das Herz haben (in periculo.)
 cognoscere, vntersuchen, vnde cognitio.
 consilium, Entschluß, Klugheit; concilium, Versammlung.
 consumere, aufwenden, verschwenden.
 cor der Verstand (male, Herz.) vecors.
 corrumpere verführen, fallere hinhalten, täuschen.
 crimen, Vorwurf, criminari vorwerfen.
 desiderare, vermessen, desiderium Sehnfucht.
 disputare (abhandeln) differere (weitläufig ausführen)
 exsistere, sich hervorthun, entstehen, vulg. existiren
 existimare (darstellen) a sistendo — (al. aestim.)
 fas — göttliches Recht, ius, menschl. R.
 fides, Treue, Credit, Ehrlichkeit, Vertrauen.
 frui, einer Sache sich erfreuen — genießen.
 gloria est fama rerum bene gestarum, laus est virtutis (jeder guten Eigenschaft.)
 hostis ein öffentlicher, Staats-inimicus, ein Privatfeind.
 humilis quod ad humum spectat (niedrig) male, höflich.

inte-

integrum, quod nulla parte laesum est, ganz, unverfehrt — res integra, saepe, Friede.
 invidia Volkshafs, obtreectatio Neid.
 nancisci finden vnd bekommen, was man gesucht hat.
 opes, Macht, Geld und Gut; diuitiae Reichthum.
 optare, wählen, optio Wahl.
 perorare, die Rede zu Ende bringen: peroratio Schluß.
 pietas (gute Gefinnung) erga deos (Religion, Gottesverehrung) erga parentes, (Zärtlichkeit) erga patriam (Patriotismus.) Ei opponitur *seelus*, quod idem triplex — Ruchlosigkeit, Lieblosigkeit, Verrätherey:
 plenus vollständig, voll: perfectus vollkommen:
 praecipere (Regeln geben) mandare auftragen, praefens, wirkkäm, (efficax) mächtig, gegenwärtig.
 prauus krumm, rectus gerade, malus böse.
 persuadere überzeugen (nach Gründen) conuincere überführen, beschuldigen (in malam partem, criminis, erroris etc.)
 profiteri (laut sagen, gestehen) confiteri (mala) beichten)
 quaerere vntersuchen, erwerben, fragen. Sic et quaestio.
 Remedium (Gegenmittel) adiumentum. Hülfsmittel.
 sententia (ein von sich gegebener Gedanke, Satz) cogitatio (Denk Vermögen) cogitata (Gedanken in der Seele) opinio (Meynung, sie sey auch noch so unwahrscheinlich.)
 sincerus, vngemilcht, aufrichtig, vinum sincerum.

E

super.

superbus (tyrannisch, grausam) obnoxius sklavisch.

tempus (Zeit, Gelegenheit) tempora, Faelle, Umstände, böse Zeiten.

vanus — falsch, windig, vt mendax.

viscus, quicquid sub cute est (Fleisch.)

vti, brauchen zum Nutzen, abuti verbrauchen.

vulgus Volk, Publicum; Plebs Gemeine, Pöbel.

Cum his conferantur, quae in loco de Elegantia plenius tradentur.

§. 35.

Verborum discrimina.

Sed longum foret enumerare omnia. Quare hoc vnum satis erit monuisse, ne, quae vocabula sono conueniunt, temere confundamus, sed suo quaeque, quamuis subtili discrimine, internoscamus. —

Vt: Primus de multis; prior de duobus (sic et postremus posterior; alius, alter) disertus, orator est; desertus, derelictus; delator, qui desert ad accusandum; dilator, qui differt: deducit qui comitatur; diuocit qui distrahit: diligit qui amat; diligit (h. e. disligit) qui ex pluribus legit optimum: miramur opera, admiramur virtutes; exercere sit laboribus, exercitare studiis; conscribere est ex multis scribere vnum; exscribere ad vnum exemplar; ora finium, hora dierum; rubor coloris

est

est, robar, virtutis, robor arboris: Veniunt qui emunt, veneunt, qui venduntur: contingunt bona, accidunt mala, eueniunt vtraque: fungi est agere, defungi peragere; deuertere est de via vertere (einkehren) diuertere (disvertere) in diuerfas partes ire: aduocamus patrocinium daturum; invocamus auxilium praestitutum: eluxit, luctum deposuit; illuxit, lux apparuit: lepus est animal; lepor est voluptatis; lepos eloquii: limen aedium est; limes regionis: Super est, quod eminet; supra, quod substratum aliquid habet; subter est quod re aliqua superiore premitur; subtus, quod demissum altius non contingitur. *Suppetunt* quae *suppeditantur*, i. e. sub pedem dantur. Inuentus multi sunt iuuenes; iuuentas vnius hominis aetas: Iuventas dea iuuentutis; deligere est iudicii, diligere affectionis: Ligamus vinculo; legamus testamento etc. Cf. *Agroetius* de differentia sermonis apud *Putschium* l. c. p. 2266 sqq.

§. 36.

Adiumenta huius rei.

Ad hanc rem tam necessariam tum adiuvandam tum exercendam optima praesidia sunt a) lectio bonorum scriptorum sapienter instituta. b) diligens obseruatio cum proficiendi amore coniuncta. c) graecarum litterarum acre studium. d) aliarum linguarum, praesertim earum, quibus neces-

E 2

litudo

fitudo est cum latina, comparatio. *) e) Lexica bona, prudenter tractata. **) f) Scripturibus optimis ab optimis interpretibus adjecti indices. **) g) observationes doctorum virorum collectae et bene dispositae ***).

*) Principatum hic tenet, quod facile intellectus est, lingua graeca, quae in multis veram verborum vim et significationem docet v. c. in his: agere (ἀγειν) ango (ἀγγω engen) angustus (enge) Angustia (Angst) basium (βάζω loquor vt osculum ab ab os crumena (γρυμναία) do (δω) extrico (τριχες) fur (Φωρ) gaudeo (γηδω) legere (λεγειν) meditari (μελεταν) h. e. exercere, mors (μερος) nae (ναι) neruus (νευρον) nebula (νεφελη) os, (οσεν) sto (στω) vado (βαδω, βαινω) vita (βιος). Sed nec aliae negligendae, licet parcius, veluti Italica: tristis (Ischrecklich: fürchterlich.) Ital. tristo. Cic. de offic. I, 12, caussa (Sache, cosa). Germanica: petere (bitten) libet (es beliebt) facula. (Fackel) Vas (Fals) hortus (Garten) hesternus (gestern) pileus (Fitz) piscis (Fisch) pix (Pech) nux (Nuss) et quae sunt alia plura. Cf. Scheller comp. p. 61. sq. — imo Hebraica: miscere (משב) pellex (פלגס) laccus — cum aliis.

**) *Lexicorum* vsus multis munitur cautionibus: 1. Vt ex lectione magis scriptorum bonorum verba colligas quam ex lexicis 2. vt ex te ipso potius sumas quae scribas, quam studiose vndique corradas. 3. vt Lexica magis subsidii quam praefidii loco habeas, magis

gis thesauros esse putes, quam latinitatis veros doctores. 4. vt latinam potissimum eorum partem tractes neque in germanicolatina vnice acquiescas. 5. vt totam verbi alicuius, quod quaesivisti, philologiam legas, et quae significatio prae ceteris apta loco ac tempori sit, videas 6. omninoque, quis auctor classicus, quo sensu, quo libro, quo loco, quo orationis contextu ea voce vsus sit, consideres. 7. thesauros autem, qualis Gesnerianus est, totos omnino legas. Quo in genere nihil melius, quam legere I. M. Heinzii progr. Vom Gebrauch der deutschen Wörterbücher. Wimar. 1770. 4. — Plura de *Lexicorum* origine, virtutibus, historia etc. in lectionibus.

Ceterum lexica oppido pauca sunt, quae commendari mereantur. — Nos Hederichii promptuarium Latinitatis, Crichtonianum, Mangelsdorffianum, Schellerianum cum Baueriano; ex thesauris autem Fabri (thesaurum erudit. scholast. edit. Cellarian. magis etiam Gesnerian. 1726. 1734.) et Gesneri nouum linguae et erudit. Romanae thes. Lips. 1749. vnice commendamus.

**) quales sunt, Bossii ad Nepotem, Freinsheimii ad Florum. Nizolii et Ernestii clauis Ciceroniana, Mori ad Caesarem, Zeumi ad Terentium, vt alios multos taceam.

****) ex Gronouii, Graenii, Burmanni, Dukeri, Drakenborchii, Oudendorpii, Gesneri (chrestomath. Plin. et Ciceron.) Rhunkenii, Ernestii, Heynii, Schwabii (ad Phaedrum) Heusingeri (ad offic. Cic.) aliorumque ad priscos auctores commentariis. Cf. G. Schöppii
E 3 Observatt.

Observatt. ling. 1. Norimb. 1681. 12. loh.
Kehr obseruat. 1. l. 1709. 8.

§. 37.

Vocabula proba.

Eorum autem quae supra posuimus, id fuit alterum, vt *proba* essent, quibus vteremur, vocabula, h. e. apud optimos scriptores legerentur, nec vlllo modo ab analogia vel forma vel vsu abhorrerent. In quo id potissimum spectatur, vt optimi scriptores praeferantur ceteris, deinde vt reliqui vocentur in medium, nec facile committamus, vt ad barbariem sequioris aevi delabamur.

Cui rei inferuiunt regulae hae: I. Optimi scriptores, vnde, quae sint latina, petimus, sunt: Cicero, eiusque aequales, oratores, historici, comici et his similes; minus poetae, nisi in vocabulis rerum propriis sine ornatu poetico. II. His subsequuntur argenteae aetatis scriptores optimi, si illi optimi non habeant earum rerum, quae dicendae sunt, nomina. III. Cum etiam ab his destitutum te videas (quod raro vsu veniet) seriores audiendi, adhibito et rei ipsius et formae verbi discrimine. IIII. Si non occurrat vocabulum latine lectum, quod sensum, quem quaeris, accurate exprimat, ne circumscriptione utaris, a graeca lingua tanquam matre petendum
erit

erit, quod filia non habet: quod idem Ciceronem fecisse videmus (Academ. Quaest. I. 7.) V. ex vocabulis duobus, quorum alterum rarius, alterum, frequentius est; poeticum alterum, alterum vulgare, id erit eligendum, quod frequentius est et libere scribentibus debetur. Cf. locus de Elegantia.

§. 38.

Barbarismus.

Quae in hoc genere peccantur varie ac multipliciter, vocantur vno nomine *Barbarismus*, tristitia nominis foeditatem rei augente. Est autem Barbarismus in verbis singulis, quae aut analogiae aut optimorum scriptorum vsui repugnant, adeoque vel obsoleta sunt vel male formata, vel recens procusa vel insolentia. De his dicemus in loco de elegantia.

*) Quintil. I, 9. Barb. pluribus modis accipimus: vnum in gente, quale sit, si quis peregrinum nomen latinae orationi inferat: alterum fit animi natura, vt is a quo insolenter quid aut minaciter aut crudeliter dictum sit, barbare locutus existimetur. Tertium est illud vitium barbarismi, cuius exempla vulgo sunt plurima, sibi etiam quisque fingere potest, vt verbo cui libebit, adiciat litteram syllabamue aut detrahat, aut aliam pro alia, aut eandem alio, quam rectum est, loco ponat.

nat. „Nes tertium hoc loco potissimum spectamus et exemplis commode supercedemus, cum iis non careant tironum in latinis litteris facta initia.

CAP. III.

SYNTAXIS ET SOLOECISMVS.

§. 39.

In quo fit syntaxis.

In componendis et collocandis recto loco orationis partibus singulis versatur Syntaxis, facile princeps artis grammaticae pars. Quam cum tenuiter et male tractatam videamus in libris, qui vulgo cognoscuntur, grammaticis, larga observationum copia plenior reddere studebimus, ita tamen, vt, quae ab aliis bene exposita sunt, nec proxime huc spectant aut praetermittamus plane aut paucis expediamus.

§. 40.

Primae eius leges: natura rei et perspicuitas.

Hic nihil antiquius, quam scire, naturam tanquam veram et vnicam ducem maxime

xime sequi Latinos in ideis et conformandis et coniungendis *perspicuitate* non neglecta. Quicquid igitur primum ac princeps est in sententiis, id ita constituitur vt, quae adiuncta sunt, huic tanquam capiti subiiciantur et pareant. Et quicquid prius cogitatur, id prius collocatur. Facile igitur intelliguntur, quae de Substantiuorum cum Adiectiuis Verborumque cum suis nominibus compositione praecipiant Grammatici. Ex eadem causa apparet, Substantiua praeire Adiectiuis et Pronominibus suis, si plura sint Adiect. in medio poni, tum verba sequi, negandi particulam verbo adiacere et reliqua eo ordine ac loco collocari debere, quem Subiecti vel Attributi ratio postulat, nisi, quod in multis fit, aut perspicuitatis lex, aut peculiaris vis aliter suadeat.

*) E. g. Pater meus aegrotat: mater rediit salva; patria libertas, pecunia amissa sunt: equites Romani honestissimi viri: frequens conspectus vester iucundissimus est visus — magnus amor in te meus: factum est ex benivolentia erga me tua. Nam quod multi dicunt, verum non est: nescire me id non pueret: id quod concludere volebas inde non efficitur: diutius nobiscum esse non potest: non arte sed motu animi feci, etc.

§. 41.

quae uberior explicantur.

Mirum autem non est, naturam rerum et perspicuitatem Syntaxeos fontem esse, cum lingua omnis non alia de causa inuenta sit quam ut alios de rerum natura doceremus adeoque cogitata, prouti insunt animo, verbis explicaremus. Quare sibi dictum hoc putent omnes, qui bene et breuiter expositam velint Syntaxin latinam: natura et perspicuitate duce omnia facilius comprehendere, accuratius cognosci, et lumine quasi suo illustrari. Ad hoc igitur referantur omnes regulae, ut vel natura non aliter ferat, vel perspicuitas, quae prima in scribendo lex est, aliter seruari non possit. Quo in genere descenderemus ad singula, nisi videremus copiosiores nos fieri in praecipiendo quam par est, et fines huic libello praescriptos excedere. Facere tamen non possumus, quin de pluribus regulis iisque difficilioribus (v. c. *ius et eius, ipsius et sui, de ut et Quod, a et de, casuum rectione, constructione Accusatiui cum Infinitiuo, de Participio, Ablatiuis absolutis etc.*) mentem nostram explicemus, et quomodo ex iudicio nostro rectius omnia procedant, ostendamus in lectionibus. *)

*)

*) Nam Grammaticorum proprie est, regularum suppeditare compendia.

§. 42.

Temporum usus.

Ex hac autem doctrina tantus fructus ostenditur, ut, quae summa sunt in latinitate, ex eodem fonte petantur. Equis vero neget, temporum modorumque veram vim et rationem caput esse in latine scribendo? Quam si quis teneat, nae ille scopulos, quibus plerique allidunt, vitare caute posse dicendus est. Age igitur, quis sit in his modus, quae ratio adhibenda, videamus. In temporibus autem primum illud est, ut naturam rei, quam describis, quam actam gerendamue dicis, accurate exprimas, et euentum rerum sedulo distinguas. Itaque cum res nunc geratur aut geri incipiat, *praesenti*, cum paullo ante gereretur gestaue sit plane nunc vel diu ante, *perfectis*, cum gerenda sit, (aut ita describatur) *futuro* utendum esse, quisque videt. Sed aliquando diligentiores sunt in distinguendo latini. Nam quotiescunque vident, rebus, quas actas agendasue narrant, inesse tempus antiquius euentu aut prius altero, toties varietatem rerum temporum discriminibus notant. v. c. Venit ad me frater tuus — narravit, se —
inci-

inciderat enim in librum etc. dicam igitur — (est enim hoc necessarium) quid — Itaque plusquamperfecto et futuro exacto vtuntur Latini, vbi Germani Imperfectum habent, vel Futurum simplex, vel Praesens: vt in his: profecto nisi is *fuisset*, his bonis omnibus careremus (nos: *war* er nicht, so —) cum frater *venisset*, (als er kam) coenauimus. Nepos: ad quem cum legati *venissent* Romani — adiit regem — Cic. qui posteaquam maximas aedificasset ornassetque classes, legatos misit — Ego vero, si *venero* ad vos, docebo profecto — (wenn ich komme —). Id si *feceris*, magnum accedet amori in me tuo pondus: (wenn du das *thust* oder thun *wirfst*, lat. wirfst gethan haben) vt primum *legero* librum (so bald ich mit Lesen zu Ende bin, ich's gelesen habe) reddam tibi. In quo naturam rei magis sequuntur Latini. Nam in prioribus exemplis rei actae ante, subiicitur alia antiquius acta; in his praemittitur gerendae rei alia ante gerenda, quod nullo modo erat negligendum. Haec si quis in legendo diligenter animaduertit atque ipso vsu applicuerit, videbit profecto, hac dicendi ratione nihil esse rectius, nihil naturae accommodatius.

§. 43.

in epistolis.

Id vero ex nullo scribendi genere clarius cognoscitur, quam ex epistolis. In his enim cum animaduertunt Latini, res, de quibus scribant, multas euenire ante, quam litterae perferantur, aut vident fore, vt actum gestumque sciat idem lector, quod gerendum ipsi significant, *perfecto et imperfecto* vtuntur loco praesentis, v. c. in epistola — *misi* tibi librum — cum haec *scriberem*, rumor *erat* — *cogitabam* cras Lipsiam proficisci — natalis tuus me *admonuit*, vt — *scripsi*, *dabam* — In quibus multum discrepant Germani a Latinis: ich schicke dir hier das Buch — eben geht das Gerücht — ich denke morgen nach Leipzig — dein Geburtstag erinnert mich. etc. Qua in re, comparandis ex vtraque lingua epistolis multis, sedulo exercenda tironum industria est, vt mature latinae consuetudini pareant atque sensim a lingua vernacula discedant.

§. 44.

in historia.

Neque id alienum videtur a natura rerum, quod bonos historicos latinos videmus

mus a) praesenti uti pro imperfecto, vel perfecto ut res, quas narrant, agi nunc coram lectoribus videantur. Nep. Hannib. IV. Confluxerat cum Scip. Conf. cum hoc eodem de Clastidio apud Padum *decernit*: saucium inde ac fugatum *dimittit* etc. Caesar de B. C. I, 17. Re cognita Domitius peritos regionum — *mittit* — interim tormenta in muris *disponit*, certas cuique partes ad custodiam *attribuit*, praemia *pollicetur* etc. b) perfecto pro imperfecto, praesertim si nihil in re agendum restat, credo, ut syllabarum varietati, quae valde delectat, consulant. Nepos Hamilc. praeesse *coepit* exercitui, hosti nunquam *cessit* — locum nocendi dedit etc.

§. 45.

Recta temporum consecutio.

Paullo impeditior quaestio est de temporum inter se ordine ac consecutione legitima, quam reducere ad easdem regulas studebimus. Est enim maxime consentaneum naturae, ut, cum res dicatur acta tempore praeterito, aut agenda futuro, hoc ipso propius accedat illi tempori quo agebatur aut agetur, adeoque post perfectum imperfectum, post futurum praesens locum habeat, in quo a ceteris linguis mire discrepat latina.

Vi-

Vides igitur a) post praesens et imperfectum sequi item praes. et imperf. v. c. nescio, quid dicam: habetis, quid sentiam (was ich dächte) si quis est, qui cupiat (wünschen sollte) dubitabam, quid sentires; cum quid potissimum vitarent, non viderent etc. b) post perf. et plusquamperf. *imperfectum*: fuerunt; qui *negarent* (geläugnet haben) Cic. ac verborum quidem, quae essent faceta, dixisse me puto: assecutus est, ut ab omnibus liberaretur criminibus: oratio tua ita placuit, ut omnes te admirarentur: ita amatus eras, ut magis amari non posses: si mihi te credidisses, non esses ita infelix — qui si voluisset me sequi, aliter se haberet res. c) post futurum, praesens: erunt, qui dicant (sagen werden) non dubito fore, qui iudicent: nihil, de quo differat, ei relinquam, nisi ea, quibus haec exornentur: nunquam scribam ad te, quin addam: Non deerunt, qui malint: habebo, quid curem: non committam ut dicas: rogabo patrem, ut scribat.

§. 46.

Cautiones hic necessariae.

Hoc tamen non eo valet, quod omnes omnino scriptores has regulas ita sequantur, ut nunquam ab iis, praesertim si natura rei aliter velit, sibi recedendum putent. Et enim

enim probabile est, *primo*, nonnullos hanc temporum naturam, licet in ceteris bene scriberent, distinguere non fuisse solitos, (nam vnus omnium maxime diligens in his est Cicero) *deinde*, negligentius interdum scribere voluisse, tum rerum gestarum ordinem ac temporum ipsorum discrimen alia omnia saepe suadere, *denique* fieri potest, vt alias leges vel euphoniae, vel numeri, vel sensus, praeferendas censuerint loquendi consuetudini. Quare nihil magis cauendum, quam praeceptum in his vel reprehendendis vel emendandis iudicium (a quo *Ernestius*, Vir summus, non alienus fuisse recte dicitur *) contra, accurata optimorum scriptorum tum obseruatione, tum imitatione, nihil in hoc genere laudabilius **).

*) Vid. I. F. Heusingeri praef. ad Offic. Cic. (Brunsw. 1783.) p. 50. sqq. vnde exempla in hanc rem plura depromi possunt.

**) Infinita enim sunt exempla, quae aberrant ab his regulis: v. c. Nep. vt palam faceret suis — mittit: se facturum, vt scirent — non dubium est, quin Aug. Virgilium magni fecerit: confluxit ita angusto mari, vt tota nantium multitudo explicari non potuerit: tantum terrorem iniecit exercitui vt nemo sit ausus — et alia plura, quae si ad sensum verum, quem fundunt, revoces, apta omnino inuenies. Hanc temporum consecutionis doctrinam accuratius illustrare pollicitus

tus

tus est Celeb. Schütz in libro de partic. latinis.

§. 47.

De modis Latinorum.

Sane mirari satis non possum, quid sit, quod eorum, qui magistros dicendi se profitentur, nemo veram modorum apud Latinos vim nondum explicauerit, totam doctrinam accuratius nondum excusserit. Nempe quoties res euenire vel agi dicitur simpliciter, h. e. certa indubitata queratione; toties *Iudicatiuus* ponitur; (quem cum Infinitiuo falso *modum* dicimus) quoties eadem cum aliquo *modo* (Fall, Veränderung, Bestimmung) h. e. cum aliqua conditione ac lege (possibilitatis, vt vulgo loquuntur, necessitatis, officii, incertitudinis, voluntatis, quantitatis, etc.) enunciatur, toties *Coniunctiuus* locum habet. Itaque Coniunctiuus, qui rectius *Subiunctiuus* appellatur, semper sequitur aliud *Verbum*, siue diserte expressum, siue a scriptore postpositum, siue per ellipsin oppressum, eique ita *subiungitur*, vt ad eandem enunciationem pertineat, *modumque* quo fiat res, contineat; qua re nihil potest naturae rerum magis esse consentaneum.

F

Hic

Hic exemplis opus est, quibus non destituimur: Vide quid *dicas*, (sagen müßest). Quid ais? esne satis sanus? Nolo nunc dicere, quae *fuerit* tua in me impudentia (wie groß etwa gewesen sey). Res ita agebatur, ut nihil praetermitteretur: (hic modus est in *ita*) sunt qui putent (die die Meynung zu haben belieben) misit, qui dicerent (sagen sollten, wenn sie ankämen) — *nollem* Corinthum (hic supple, wenn's mir nachginge, so wünschte ich Corinth nicht) *dixerit* quispiam (supple, finge, ut, gesetzt dafs) Videamus nunc (ist es euch nicht entgegen — si placet — so *wollen wir*). Quamuis multi negent, ego tamen affirmo (ita construe: ego aff. q. m. negent) et sic in ceteris.

§. 48.

Vulgaris de modorum rectione sententia.

Occurritur autem nobis ab aliis, qui negant hoc ita fieri, totamque eamque eam vim particulis coniunctiuis (*Coniunctionibus*) quae Coniunctivum regant, tribui aiunt oportere. Quibus libenter assentiremur, si, unde tandem illa esset particularum potestas, quam in aliis linguis non habent, intelligeretur. Obest etiam, quominus ei sententiae accedamus, mira in definiendis regulis inconstantia, infinitaeque in hoc genere apud veteres scriptores exceptiones sunt, adeo ut, qui Coniunctivum

a se

a se pendere dicat, quod subiungatur cum aliquo modo indicativo, vnicuique verum tenere videatur.

Vide quam sint incertae Grammaticorum regulae: „Vt, ne, quo, quin, coniunct. habent.“ Sed est aliud ut, est ne, quo, quin, quod indicativum habet, quae mire falleris, si diuersa putes: v. c. Vt ille desit, surreximus — sic me dii amabant, ut tuarum misertum est fortunarum: Videtisne ut eos *agitant* furiae: Cic. de Senect. c. 8. videtis, ut senectus non modo iners non sit: Vides, ut alta *stet* niue etc. ne dic — ne loquere. — Quod non affuisti, ignosco tibi — quin curris? quin amas: quae particulae omnes, ut primum postpositae sunt, atque oblique rem ponunt, Coniunctivum secum habent: ut ista esse, concedam (gesetzt, ich gäbe zu) etc. Aliam videamus: „Quamquam, si, etsi, licet, cum, ab initio habent Indic. in medio Coniunct.“ redit ad nostram regulam. Sed videbis, ab initio etiam Coniunct. his iungi solere et aberrari in utramque partem Cic. de Orat. III. 4. (15) Licet multa *sint* Quirites — cum *sint* quatuor genera — ita et *quod* (weil, dafs,) *quando* (weil dafs) mirifice variant. In quibus omnibus sensus, non verborum forma externa, spectanda est. „cum (als, da) regit imperfect. et plusq. coniunctivi, praes. et perf. indicat.“ Sed sunt ad manum exempla contraria haud pauca. „Qui, quae, quod, desinente Ernestio, si vim praedicati habeat, aut Coniunct. vel Infinitivum sequatur, habet Coniunct.“ Recte quidem, si nos sequaris — sed leguntur in contrariam partem multa.“ Sunt, qui exsi-

stimant — hoc me affecutum puto, quod sum leuatus — et plura. Idem valet de reliquis huius generis regulis, in quibus certi nihil, nihil quod exceptionis multifariae sit experts, deprehendes.

§. 49.

Consilia bona.

Quare id consilii damus unicuique, qui ex his temporum modorumque tricis paucis se volet expedire, vt I. sensum animi (seine innere Empfindung) exploret, atque, quid definitionis, quid certitudinis vel modi infit sententiae, de qua quaestio est, consideret. II. vt linguam, quam habet, vernaculam aduocet in consilium, atque ad hanc latinam exigat, vti eam ipsam ad latinam *) III. vt ex diligenti optimorum scriptorum lectione, quid legis sit in his, quid ordinis, animo affigat, nec exceptione subinde necessaria, moueatur. IIII. vt ne quis corrigendos censeat auctores priscos, si qua aberrare videantur a suis regulis, in quam reprehensionem incurrit Ernestius, quem iterum honoris causa nomino. (§. 46.)

*) Vt hoc vtar, male dicit apud nos: der Mann sagt, es wären — (es seyen) er hat ihn so geschlagen, daß er blaue Flecken gehabt hat, (Flecken hatte) ich kann's nicht sagen: wie
es

es beschaffen ist, (sey) er wußte nicht, daß er's gelesen hatte (hätte). In paucis variant: v. c. nescio vbi sit (wo er ist) etc. sed haec genium vtriusque linguae constituunt.

§. 50.

Participia.

Atque haec quidem de temporibus et modis dicta sunt. *Participiorum* (Nominum Verbalium) vero eadem ratio est, naturae et perspicuitatis, vnde Latinis valde in deliciis sunt. In his, qui tempora, qui personas et rerum gestarum ordinem discreverit sedulo, qui denique cogitauerit, quam apte et breuiter scribat, qui his bene vtatur, is vero et arcem Latinitatis tenebit, et, vt quam celerrime teneat, elaborabit. *)

*) *Plato scribens* (mit der Feder in der Hand, male: in scriptione) mortuus est. Inueni eum abiturum (l. abeuntem, wie er weggehen wollte) Deo volente (so Gott will) post urbem captam (nach Eroberung der Stadt) amicorum *in se tuendo* (die ihm aufgeholfen hätten) caruit facultatibus: fide ad alios subleuandos (zur Unterstützung anderer) usus est — me dicentem, qui audierit: cogitanti mihi atque animo reputanti perbeati videntur illi — causa scribendarum epistolarum haec fuit — vtinam resp. non in homines non tam
F 3 com.

commutandarum quam euertendarum rerum cupidos incidisset — imitandis aliorum institutis effecit etc. De Participiis, quatenus elegantiae profunt, dicemus infra.

§. 51.

De reliquis regulis grammaticis.

Nec ignorare oportet, in reliquis latinitatis regulis, licet suo arbitrio facere pleraque videantur, tamen nihil, quod non aut perspicuitate aut euphonia nitatur, statuere Latinos, modo omnia rite examinentur et ad naturam reuocentur.

V. c. in his: Nihil carius *patria* — amor *tui*, amor in deum (non dei) aequè meamat ac semetipsum: boni pastoris est (officium) praeesse exercitui, consulere *alicui*, alio sensu *aliquem*: id laudis, hoc officii (male, id hominis, id penae) parum *cibi*, assatum *verborum*; satis pecuniae — vtor *hac re*: *functus* est officio — dignus videtur *laude* (modo vim ablatiui teneas!) *Viuerè Romae, Athenis*, in Gallia, mortuus *Babylone*: *Regis interest*, tua non *refert*: poenituit *eum consilii*: mala multa edocere *aliquem*: *oratione habita* (Ablat. abl.) discessit: *occidi iussit*, *conficiendum curauit*: non dubitauit, *quin* (qui non, quod non) iret, obstitit, *quo minus* daretur, velim (vt) scribas: *vetor* hoc facere, monstror digito: caue, *ne* facias: *aqua et igni interdicare* aliquem: dicitur pater *venisse*: ferunt matrem primam fuisse, quae:

Cato

Cato *bonus* esse maluit, quam *videri*: timeo *ne* id accadat (ich befürchte, daß das eintresse) vereor vt bonus sit (ich befürchte, daß er nicht gut sey) id age vt *ne* (daß ja nicht) tibi defuisse dicaris. Si *quid* est ingenti: si quis putet: *ne* qua videat etc.

§. 52.

Constructionis proprietates.

Hoc tamen non impedit, quo minus in lingua latina reperiantur multa propria et singularia. Nam id linguis omnibus commune est, quae per secula multa gentem aliquam tenuerunt. Quanquam et ista, prudenter obseruata, examinata diligenter, vel breuitatis, vel grati auribus soni commendationem habebunt.

V. c. ille ait (sagt ja:) hic *negat*, (sagt nein) *negabit* se facturum (h. e. dixit, se non facturum) *Negari* nequit (male: non est negandum) *incumbere mensae* (sich auf den Tisch legen) *incumbere ad studia* (sich den Wissenschaften ergeben) sic: *vacare culpa litteris* (dat.) *communicare cum aliquo* (non: alicui) *tendere in* — (gegen einen) *ad urbem* (zur St. hin. —) *memini legere*, *dicere* (raro legisse; nam memini habet vim praesentis) *ne crede*: non eas: *dignus* est, qui laudetur: *pendere a re*, *incipere a loue* (male, cum) *conciliare aliquem alicui*: *regnare in vrbe*: regere ciuitatem licet *facere*

F 4

(man

(man kann): dissimillimis bestiolis (Datiu.) communiter cibus quaeritur. Cic. Scriberis *Vario* Horat. fieri debet (nach der Schuldigkeit) oportet esse bonum (nach der Pflicht) necesse est (nach Nothwendigkeit vnd Zwang) versare mortarium: versari in re (ita, morari quem, commorari in vrbe) — Dic mihi: eamne *an* maneam? vel: vtrum (num) eam an maneam? (male dicitur: eam *aut* maneam?) — Quem si carum esse mihi negem, mentiar: Quem nonnulli diligi turpius, quam par erat, ab Hamilcare, loquebantur: cuius quidem rei si vnam rationem dixerō. Quem putas esse hominem? (melius quam: quid dicis hominem esse?) Quem mihi commendasti *hominem*, bonus est: etc.

§. 53.

Latinismus s. idiotismus.

Ex his et aliis observationibus nascitur sensimque alitur is, quem *Latinismum* s. *ιδιοτισμον* vocant, h. e. latinitatis in partium orationis iunctura proprietas. Atque ea lectione magis discitur, quam praeceptis, sensu corroboratur, vsu confirmatur. Quare, quae in hanc rem exempla allata sunt a nobis, ad ostendendam magis valent, quam ad perficiendam verae latinitatis notitiam, quibus plura addet priuata cuiusque industria.

Vt

Vt ne cui desit huius rei copia, *Lexicis* bonis cum observationibus doctorum virorum, et, quod familiam ducit, doctoris boni sapientia vtendum censemus. Cf. locus de elegantia.

§. 54.

Hellenismus.

Ab illo differt *ελληνισμος*, siue *constructio graeciffans*. Is licet familiaris sit scriptoribus optimis, imo eo familiarior quo vetustior scriptor est, crebro tamen adhibendus aut studio quaerendus non est, ne qui latini volebamus esse, Graeci videamur; praesertim si constet, poetis tantum, quibus multa solent indulgeri, eas constructiones solennes esse *). Caeterum sunt nonnullae loquendi formulae a Graecis repetitae, quae optimis etiam scriptoribus ita sunt in vsu, vt sine insolentiae nota poni vbique possint. **)

*) Graecismi poetarum sunt: fractus *membra*, *cetera* candidus est *videri* — Gell. II, 16. Consulibus senatus permittit, vt his rebus legem, quam ipsis videretur, dicerent: non pro sua aut eorum, quorum simulat, iniuria: abstine irarum: desine mollium tandem querelarum: Mela: in quam partem eat fluuius, non est manifestus — (*δηλος ἦν σκοπων*,) pro manifestum non erat: etc.

**) quales sunt: videre *est* (ἐστὶ h. e. ἔξεστι licet) vidi eum res eas praetereuntem (praeterire) populo placerent, quas fecisset *fabulas*: habeo dicere: nolo durus esse: homo cetera bonus, et *id genus* alia.

§. 55.

Soloecismus.

Soloecismus (a *σολοικος* prauus, al. a Solis Ciliciae vrbe) est in verbis iunctis, cum aut constructione, aut rectione, aut collocatione partium orationis aberratur a regulis Grammaticis. Quare quicquid barbarum sonet et inaequale, quicquid peregrinum ac rusticum, quicquid rarum denique et insolens, soloecismus recte vocabitur. *) Cavedum tamen, ne, quod nobis minus vulgare videatur aut absonum, si in bonis scriptoribus legatur, statim Soloecismi damnemus, quanquam nos, quibus non licet esse iudicibus, recte ab eo abstinerebimus. **)

*) Carpit vocabulum, rem probat Gell. N. A. V, 20 cuius summa haec est: „Soloecismus ab Asinio Capitone *imparilitas* appellatus, vetustioribus scribulo dicebatur a versura, et ita designebatur, quod esset impar et inconueniens compositura partium orationis.“ A quo non abhorret Quintil. Institut. I, 9. — Cetera vitia (praeter Barbarismum) ex pluribus vocibus sunt, quorum est *Soloecismus*, fitque

que vel adiectione (Veni de Sulis) vel detractione (ambulo viam) I. transmutatione (enim ego: quoque nos: autem non habuit) fit etiam Soloecismus genere, numero, casibus, in pronomibus et coniunctionibus. Nam et *an* et *aut* coniunctiones sunt, male tamen interrogos, hic *aut* ille sit: et *ne* ac *non* adverbia, qui tamen dicat pro illo: ne feceris, non feceris, in idem incidat vitium sic eo *intus* et *intro* sum, soloecismi sunt. Est etiam Sol. in oratione comprehensionis vnius sequentium ac prioris inter se inconueniens positio.

**) optimae latinitatis sunt: dignus *laudis*, potiri *rerum*, abuti *operam*, cum Cicero, Caesar, Terentius haud veriti sint ita loqui. An etiam in *praesentiarum* Nepotis? Quid ni? cum et Cato et Fannius et Tacitus eo vsi sint. Cf. Sciop. ad Sanct. Mineru. II. p. 168. et Godofr. Hechtii diss. de hac voce. Wittenb. 1669.

§. 56.

Aduersus Soloec. Remedia.

Huius generis vitiis, quae sunt innumera, occurreretur optime, si I. vsu magis optimorum scriptorum discas regulas Grammaticas, quam longis de iis et subtilibus disputationibus. 2. nihil adhibeas quod non crebrius lectum vltro suppetat. 3. constructiones raras et insolentes non anquiras sed
caute

caute vites. 4. ex pluribus legas quod fit optimum de quo in loco de Elegantia.

Cf. *Meierotto* Lateinische Grammatik, nach Beispielen aus den alten Klassikern, Berlin 1784.

§. 57.

Figurae Grammat.

Quae praeterea docentur in libris grammaticis de usu figurarum, ea rationem docendi nostram fere non attingunt. Nam *Ellipsis* et *Pleonasmus* proprie figurae non sunt, sed virtutes orationis breuitati et perspicuitati seruiantes. *) *Tmesis*, *Zeugma*, *Syllepsis*, (Constructio ad sensum) *Methatesis* cum aliis, poetis maxime sunt propriae, quas scire et interpretari conuenit, imitari non licet. Quaedam nobis scribentibus in vitio etiam ponuntur, ut *Anacoluthon*, *Hyperbaton*, *Antiphrasis* quas tantum nosse expedit.

*) *Ellipseos* usus patet quam latissime in omni fere orationis genere. Proderit igitur primo eam nosse; *Aliena* (negotia) ne cures: solvendo non esse (aeri alieno) Ventum est ad Vestae (aedem) frigidam subfundere (aquam) serpens, fera (bestia) non habeo, quo confugiam (locum) non est, quod facias (causa) habes quo ostendas (locum, occasionem) obiit (diem) super-

premi.) In Verbis: paucis te volo: (alloqui) Vestram fidem Quirites (imploramus) quid multa? (dicam) nihil aliud (fecit) quam fleuit: populus ea mirari (coepit) quamquam Infinitivum historicum potius dici volo, ut: fremere plebs, dicere etc. In Particulis: haud scio an (non) profit, deesse aliquid amicis: is non solum (non) scribere, sed ne legere quidem potest: scio quid vis (nempe) ut te amem: patrem (suum) mortuum credit: (Ea) Quae attulit ad nos, fuerunt eiusmodi: Iouem (et) lapidem iurare: Patres (et) Conscripti: *deinde*, recte eam ubique interpretari, *tum* suo quamque loco adhibere.

*Pleonasm*i exempla sunt: Vitam vixit: victoriam vicit: hoc pecus est pecus regium: hac pugna pugnata: magno amore te amo: cum ad mulieres ventum est, tum mihi sunt senes. — Sed haec et alia non carent aliqua virtute vel breuitatis, vel familiaritatis et negligentiae non ingratae. Quare tantum abest, ut in vitio ponantur, ut potius veluti stellulae distinguere orationem atque ornare videantur. Satis *ὀρεστέα* prima in scribendo virtute, ex Quintil. Institut. I. 9. ab init.

PARTIS SPECIALIS

STILI LATINI LOCUS II.

DE ELEGANTIA.

§. 58.

Quae sit elegantiae vis.

Elegantia (die Gründlichkeit, Feinheit, Wahl, Geschmack im Schreiben) latinis dicta ab *eligendo* *) atque in eo, ut sit oratio *selecta et accurata* (gewählt, gründlich, natürlichschön) omnis cernitur. Eius Synonyma sunt, *mundities, subtilitas: concinnitas*, neque tam in singulis verbis, quae debent esse pura, et apta, quam in toto orationis habitu naturali, apto et venusto haeret. In quo nihil putidius eorum opinione, qui elegantiae vim in singulorum vocabulorum loquendique formularum sine lege et ordine collectione vel artificiosa quam ipsi fingunt, collocatione, (Zierlichkeit zierliche Schreibart) ponendam censent, cum aliud

prorsus sit *eleganter* (ächt, innerlichgut) aliud *ornate* (vel ut isti volunt, artificiose, zierlich, recht künstlich) scribere; elegantiamque oratio omnis, ornatum non nisi ea capiat, quae placere et mouere velit. **) *Elegans* igitur *scriptor* est, diligens, non ut cupide venetur verba aurea, insolentia, phrasae Ciceronianas, aut in transponendis, dilatandis, cumulandis verbis laboret, sed ut ex pluribus, quae scribi poterant, optimum et aptissimum eligat, nec tam, quo modo dicat, curet, sed, quo modo id, quod subtiliter cogitavit, optime eloquatur. Vides igitur, elegantiam veri nominis ab oratione grammatica et ornata differre ita, ut animam a corpore, et bene formato (orat. recta) et omnis generis ornamentis egregie ornato. (de Ornatu P. III.)

*) Ut habes a *deligendo, delegare* (forma frequentat. *deligere* et *mittere*) a *religendo, relegare* (nam et ipsum *legare* a *legendo* est, ut *captare* a *capiendo*) a *vertendo versare* a *sedendo sedare* sic et *elegare*, ab *eligendo*. Cic. de N. D. II. 28. „*elegantes ex eligendo, tanquam a diligendo diligentes.*“

**) Gell. N. A. XI. 2. „*Elegans homo ad aetatem M. Catonis vitii sere non laudis fuit, dicebaturque non ab ingenii elegantia, sed, qui nimis laeto amoenoque cultu victuque esset. Postea reprehendi desit, sed laude dignabatur nisi cuius elegantia erat moderatissima.*“

Ele

Elegantes igitur videntur dicti, qui a ceteris segregarent se, nihilque vel spurci vel plebei admitterent. Hoc sensu Nepos *Atticum* (cap. 13.) *elegantem* praedicat, non *magnificum*. Cicero quidem *elegantiae* fere semper adiungit *subtilitatem* (ad Famil. IV, 4. de Orat. II, 7. Brut. 9.) unde facile intelligitur, quae sint *artes elegantes*, *litterae elegantiores* (Schöne Künste vnd Wissenschaften, Kultur, Geschmack) quis *elegans* scriptor, qua laude nihil potest esse *elegantius*. Caesar igitur cum Nepote *elegantes* scriptores sunt, quanquam ab ornatu καλλοπισμῷ sunt alieni: Cicero autem orator non minus *elegans* est quam ornatus, cum ad laudem atque virtutem plus valeat *elegantia* sine ornatu, quam ornatus valet sine *elegantia*.

§. 59.

Eius partes.

Eleganter autem scripturus delectam ita habebit, ut verba et sententias castas praeferat barbaris et incestis, perspicua obscuris, venusta iis quae nihil venustatis habeant. Sunt igitur tres orationis *elegantis* virtutes: *castitas*, *perspicuitas*, *venustas*, quarum singularum natura singulis capitibus explicabitur.

LOCI II. CAPUT I.

DE CASTITATE LATINI SERMONIS.

§. 60.

Castitas quid?

Castitatem orationis (quam alii *puritatem* appellant) non in singulis solum verbis eorumque vitiis fugiendis, sed in eo, quod *honeste cogitata honestis verbis exprimantur*, ponendam censemus. Itaque non modo a peregrinis, mixtis, obscenis etc. verbis auocat, sed virtutes etiam consuetari studet, quae sermonis honestati prodesse videantur.

§. 61.

Peregrinitas in formandis verbis.

Peregrinitatis (Fremdartigkeit) vitium est vel in singulis verbis vel in compositis. Singula verba *peregrina* sunt vel forma, vel usu, qui tamen multas cautiones habet. *Peregrinitas formae* est in iis verbis, quae ab usu optimorum scriptorum recedunt, nec satis latine flexa sunt: Eiusmodi esse putantur a) quae desinunt in *osus* v. c. affectuosus, miraculosus, virtuosus etc. b) in *edo*

fere omnia v. c. albedo, nigredo, flauedo c) in *ilis*, *aris*, *ibilis*-*abilis*-*iliabilis*-*aliter*, *ibiliter*, *abiliter*-*ariter*, plurima, vt: casualis, casualiter, possibilis, amicabilem, irreconciliabilis, inuiolabilem, perpendiculariter, totaliter etc. d) quae exeunt in-*aritas* *iditas*-*imitas* et-*imitudo*, v. g. longanimitas, magnanimitudo, barbaritas, viriditas etc. *in-atio*, *itio*, -*antia*-*anter*, etc. formatio, futuritio, vigilantia, perseueranter etc. e) multo minus ferenda scholasticorum barbaries in singularizationibus, aptitudinabilitatibus, hicceitatibus, homineitatibus etc. quas aures elegantes penitus reformidant.

In quo videnda tria sunt, primo, vt serues ea, quae apud optimos scriptores crebro leguntur v. c. pretiosus, prodigiosus, periculosus (quanquam Cicero saepe dixit *periculi plenus*) caritas, popularitas, magnitudo, amabilis, tolerabiliter delectatio, constantia, sorbitio, conditio, peramanter etc. deinde vt vocabulis suspectis substituas, quae proba sunt: virtuosus h. e. virtute praeditus; flauedo h. e. flauus color; nigredo, nigrities; casualis, quod casu fit; possibile, quod fieri potest; irreconciliabilis, qui conciliari nequit; longanimitas h. e. longus animus; seruatio h. e. quod seruandum est etc. Denique aurium iudicium ita acuendum, vt statim, quod probum sit, quod

quod minus, quod pingue, quod barbarum, succurrat, quam facultatem dabit vsus et crebra lectio.

§. 62.

Voces hybridae.

Ad peregrinitatem formae pertinent etiam *hybridae* (Mauleselswörter Plin. H. N. VIII, 52.) e duabus nimirum linguis conflatae, praeter omnem bonorum scriptorum consuetudinem. Sunt autem verba vel graecolatina vt: monoculus (vnoculus) archidapifer, epitogium etc. vel latinograeca: fustibalum, bigamus, biclinium etc. Quae tamen ferenda in nominibus propriis, vt: Anti Cato; in principum honoribus, vt: Archidux, et si per iocum dicuntur, Plaut. Pseud. I, 3. inanilogus. Quintil. I, 5.

§. 63.

Ex peregrinis linguis repetita.

Huc spectant praecipuae, quae praeter necessitatem repetuntur ex peregrinis linguis praesertim recentioribus, quibus formae inaequalitas et soni insolentia inhaeret v. c. ex italica et francogallica: superioritas (principatus

cupatus) succursus (auxilia, supplementum) situatio (conditio, situs,) reuolutio (feditio) modernus (recentior, hodiernus) fortaliti-um (arx, castellum) approximare (appropinquare) maxima, praelati etc. ex germanica: feudum (beneficium) scultetus (prae-fectus vico). Hic tamen cauendum a) ne damnes ea, quae ciuitati latinae donata sunt et vsu recepta, vt gaza, acinaces, satrapa, paradisus, parasanga a Persis: essedum, gesum, rheda, bracca a Gallis: sapo, framea a Germanis, ab Hispanis lancea, mappa a Poenis, a Graecis plura etiam. b) ne in honoribus rebusue recentioribus seuerius omnia exigas: Nam tolerauerim equidem, Marechallus, Marchio, Landgrauius, Abbas, Prior, et nescio an feudum? c) ne eandem rationem esse putes linguae graecae. Nam ex hac licebit repetere, quicquid non habeat latina, et repetiuit Cicero cum aliis, modo id sapienter fiat, nec praeter necessitatem, qua de causa nolim dicere: Ernestius ὁ πρῶτος (celeberrimus) moechus pro adultero etc. — Nec peccauit in hoc genere Plautus cum aliis comicis, qui Graecos graece, Poenos punice loquentes induxit. Quintil. Instit. I, 9.

§. 64.

Archaismus.

Alterum pergrinitatis genus *vsu* continetur, et cautius etiam fugiendum est. Nam teste Caesare, „tanquam scopulum fugias necesse est inauditum et insolens verbum.“ Quo in genere ponenda sunt primo *obsoleta* omnia, quae vetustate prorsus obscura facta sunt; deinde, quae ante Ciceronem obtinebant, post ab vsu communi et sermone populari recesserunt. Et his quidem licebit vti in formulis solemnibus et libris iis, qui doctis scripti sunt, quibus locus et tempus quaerendi est, vt orationi maiestas aliqua concilietur non sine delectatione; a prioribus autem omnino abstinendum.

Archaismi prioris generis sunt: toper, anti-gerio, canthus, exantlare, profapia, apluda, floces, bouinator, et plura ex Saliorum carminibus, quae ne ipsi quidem sacerdotes satis intelligebant; posterioris: olli (illi) exfociont, (effugiunt) duint (dent, dederint) declarassis (declaraueris) amassere (amauisse) vortat (vertat) pater familias, curam leuasso (leuauero) duellum (bellum) slitibus (litibus) Neocli (Neoclis) faxit pro faciat etc. Plura colligi poterunt ex Ennii, Pacuuii, Plauti, Terentii (operam abutitur) scriptis, in quibus, quaecunque post neglecta fuere ab optimis scriptoribus, obsoleta sunt.

Egregie Quintil. Institut. I, 10. vt., nouorum, inquit, optima erunt maxime vetera, ita veterum maxime noua. Neque *tuburchiabundum* in nobis quisquam ferat, licet Cato sit auctor, nec *hos lodices, gladiola, parricidatum, collos*, etc.

§. 65.

Insolentia.

Neque vero temere abutendum aureae aetatis scriptorum liberalitate. Etenim licet legatur semel aut bis vocabulum, vten- dum tamen eo non est, si adsit aliud, quod vsu apud eos inualuit. Quare ridenda eorum stultitia est, qui *absque* semper scribunt pro *sine*, *ast*, *attamen*, *gaudere* libro (ein Buch haben) *quasi* pro circiter, *collimare expedibo* (expediam) *causari* (efficere) *infi- deliter*, *seruitudo*, *impraesentiarum*, *vxoratus*, *audientia* Cic. de Senect. quae auctori- tate vnius atque alterius boni scriptoris ni- tuntur.

Gell. N. A. XI, 7. „Verbis vti aut nimis obsoletis exculcatisque aut nimis insolentibus nouitatisque durae aut illepidae, par esse deli- ctum mihi videtur.“

§. 66.

Serioris aetatis vocabula.

Multo minus igitur ferendae serioris quam Ciceroniana est, aetatis, voces, ex seculo aeneo, aeuo medio, praesertim si ad easdem designandas non caret vocabulis ae- tas aurea. Huc pertinet latinitas versionis vulgatae, quae dicitur, latinitas inclinas, latinitas medii aeni, latinitas ecclesiasti- ca etc. v. c. abyssus (pro aquarum profundi- tate, voragine) agonizare (h. e. extremum spiritum ducere, animam agere) blasphema- re (impie loqui) eremus (desertum) exoteri- cus (aduentitius) zelus (studium, partium- fauor) hypocrita (simulator) ieiunare (cibo abstinere) eleemosynam dare (stipem con- ferre in egenos) scandalizare (corrumpere, vitiorum illecebris irretire) etc. item: puri- tas (quae vox impura Vossio visa est) ante- rior, extrinsecus, exterior, interior, pien- tissimus, cautela, (cautio) coelitus (divini- tus) infimul (iunctim) nullibi, notescere etc. In quam rem liber classicus est *Christoph. Cellarii* antibarbarus, cum curis eiusdem posterioribus. Cf. *Melchior Inchofer* histo- ria sacrae latinitatis, *Car du Fresne* Glossa- rium mediae et infimae latinitatis.

§. 67.

Vocabula technica.

Sunt porro in omni fere disciplinarum genere innumera vocabula praeter necessitatem et contra usum bonorum scriptorum inducta, quae vitabunt sedulo castitatis studiosi, non nisi iis seruatis, quae salua perspicuitate immutari nequeunt. Nos ex disciplinis, quae vulgo coluntur, exempla huius rei illustria ponere, non refugimus.

*) E Theologia: abominatio (exsecratio, detestatio) apostata (religionis desertor) benedictio (bona) conscientia bona, mala (Gewissen: bene dicitur ex Cic. Bewußtseyn conscientia bene-male factorum) contritio animi (dolor, mœror) creatura (opificium dei) crux (h. e. afflictiones) crucifigere (in crucem tollere) exaudire (audire) deuotus, (modestus) ethnicus (deorum cultor) festum, festiuitas (dies festus) homo carnalis (impius, incredulus) impenitens (improbis, scelestus) impingere (offendere) mediator (fidem suam interponens) mundus vel terrestria (res humanae) bona opera (pietatis studium, vitae integritas) peccata remittere (peccanti ignoscere) persequi (verfolgen, vexare) saluificare (saluum reddere) secularis (profanus) unio (coniunctio) etc.

Sed multa retinentur: angelus (male: genius) diabolus (al. delator) Christus Θεανθρωπος
al.

(al. heros) deitas (al. θεοτης) Eucharistia (sacriticum crustulum). Quo in genere peccauit Castellio cum P. Bembo et aliis. Cf. Wolle de eo, quod pulchrum est in versione Castellionis.

E iuris interpretatione: Aduocare (causam agere) casus (species rei, euentus) cambium (commutatio pecuniae, syngrapha) competens (legitimus) complices (sceleris socii) copia (exemplum) cordatus (animosus) deputare (designare) discretus (humanus, comis) dispensare (legibus soluere) iuramentum (iusiurandum) intercedere (fidem suam interponere) meliorare (meliolem reddere) notificare (certiorem facere) praecise (accurate) promouere (adiuuare, augere) saluum conductum dare (fide publica aliquem enocare) subditus, conciuis (ciuis) votum (suffragium). At probauerim: decretum, feudum, alia. Cf. *Duckerus* de latinitate veterum lct.

Ex re medica: media (remedia) dosis (portio) materia peccans (caussa morbi) vasa chylicantia (chyli plena) carnositas (obesitas) etc. Sed tribuitur hoc medicis recte, vt liberiores sint ob Romanorum veterum in re medica inscitiam modo Celsi et Columellae libros studiose legant, nec ab analogia recedant. Toleranda igitur sunt: infusum, decoctum, pilulae, etc.

Plura sunt in philosophia recens facta contra auctoritatem veterum philosophorum. Merito proscribuntur: absolutus, hypotheticus; affirmatiuus, negatiuus; apprehensio, attributa, causa materialis, contingentia, contradictio, discursus, ens, existentia, imaginationes, indiuidua, intellectus, motiua, obiecta, productum, reflexio, vniuersalia etc. quae cum aliis elegantioribus ex Ciceronis scriptis et Ernestii initiis

doctrinae solidioris permutanda sunt. Cf. *Plexiaci Lexicon philosophicum*.

§. 68.

N o u a t a.

Non licet igitur verba noua cudere contra analogiam, aut verbis dare significationes novas veteribus incognitas. Nam ea latinae linguae copia est, ut res etiam novas valcat exprimere, certe parua circumscriptione describere. Cacterum cum sint res multae recens inuentae, de quibus veteres ne cogitauerint quidem, in iis ita verfabimur, ut primo latinae linguae copias excutiamus, deinde linguam graecam in auxilium vocemus, tum demum nouum prorsus vocabulum fingere, quod analogiae non repugnet, nulla religio esto. Ita fiet, ut raro a latina lingua destituamur. Neque vero ii sumus qui ab omnibus vocabulis recentioribus abstinendum censeamus, praesertim iis quae induxit necessitas, suadet orationis perspicuitas; (v. g. paganus, Thea, Caffea, Tabacum) hac lege, ut vel meliore latinitate addita, vel adiecta vocula, „quasi dicas, quam dicunt, quod vocant“ duritatem molliamus.

*) Pro-

*) Proderit ad hanc rem legisse: *Vb. Folietam*, de usu et praestantia latinae linguae libr. VII. *Q. Corradum* de copia latini sermonis: *Baue-ri Lexicon latinum*: *Lipsii Epist.* Cent. II. ep. 57. et ante omnia *Chr. Aug. Heumanni* epist. crit. de iure latinam linguam augendi nouis vocabulis. Goetting. 1719. 8. Audiatur etiam *Gellius N. A.* XI, 7. „Molestius equidem culpatusque arbitror, verba noua, incognita, inaudita dicere, quam inuulgata aut sordentia.“ *Horatius* (epist. ad Pisones) probat „verba noua de Graeco fonte cadentia, parce detorta.“ Cf. *Seneca* quaeest. natural. L. II. 2. *Cic.* de fin. B. et M. III. 1.

§. 69.

Peregrinitas in compositis. Germanismus.

Est autem aliud peregrinitatis vitium haerens in ipsis linguae nervis et venis h. e. in sensu, non in verborum forma, cum verba latina induunt naturam alius linguae praesertim patriae, et speciem latinitatis rectae mentiuntur. Quod morbi genus, quo facilius contrahitur, (nascitur enim ex aëris, coeli, regionis, in qua viuimus, consuetudine) eo difficilius curatur, unde Germanismis scatent plerorumque apud nos latine scribentium libri. Nam ut tollas, patriam ipsam deferere et in Latium migrare, h. e. usum optimorum scriptorum vnice consulere, necesse est. In quo accidit mirum illud,

ut

vt saepe suspecta sint de peregrinitate et Germanismo, quae satis bona sunt et apud optimos scriptores leguntur, vbi magna diligentia adhibenda. Quaecunque igitur loquendi formula patricissat, *Germanismus* dicitur, quae gallicissat, *Gallicismus*, graecissat, *Graecismus*, hebraicissat *Hebraismus* etc. quos exemplis illustrare multis iuvat.

*) *Germanismi* potiores sunt: bellum ducere (Krieg führen, gerere) praevenire alicui (occupare quem) Verumne est? (Ain'tu?) non semel (ne quidem) negandum non est (negari nequit) verbotenus (ad verbum) vir magnus (groß von Statur) euadere in virum doctum (fieri v. d.) omnibus annis (singulis) mitte me videre (sine, videam) non recte doctus (non satis d.) non potui mutare (non erat in potestate mea, vt non fieret) pone casum (fac, finge) per me didici (meomet ingenio) bonum latinum (bene l.) facere damnum (terre) ad voluntatem cessit res (ex animo, ex animi sententia) non est ei bonus (est ei iniquus, iniquo erga eum animo) tene pro te (tibi serua) itinerari (iter facere) non feci sponte (imprudens feci) taliter qualiter (vtcunque, vel mediocriter) mi amice, quid facis bene? pileum desumere et complimentum facere: vellem libenter expatiari, ego me diabolice inutilem faciam, et alia huius generis, quae suppeditabit abunde vulgaris usus. Indices *Germanismorum* leguntur in *Johan. Vorstii* aureo libro de latinitate merito suspecta, Berolini 1665. 8. *Cornelii Croci* farragine fordidorum verborum Basil. 1534. Schel-

Schelleri Compend. praec. st. lat. p. 119, et epistolis obscurorum Virorum.

Sed speciem *Germanismorum* habent, neque tamen sunt: in diem vinere: ita comparatum est cum illo: ego is non sum, qui velit: quomodo te habes? non mihi id sumo: est in manu dei: vitam ducere: quo in statu res tua est? tempus est hoc facere: audientiam sibi facit mitis oratio: vt vno verbo dicam, tolerabiliter scribere: quis tu esses, nisi ego iuuissem: ante oculos habere: apud me fuit: prae lacrymis loqui non potuit: febrem habere: apud se esse: in honore aliquem habere: librum facere: pecuniam facere ex fructibus: modum tenere: librum foras dare: quid facias illi? ad legendum dare: in manus venire: pecunia cadit in hunc diem: haec vestis bene sedet: bono animo esse — cum infinitis aliis. Cf. *Vorstius* de latinitate falso suspecta. I. G. *Morhof* de pura dictione. Hanov. 1728. 8.

Gallicismi sunt: intentionem habere: domi restare (manere) vsum de re facere (faire usage) facere collationem (coenare) hic liber melior est illo patris mei etc. cuius generis exemplorum pleni sunt libri nostratum gallicam dicendi rationem furore quodam imitantium. v. g. ratiocinari (raisonner) requirere (rechercher). Nec tamen omnia damnanda, ingenium (genie) propositum habere etc.

Hebraismi et linguae *hellenisticae* (de qua scripsit eruditus *Salmasius*) vestigia non obscura sunt in eorum libris, qui de rebus ad veritatem doctrinae christianae vel illustrandam vel

con-

confirmandam pertinentibus, scribunt ac de verbo caro facto, filio hominis, re, quam non habent cum carne et sanguine etc. loquuntur. Ceterum et Cicero *lucem* afferre (h. e. salutem, pro leg. Man. XII) et *spiritum* ducere (vitam ib.) dixit, et *illustrare* (h. e. mactare, augere) et *fructum facere* (ferre) medicorum filii h. e. medici, *natus* octoginta annos etc. bene dicitur, quae res diligenti observatione eget.

§. 70.

Graecismus.

Alia tamen res est, si de lingua Graeca quaeras. Nam pro summa necessitate quae huic intercedit cum latina (proleg. §. 2.) non solum integra verba quae non habent latini (§. 57.) et loquendi rationes (§. 54.) praesertim, quae familiares sunt scriptoribus optimis, de graeco fonte petere, et ad analogiam graecam, si doctis scribas, plane noua fingere (§. 68.) licet; sed *debet* etiam vocabula latina eo sensu usurpare, quem habere apud Graecos videmus, quae iis respondent; imo verborum ordinem, iuncturam, periodorum structuram, totam denique orationem ad linguam graecam conformare, ut, quo proprius accedat Graecae, eo magis latina videatur. Id autem faciemus Ciceronis maxime exemplo impulsu, quo quid esse potest illustrius?

§. 71.

§. 71.

Coenismus.

Deinceps (§. 60.) erat dicendum de *commixtione* s. *νομιμυ*, quae varia est ac multiplex, tum eorum, qui e diuersarum aetatum scriptoribus phrasas compilant promiscue, aut peregrina confundunt cum domesticis; tum eorum, qui varia scribendi genera commiscant et philosophica rhetoricis, poetica prosaica, comicis tragica temere inferunt *); tum denique eorum, qui e poetis praesertim obscurioribus, aut philosophorum scholis verba et loquendi formulas transferunt in orationem popularem, quo uti nihil frequentius apud nos, ita vanius nihil inanius. **)

*) Genitrix pro matre, sator (pater) sonipes (equus) aequor (mare) homo trium litterarum (fur) audire (appellari) etc.

**) Vide igitur an recte dicatur coram populo: *Gegenstand*, *Vorwurf*, (obiectum) *Daseyn* (exist.) *Wesen* (essentia) *Bewegungsgrund* (motuum) *Verhältniß* (relatio) *Beischaftenheit* (qualitas) etc.

§. 72.

Idiotismus s. *verba plebeia* etc.

Nec sunt quae magis obesse possint castitati, quam verba *plebeia*, *sordida*, *obscœna*,

na, eum honestatis tantum fuerint studiosi Romani, ut verbis etiam uti noluerint, quae pronunciata sensum putidum fundere possent. Quo nomine *plebeia* (*ἰδία, ἰδιότης λόγου*,) h. e. infimae plebis hominibus communia, cum sordidis et obscenis angue peius et cane vitanda sunt. Caeterum danda venia est in hoc genere medicis, quos decet naturam sequi apertam, item oratoribus feruore abreptis in re indigna (Cic. in Catil. II, 5. *sententia* reip. *eructant sermones*) et comicis qui homines de plebe saepe loquentes inducunt, denique ad familiares scribentibus, qui loco interdum liberaliori (Cic. ad Att. IV, 5.) indulgent, ut *plebeia* dicendi ratio familiaritatis potius quam turpitudinis notam habeat; in ceteris circumscriptione honesta utendum, v. c. venus pro coitu, natura pro partibus obscenis, liberis dare operam pro gignere, naturae onus sustinere h. e. vrinam mittere, Architecti auertunt ab oculis dominorum ea, quae profluentia tetri aliquid essent habitura. etc. Cf. Cic. de offic. I, 35. Ceterum circumscriptio ne sit subobscura, videndum est, qualis illa Plinii H. N. VII, 51.

§. 73.

Castitas in verbis.

Verum ad castitatem non sufficit, a vitis abstinuisse, sed consecranda ipsa est, tum
verbis

verbis et loquendi formis, tum sententiis et rebus. Verbis et phrasibus fit, cum seliguntur optima et vilitatissima optimis scriptoribus, non ut arte et studio quaesitae sed ex medio quasi usu depromptae ac recto loco collocatae videantur. Quare tantum abest, ut latinitatem *raram* (geziert) hoc praecepto defendamus, ut potius eandem hoc ipso, quam fieri potest longissime, propulsemus.

*) Vide exempla: abhorre a re (eine Sache nicht achten) acculare quem (veber einen sich beschweeren) aggredi rem, regem (petere) appellare quem (anreden) augere alicuius commodum (vergrößern, erweitern) capere animum (bezaubern, einnehmen) captare benivolentiam, carpere famam, dignitatem, occasionem etc. castigare (obiurgare) (cernere hereditatem, vitam patris (streben, nach dem Leben stehen) componere bellum (finire) condere versus (facere) consequi, adsequi rem (erreichen, erschöpfen) contendere (comparare) constare, zu Gute kommen, Cic. modo tibi *constet* fructus otii tui) confundere (verwirren, beschämen) committere (zugeben, non committam, ut) contemnere (fahren lassen) cupere alicui bene (wohl wollen) defendere (prohibere, Cic. pro leg. Manil.) deficere (desituere) desperare (alle Hoffnung aufgeben) discere (einsehen) docere (beweisen) dissidere (vneinig seyn) ludere (täuschen; hic morbus elusit medicorum artes,) eripere (adimere) alicui errorem, euadere periculo (entgehen) excutere rem, exponere (erklären)

fallere otium, tempus (hinbringen) fatigare precibus, ferre bene, moderate, male, intemperanter etc. florere virtutibus, ingenii acumine: frigere (leer, vnbenutzt seyn, scho-la friget, frigida sententia) iactare sermonem (hier vnd da fallen lassen) inhiare fraudi, laudibus: inbere (bitten) deum, laedere fidem, amicitiam: legere alicuius vestigia: mederi rei (abhelfen) nobilem esse virtute animi: non alienum est (es ist schicklich) occupare quem (zuvorkommen) haud poenitet me (ich bin damit zufrieden) queri cum quo (sich zan-ken) non repugno (meinetwegen) seruire (al. inferuire) alicuius commodo: sonare (bedeu-ten, sibi velle) non intelligunt quid vox vo-luptatis sonet Cic. temperare vinum, laetiti-am; vsum amicitiae, equum: tolerare quem (mit einem Gedult haben) velle (wünschen, *βουλοσθαι*) videre (Acht haben, sich hüten, cauere) vincere (beweisen) vocare (bringen) in discrimen, medium, inuidiam, suspicio-nem, partem laetitiae etc. vrgere quem (ei-nem zusetzen) vrere precibus, vrere hiems, vrere tempestas et plura, quae habet *Jo. Vor-stius* de latinitate selecta et vulgo neglecta. Berolini 1738. 8.

§. 74.

in sententiis et rebus.

Inest etiam castitas sententiis et rebus, si sunt vera et recte cogitata quae scribimus, non fucata aut pigmento inducta, sed natu-ra duce et inuenta et exposita; si nihil inest spur-

spurci, nihil quod lectoribus taedio sit aut molestiae; si reueremur lectores nec verbis fallimus; si denique virtus animi ipsa ora-tione nostra perspicitur, quale dicendi ge-nus in Nepote, Caesare aliisque admiramur.

LOCI II. CAP. II.

DE PERSPICUITATE LATINI SERMONIS.

§. 75.

Perspicuitatis definitio.

Altera elegantiae virtus est *perspicuitas*, (§. 59.) qua ita scribere iubemur, vt ab omni-bus, quibus nostra legendi facultas et ani-mus est, facile intelligamur, contra, quae-cunque obscuram reddant orationem, sedu-lo fugiamus. Nam is demum bene scribit, qui ab iis, quibus scribit, intelligitur; is autem intelligitur facillime, qui scribit, quam lucidissime.

§. 76.

Ambiguitas.

Hic nihil melius quam remouere pri-mum ea, quae officiant orationis perspicui-tati,

tati, ambiguitatem dico et obscuritatem. *Ambiguitas* (ἀμφιβολία) est in verbo vno, cum fumitur ancipiti vel sono vel sensu, nec vtra significatio loco conueniat, satis apparet. Ambiguitas soni est in m̄aris et m̄aris (des Meeres) auis, auis (der Vogel) videris, vidēris: lēgis, lēgis; tal's, talis; m̄ali, m̄ali, m̄alo etc. vi no (duobus Verbis) et vino (vno;) ambiguitas significationis in his: do tibi (ich gebe, vnd gebe zu, concedo) puerum *tollendum* (töden vnd loben, erheben) censeo. Multum tamen et excusationis et gratiae habent cum per iocum dicuntur, vt Cic. ad Trebatium (ad Famil. VII,) *Treuiri* (Trierer vnd Drey männer) *frigus* (Lässigkeit und Kälte.) aut aenigmatis locum sustinent, vt: quaedam homo est *natura* visum *vitium naturam* etc. aut faciunt, vt ancipiti iudicio elabamur, quale illud est: *miserandi* versus sunt.

§. 77.

Obscuritas.

Huic cognatum vitium est *obscuritas* vel in verbis singulis vel in sententiis et periodis. In verbis singulis oritur 1) ex vocabulis significationis latae et vagae, vt: causa, ratio, vis, res, imperium, ingenium etc. 2) e verbis significationis dubiae,

incer-

incertae, rariae, falsae, v. c. supplicium pro supplicatione, periculum (Nep. Epam. c. 3 das Protocoll, Cf. Schwabe de periculo Epaminondae dis.) 3) e vocabulis barbaris, ineptis, inanibus (§. 61. sqq.) 4) e pluribus eodem modo desinentibus, genitiuis, ablatiuis etc. multorum causa bonorum fuit. In sententiis a) ex enunciationibus non satis claris, vbi quid sit subiectum, quid praedicatum, non apparet. Huc pertinet constructio duorum accusatiuorum cum Infinitiuo, veluti: aiunt omnes socrus odisse nurus. Audiui patrem amare filium, est malum vitium b) ex perturbato verborum ordine, vt: sunt oculos clari qui cernis sidera tanquam. c) e participiis vel nimis cumulatis vel non satis aptis: Non habens magnam pecuniam, tibi do: (cum non habeam) vtor hominibus studentibus virtutibus etc. d) ex ellipsis, durioribus et crebrioribus: frater tuus apud patrem: quaesuit ex eo etc. e) ex nimis affectata breuitate in dicendo: quid? tune me? ego ad illum? etc. denique in periodis integris a) ex parenthesis frequentioribus, ambagibus omninoque sensu diutius suspensio, Cic. ad Quirit. post redditum. c. r. β) ex confuso sententiarum ordine, sensu prorsus abdito et recondito γ) ex *Anacoluthis* et *Synchyfibus*, quas dicunt, vbi quae sequuntur non satis respondent iis, quae praecefferunt, constructione vel mutata vel abrupta. —

Atque haec, si subinde apud priscos legantur, non imitanda, sed omnino cauenda sunt, nec locum habent in oratione ingenua et libera, nisi cum alterum volumus vel *capere* vel *decipere*, cuius generis fuerunt oracula Delphica: Aio te, Aeacida etc.

§. 78.

Morositas in dicendo.

Habet etiam multorum oratio nescio quid *morositatis et difficultatis*, quae non tam in singulis verbis haeret, quam in toto orationis habitu nec ex moribus semper existit aut animi sollicitudine, sed ex educatione et doctrina. Sunt enim nonnulli, qui tanto grauiorem orationem esse existiment, quanto sit vel obscurior vel difficilior, adeoque vel non satis assecuti sunt, quae scripserunt, vel quid potissimum scribant, studiosius exquirunt, vel impetrare a se non possunt, ut mentis suae cogitata explicent recte et lucide. Huic vitio occuretur optime a) mentis agitatione crebra, et bene de rebus, quas cogitauimus disserendi consuetudine b) ingenio probe subacto et ad aliorum correctiones composito c) conuersatione cum politis hominibus et ad eorum exemplum conformatione. d) virtute animi ad orationis virtutes translata.

§. 77-78.

§. 79.

Perspicuitatis lumina.

Iam remota obscuritate laborandum est, ut perspicuitatis vim ipsam teneamus. Sunt autem eius quinque quasi lumina, quibus distinguitur et illustratur, *subtilitas, proprietates, popularitas, breuitas, et modestia*, quae contentione magis cum aliis quam ipsa per se, qualia sint, cognoscuntur.

§. 80.

Subtilitas.

Ac primo quidem perspicue scripisse dicetur is, qui acute discriminauerit quae eiusdem significationis vulgo putantur, nec tamen sunt, et sciuerit, quae sibi inuicem opposita sint, ut recta quaeque loco adhibeat, nec lectorem confundat, in quo, ne copia desit exemplorum, curabimus. §. 31. 33. 34.

Abundat, quod est copiosum ac cumulatam;
redundat, quod est superfluum ac superuacuum.

adulatur, aliquis seruiliter, gestu, more canum; *blanditur* qui placere studet magis quam vera dicere; *assentatur* ad gratiam loquens.

aequat qui est idem omni fere ratione; *similis* est, ex parte vel animo l. forma.

agimus res priuatas; *gerimus* publicas; *ducimus* quos trahimus.

apparantur res ad pompam spectantes; *praeparantur* necessaria ad agendum.

avis est quae parit oua: *volucris*, quicquid volat.

bellum est genus denotatque armorum vim; *proelium* est pugna leuior; *pugna* est grauior; *certamen* fit etiam sine armis: *acies* sunt milites parati ad congressum: *pugna priuata* (Duell) est singulorum.

calamitas est malum graue; *detrimentum* damnum leuius.

celebris est, qui celebratur (oft genennt, be- sucht wird) *famofus* qui famam habet, (vel bonam l. malam) *illuftris* qui in laude ac luce verfatur; *honestus* qui dignus humanitate est (Cic. de offic.) *honoratus* qui honoribus fungitur.

clemens est qui facile ignofcit peccata, cum punire potest (gnädig) *gratiosus* qui multam habet gratiam (beliebt) *indulgens* (nachfehend) qui non punit cum debeat: *liberalis* qui libero (non fervili) fe gerit animo. (edel)

cognouiffe est, rem cognitam habere; *agnouiffe* rem cognitam vera vi ac ratione perfpicere (anerkennen, vor das erkennen was fie ift.)

damus litteras cum mittimus et perferendas tradimus; *reddimus* cum perferimus.

diligentia (Sorgfalt) in delectu est, *studium* est animi (Eyfer) *industria* (Fleiß) agendi impetus: assiduitas, in femper assidendo (anhaltendes Dabeyfeyn) labor (Arbeitsamkeit.)

epulae sunt cibi in priuatum vsum comparati; *epulum* est conuiuium populi et folemne.

exflare

exflare est superflare sine motu; *exfistere* cum motu: capite *exfiat* aquis; equus voragini- bus submerfus non *exfistit*.

facinus est factum quodcunque vel bonum vel malum; *scelus* impie factum; *flagitium* peccatum turpe.

fero, *patior*, *fino*. Hinc Ciceronis illud: non feram, non patiar, non finam.

fruges agrorum; *fructus* arborum.

gens est pars nationis (Völkerschaft) *natio* plurium gentium v. c. *natio germanica*.

gratiam habemus animo, *agimus* verbis, *referimus* (reddimus) factis; pecuniam non amplius habemus cum reddidimus.

habere orationem dicimur, non agere vel facere, sed *facere* sermonem, non habere: ita *opem ferre* non dare, *auxilium* vero et dare et *ferre*.

hostis est republicae; *inimicus* priuatorum; *ob- trectator* laudis.

iners est sine arte; *segnis* sine igne; *piger* sine studio.

imber vi cadit; *pluuia* exprimitur nubibus ventorum impulsu; *nimbus* est pluuiia subita; *latex*, fontium; *vnda* in motu est.

leue est, quod non habet pondus; *facile*, quod sine magno labore fit.

liberi dicuntur cum respectu ad parentes; *infantes*, ad aetatem.

opulentus est opibus; diues auro, argento etc. *pecuniosus*, qui habet multam pecuniam; *locuples* de loculorum plenitudine; *beatus* qui commode viuitt.

oratio est publica; *sermo* (ein Discours) est priuatus.

obferuatio est doctrinae et artis; *obferuantia* amoris.

pastio est ipse cibus, non pascendi actus; *pabulum* fere brutorum,

pollicemur vltro; *promittimus* rogati.

ponum est quod habet mollem corticem inter fructus quibus vescuntur homines (Ob&) *malum* (Aptel)

prisci sunt extra memoriam nostram; *pristini* maiores, qui sub memoriam cadunt.

protervus est incontumelia; *procax* in licentia; *petulans* in iniuria.

recens nascitur; *novum* fit.

securus est proprie sine curis (sorglos) *tutus* a periculo.

seu est in synonymis; *sive* in oppositione duorum *vel* in distinctione, *aut* in oppositione duorum vel plurium.

sanguis est intra corpus; *cruor* extra; *sanies* est sanguis putredinem abiens; *pus* sanguis plane corruptus.

simulamus quod nec scimus nec habemus; *dissimulamus* quod scimus et habemus.

senes dicuntur, aetate; *veteres* qui ante nos fuerunt licet non attigerint senium: maxime senes, *vetustii*; maxime veteres, *antiqui*.

socius est in re seuera; *sodalis* in leui, conuiuiis, lusuibus etc. Cf. *Ausonius Popma* de differentiis verborum. *Erasmi* Roterod. paraphrases s. epitome elegantiarum Laur. Valae Basil. 1534. 8.

Proderit etiam obseruare quae sibi sint opposita, vt subtiliter scribere videamur, qualia sunt haec: benignum, malignum (Karg;) molle, durum: mite (mürbe) acerbum (vnreif, acerbapoma, acerbum funus) dulce, amarum: laeue, asperum: superbus, obnoxius: facilis, importunus; comis, inhumanus. In substantiuis: pu-

pudor, petulantia: pudicitia, stuprum: fides, fraudatio: pietas, scelus, constantia, furor: honestas, turpitude: continentia, libido: aequitas, iniquitas: temperantia, luxuria: fortitudo, ignauia: prudentia, temeritas: vitium, virtus: copia, egestas: mens sana, amentia: bona spes, desperatio. Cic. in Catil II, 11. 25. In verbis: implicare, explicare; digerere, confundere; intendere, relaxare: affligere, erigere: contrahere, soluere etc. Cf. *Vauassor* de ludicra dictione.

§. 81.

Proprietas.

Illustrat autem orationem maxime *proprietas*, quae plus valet effectu, quam sono indicare videtur. Nam est in iis verbis, quae de re aliqua vsurpauit proprie Romanorum consuetudo, quoties de ea re sermo incidit. In his optime versabitur qui *antiquitates Romanas* hoc consilio tractauerit, vt quid de rebus publice gestis vel priuatim actis *proprie* dixerint Romani, spectauerit: modo ne, quae apud nos fieri non videat, more Romano et verbis illis temporibus propriis eloqui conetur.

Exempla huius rei potiora sunt: *templum* (in auguriis, ein freyer hochgelegener Ort, a templando s. contemplando) *effari*: puluina *sternere*: (hinlegen) votum concipere, suscipere, sol-

soluere: pontificem cooptare: virginem Vestalem *capere*, consulem creare: magistratum eligere: senatorem legere: dictatorem dicere: pignora capere: ad senatum referre (vortragen) sententiam rogare (Vrfrage halten) de re censere (seine Meynung geben) in alia omnia ire (das Gegentheil stimmen) discedere in alicuius sententiam (beytreten) visum est, placuit senatui, decreuit (beschlossen) stipendia merere, conficere (Kriegszüge thun, vollenden) imaginem posteris *prodere*: (sein Bildniss aufstellen) virginem *despondere*: in manu (potestate alicuius esse) legem ferre (einen Vorichlag auf die Bahn bringen) rogare, abrogare, irrogare, perferre, iubere: manus *edere*, comitia habere (einen Reichstag halten) assiduum esse (Steuern geben) in ius rapere (vor Gericht ziehen) tabulam *preferre* (das Protocoll aufschlagen) calumniam iurare (schwören, daß die Anklage nicht Chicane sey) etc. Item in nominibus: Senatui erat *auctoritas*, equitibus *splendor*, plebeiis *honestas* et *gratia*; magistratibus *amplitudo*; populo *maiestas*; philosophis *subtilitas*; legatis *sanctitas*; tribunis *intercessio*. Notentur etiam formulae Rom. solemnes illicet (ire licet) Vestram fidem Quirites: res tuas tibi habe: diuide sententiam: darent operam Coss. etc. Cf. Barn. Brissonus de form. solemn. pop. Rom. Halae 1731. fol. — Atque haec quidem ritus Romanos descripturis potissimum notanda sunt. In quo, vt dixi, putidum foret mores Romanos temere transferre ad nostros, vbi aliae plane factae sunt res atque olim apud illos fuerunt et v. g. dicere: rostra sacra (Kanzel, suggestus) de numis, sestertius; de vestibus, toga; de exercitu, legio, cohors, hastati, principes, triarii: de ciuitate, respubl. de senatu, patres conscripti:

ti: de duumviris, qui rebus ciuilibus praesunt. *Consules*: de certamine ineundo, in arenam descendere: in foro versari etc. Eadem de causa non probauerim; Musa, Cereris dona, Dii immortales, Helicon, hercle, aedepol etc. nisi in scriptis ad Mythologiam Graecorum vel Romanorum spectantibus.

Caeterum multa sunt, quae hodieque bene et proprie dicuntur in rebus, quae mutationem nullam sunt expertae: foedus *pangere*, heredem *scribere*, hereditatem *adire*, hostiam *mactare*, de rebus dubiis *respondere*, deum *obsecrare*, alicui rem *addicere*, magistratum *petere*, loco *mouere*, delectum *habere*, exercitum *conscribere*, iudicia *exercere*, *videtur* mihi, *placet* illi (in philosophia) se *conferre* ad aliquem, vectigalia *exigere*, frumentum *imperare*, sententiam *amplecti*, testamentum *fancire*, legem vel librum *componere*, sermo *tralatitius*, liber *proletarius*, *vindicare* in libertatem, officia *praestare*, litem *intendere* (anhängig machen) causas *agere*; nomen *deferre* (verklagen) etc.

§. 82.

Proprietas in aptis verbis.

Est porro proprietatis, substantiuis addere vel nomina vel verba apta, et verbis apta nomina, quae et significationi eorum conueniant et rem pingant viuidius et clarius, omninoque nihil praetermittere, quod aut constanti vsu obseruari videamus a latinis

nis scriptoribus, aut valeat ad transferendam in nostrum usum orationem latinam, procul ire iussa vernacula.

Sic male dicitur: consilium magnum, illu-
sire; bene, bonum, fidele: gradus altus,
magnus — non, egregius, magnificus: finis
certus, firmus, non pulcher, callidus; prae-
sidia sunt firma (non pulchra) vectigalia certa
et maxima (non eximia) vestigia sunt clara,
obscura, perspicua, non splendida: sic ager
bonus non pulcher etc. In verbis: viam
(Mittel) habeo, male; via patet, bene dici-
tur: via erepta est, melius *occlusa* est: enixe
rogare melius quam obnixe, facile pati (non, li-
benter) cibus sapit bene, flos olet bene (al. pul-
chre) verus doctus male, bene, vere, recte, do-
ctus: praeclare, bene facta (non, praeclara)
ratio sana male, rat, *recta* bene dicitur. Sic
virum non nisi cum laude dicunt Romani, in
reliquis *hominem*, v. c. vir fortis, vir magnus
(h. e. virtutis studiosus) vir egregius, vir bo-
nus, excellens, vir clarus (non homo) contra:
homo facetus, diues, gratus, officiosus, ma-
lus (non vir.) sic orationem *habere*, sermo-
nem *facere*, potestatem *dare*, naufragium *fa-
cere* (leiden) poenas *dare* (leiden) negotium
facere — Quis autem est, cui illa non val-
de placeant: offendere alicuius animum: vul-
nerare corpus: invidere diuitiis: resistere te-
meritati: pudor meus aditum ad te interclu-
sit, cum aliis multis? Nam animus proprie
offenditur, aditus intercluditur, temerario
resistimus etc. — Vide etiam illud, vt, quae
vocabula sensu medio dicuntur (*μετα*) accu-
rate

rate distinguas: v. c. fortuna secunda, adver-
sa: valetudo (Gesundheitszustand) vel bona
vel aduersa etc. Sunt, quae in re mala tan-
tum dicuntur, consumere, infirmitas, abuti,
conuinci, inire (coniurationem, bellum etc.)
quae proprietatis obseruatione egent omnia.
Sed persequi omnia non possumus: quare id
adiicimus, vt conuertere se totum ad latinita-
tem vnumquemque, velimus, qui laudem
in his studeat consequi. De perspicuitate le-
gi meretur Quintil. VIII, 2.

§. 83.

Popularitas.

Popularitas autem orationis, quae mul-
tum abest a plebeia dicendi ratione (§. 72.)
lectorum captui se accomodat, facilia in-
tellectu et consueta vulgo praefert exquisitis
minusque notis, vaga definit, omninoque
id agit, vt nihil artificiose, recte et apte
omnia ponat. Atque vtinam non incidisset
nostra aetas in eiusmodi homines, qui vel
cum populo agunt vt philosophis, vel po-
pularitatis cupiditate abrepti ab hominibus
infimae plebis nihil differunt, faciuntque vt
omnia intelligendo nihil intelligant lectores!

*) Popularitatem iis scriptis maxime tribuimus,
quae communis usus et lectionis iucundae
sunt, velut orationibus, epistolis, (ad indo-
ctos scriptis) atque iis libris qui praecepta ad
vi-

vitalae vel commoditatem vel emendationem continent, non ad doctrinae subtilitatem. Ita Cicero pro *decurione* ad populum utitur *semissibus* et *trientibus*, et Capitonem heredem fratris esse ait ex parte *dimidia* et *tertia* non ex *decurione* (ad Famil. XIII. 29.) neque unquam, *visis*, *speciebus*, *qualitatibus*, *formis* etc. in scriptis popularibus,

§. 84.

Brevitas.

Si quis autem putet, perspicuitatis hanc vim esse, ut late de rebus dicamus et effuse nec verbis parcamus; is vehementer errat. Nihil enim ei quam laudamus, virtuti magis repugnat, quam loquacitas et verborum copiosa profusio, praesertim inanum, quae magis obtundit aures, quam delinit, plus detrahit argumentorum ponderi, quam addit. Quare nihil prius esto, quam *iusta brevitatis*, quae superflua tollit, comprehendit quae salua perspicuitate omittuntur, et ut inutilia recidunt, ita obscuritatem vitat maxime. Huc pertinent vocabula multa brevitatis multum habentia, ellipses, (§. 57.) participia (§. 50.) et aliae artes.

Eius generis sunt: nisi, nec (auch nicht, doch nicht) hic (an diesem Ort) hinc, isthuc, inde, vnde, vbi, alibi, ita (unter der Bedingung) tum (zu damahliger Zeit) quicquid, qui-

quicunque, qui quidem, vero (was betrifft) at, qualis (von welcher Gesinnung) male, recte (mit Recht) Cicero Consul iussit, pauper, mortuus est; Cato senex didicit litteras: nescio an (non) satis sit: negat se iturum: misit, qui facerent; is scripsit, utinam amice! — Nam, amissis reipublicae praesidiis iacente foro, nullo senatu, quid futurum putas? Cic. pro leg. Man. XII, 35.

§. 85.

modestia.

Ac nescio an perspicuitati egregie inserviat modestia, singularis in dicendo virtus ac frequens optimis latinitatis scriptoribus. Ea praecipit, nihil prope affirmare simpliciter, iudicando animos non praeripere, persuasionem non extorquere, fidem, amorem, mores bonos non laedere, sed communicare omnia cum lectoribus, interrogare potius quam decernere, et humanitatem cum facilitate dicendo persequi.

*) Spectant quae saepenumero occurrunt apud Ciceronem — videtur, censeo, existimo, arbitrabatur, putavit etc. quae non tam proferebant periodorum fines, quam modestiam dicentis singularem indicant. Quare, quaeso, non dicitur: moriendum sibi putavit: velle decrevit; utinam habendum vobis putaretis (haberetis) et alia? — At bene: omne meum tempus transmittendum putavi: diuturnitati

imperii modum statuendum putauistis: quantum illud bellum futurum existimatis? — restat ut mihi dicendum esse videatur: totius Graeciae lumen extinctum esse maiores nostri voluerunt. — Porro quae sunt molesta et ingrata, circumscribuntur modeste v. c. si quid de eo factum sit, si humani quid passus fuerit h. e. mortuus fuerit. Ea de causa in epistolis ad amicum cauendum censeo ne sibi dictum putet alter, quod indefinite dictum est: v. c. nefas est, quae dixeris, negare: quae didiceris, obliuisci turpe est: quod amamus, viuere malumus quam interire etc. Quid denique videtur nobis de his? ... An videmur nobis tam parui animi? — quid statuendum vobis de hac re existimatis? Vtrum plures arbitramini per hosce annos hostium vrbes an sociorum ciuitates esse deletas? pro: scitote, plures etc.

§. 86.

Perspicuitas sententiarum et rerum.

Sunt alia multa, quae perspicuitatem iuuant tum sententiarum tum rerum, sed ea rhetoribus committuntur rectius: veluti a) circumscriptiones eorum, quae minus clara aut non satis grauia fore videmus lectoribus b) naturalis et lucidus sententiarum ordo c) aptus connectendi modus d) conditionis, temporis, loci, instrumenti, effectus, si qua videatur necesse, adiectio e) argumentorum delectus et grauitas f) causarum recta tra-

tractatio g) rerum sufficiens illustratio, exemplis, testimoniis, similitudinibus apto loco additis h) omninoque quae faciunt, non ut intelligi possint, sed ne intelligi omnino non possint quae dicimus. — Haec, ut dixi, rhetorum praeceptis ac philosophorum scholis continentur.

§. 87.

reliqua huius generis.

Praeterea ut oratio sit acuta, prudens, sincera, solida et exsiccata (h. e. festiua, non mucosa aut limi plena) atque minutae subtilitatis, laborandum est. Neque non aperta videatur sed facetiis leuiter tincta, ioco liberali et honesto niteat; misceatque vtile dulci. Recte Quintil. (Institut. VIII, 2.) „Nobis prima sit virtus perspicuitas, propria verba, rectus ordo, non in longum dilata conclusio, nihil neque desit neque superfluat: neque pauciora quam oportet neque plura, neque indistincta aut inordinata dicamus. Ita sermo et doctis probabilis et planus imperitis erit.“

§. 88.

perspicuitatis fontes.

Atque ea omnia facile se dabunt illi, qui ad scribendum attulerit ingenium bo-

num et laetum, mores bonos et hilares, doctrinam subtilem, lectionem frequentem cum cognitione et rei de qua, et linguae in qua scribit, haud vulgari, prudentiam denique et omnis generis sapientiam. — Cui lecta potenter erit res.

Nec facundia deferet hunc nec lucidus ordo. —

LOC. II. CAP. III.

DE VENUSTATE IN VERBIS SINGVLIS S. ELEGANTIA SPECIATIM DICTA.

§. 89.

Quae sit venustas.

Refiat elegantiae tertia pars, quam *venustatem* (§. 59.) diximus, *urbanitatem* (Artigkeit Anmuth) alii, alii *elegantiam* specialem, alii *gratiam* orationis *simplicem* sine ornatu magnifico, alii aliis nominibus appellant. Sunt nimirum multae veneres, quas admiramur in bonis scriptoribus, non temere, sed studiose ab illis expressae; sunt vocabulorum vel inflexiones vel commutationes vel dilatationes, studii non nihil, gratiae

tiae multum habentes; multae praeterea multis nominibus commendabiles virtutes orationis, quas hodieque licet adsequi latine scribentibus. Quarum quae spectant verba singula, hoc loco dicentur; de elegantia in compositione deinceps disputabitur.

§. 90.

Admonitio hic necessaria.

Hic statim in limine occurrunt, qui vndique elegantias exprimunt, ac temere scripta arbitrantur ab optimis scriptoribus, quae habent caussam, quare ita dicta sint, nec aliter, non vnam. Sunt etiam, qui venustates putent esse quae non sint adeo, vt qui stilum elegantem reddere volebant, facerent, vt rarior videretur atque insolentior. Quod quidem vitium (ab Heinccio potissimum propagatum) ita inuasit omnium animos, vt omnem elegantiam in eiusmodi artificiis ponant, seque perfectos oratores putent, cum *hicce*, pro *hic*, *semet* pro *se*, *cultior* pro *cultus* etc. scribere didicerint. Qua re cum nihil sit putidius, nihil vanius, hoc tanquam propugnaculo munitum volumus vnumquemque verae latinitatis studiosum, vt persuasum habeat

- 1) nullum verbum esse *per se pulchrum*, aut pulchrius altero.

- 2) neque alterum esse elegantius altero, cum elegantia sit vna et eadem.
- 3) omnem elegantiam virtute aliqua niti, vel castitatis, vel perspicuitatis, vel aptitudinis, vel constantiae vsus, vel mollioris soni.
- 4) eam venustatem nullam esse, quæ orationi neque gratiam, neque virtutem conciliet, aut cuius causa reddi nulla possit.
- 5) cauendas esse quam maxime fictas elegantias, adeoque
- 6) non licere venustates solas capere aut cupide venari.

§. 91.

Elegantiae in Substantiuis.

Nos igitur in his ita versabimur, vt veras venustates afferamus easque ex suis causis rite exigamus. Initium faciemus a Nominibus. In *substantiuis* igitur multum venustatis est,

- 1) nobiliora et vsitatiora praeferre ignobilioribus, v. c. taurus (pro boue) nemo pro nullo, bos (pro vacca) materia (Bauholz, pro ligno) custodia (pro carcere) item magis sonora, si iis opus sit: reg-

nator

- nator (pro rege) locupletatus (pro ditatus) ferratus pro ferreo, amandatus pro misso, excruciatu pro cruciato etc.
- 2) ex vno substantiuo facere duo, vt late dixisse videaris: Romanorum nomen, nomen Romanum, h. e. Romani: hoc genus hominum, hic homo: seruorum conditio h. e. serui: ab honestate et ab omni genere virtutis: alui natura: Senatorum ordo: rei nomen, vis, natura h. e. res.
 - 3) rei perspicuitatem augere addito substantiuo apto: v. c. opinionis leuitas (opinio) mortui corpus: committere se alicuius fidei (alicui) vulnerare corpus (aliquem) laedere animum: comitis curam (comitem) nutricisque fidem (nutricem) corrumpere: stare a latere, partibus alicuius (adstare) tradere potestati alicuius. Modo in his videas vt vim nominis exprimas, ne vel frigide vel male dixisse videaris v. c. aegroti animum leuare remediis; mortui vis. (mortuus)
 - 4) ex Adiectiuo cum subst. facere duo subst. quoties maiorem vim inesse videamus Adi. quam Subst. v. c. magnitudo beneficii pro magno benefic. sceleris improbitas pro scelere improbo: subtilitas doctrinae. Qua in re, quo aptius et floridius Adiect. est, eo elegantius

gantius erit Substant. inde factum. Cic. de Nat. D. II. 39. immanitas beluarum, asperitas stirpium, montium altitudines, camporum immensitates, tenuitas crurium, proceritas collorum. Sed in omnibus bene non fit, vt: mensae rotunditas, longitudo litterarum, pomi rubor.

5) addere etiam substantiuis alia apta aliis casibus, vt et varietur et exaggeretur oratio v. c. perfectum ingenio, elaboratum industria: libido ad *voluptatem*, auaritia ad *praedam*, amoenitas ad *delectationem*, nobilitas vrbis ad *cognitionem* eum non deuocauit; dat firmitatem ad opes; ad laborem vires.

6) eleganter igitur dici a Cicerone et aliis: Huius temeritati nisi ego restituissem: lac quo infantum teneritas alitur: vis ad eam rem, vt in suo quaeque genere permaneant: ex terra succum trahunt, quo alantur illa quae radicibus continentur — pater peccanti ignouit: Vnde illam tantam celeritatem et tam incredibilem (tantam cursus celeritatem) cursum initum putatis? Non illum eximia vis remigum — detulit etc. ob abstractorum frequentiam.

7) idem nomen eleganter repeti alio casu: v. c. vi vis illata est — Nam vt eum non condemnem homo hominem: destituit

stituit alter alterum: vter vtri defuit? haec noui iudicii noua forma deterret oculos: a multis multum ventilata ratio: hanc rem negant *alii*, *alii* affirmant.

8) pluralem dignitatis in magnorum virorum nominibus esse pro singulari: Cic. de amicis. VI. Paulli, Catones, Galli, Scipiones, Philii; ita Neutones, Leibnitii etc. Sed viri vere magni sint et excellentes necesse est.

9) pluralem communicationis esse pro singulari: v. c. nos consules (ego) desumus: vt diximus (dixi) etc.

§. 92.

In Adiectiuis.

Adiectiua autem a) eleganter pro substantiuis Nominum propriorum sunt, si Subst. adiecta a nomine diuelli commode possunt, nec partem eius efficiunt: v. c. versus Virgilianus (Virgilii) Hector Homericus (apud Homerum) dictum Catonianum; at male dixeris: virtus Pompeiana: animus Platonius (Platonis) etc. b) adduntur apte Substant. aptis v. c. Cic. de N. D. II, 39. speluncarum *concauae* altitudines: fontium *gelidae* perennitates: liquores *perlucidi* amnium: riparum vestitus *viridissimi*: *reconditae* auri argenti

gentique venae, etc. c) exornantur apte Substantiuis, vt vim suam exferant accuratius v. c. *pudore ac temperantia moderatus: factum maturum: dictum facile: vita opibus firma, copiis locuples: hoc est ad fructum vberimum, ad gloriam amplissimum: suavissimum ad voluptatem.* d) Superlatiuis et comparatiuis eleganter circumscribitur v. c. forma praeter ceteros honesta, (honestissima) vnus omnium maxime floruit, (fuit clarissimus) ita fuit doctus, qualem sci- mus neminem; ratio est, quae praestat omnibus; — nihil fuit illo excellentius vel in virtutibus vel in vitiis: (excellenterissimus) nemo mihi carior te (carissimus). Hoc quid esse potest illustrius? etc. qua re vitant Romani crebram terminationem, issimus, illimus, et rem faciunt, quod nemo negat, magis perspicuam. e) comparatiuis adduntur ablatiui nominum aptorum: v. c. *specitius, dicto audacius, opinione asperius.* Sed comparatiuis nullo modo elegantior positio quod multi credunt: Nam ablatiuis semper inest comparatio ideoque plus valet positio: Quare, durior adolescentia est adolescentia iusto durior: grauior senectus (allzuschwer, quam par est). Quid autem sibi vult: latinitas elegantior, virtus clarior? — f) Adiectiua saepe pro Aduerbiis: Quodsi ex his studiis delectatio sola (solum) peteretur — Is solus (modo) fecit — atque ele-

eleganter vnus pro solus: „hunc vnum (solum) deposci atque expeti imperatorem etc. Nunc vero cum sit vnus (tantum) Cn. Pomp. in quo etc.“ Id fit potissimum in rebus sub sensum cadentibus describendis: stat rectus (recte) iacet supinus (supine) incedit tardus (tarde) sed et in aliis: multus fuit in demonstrando: nullus dubito: rediit saluus, obiit senex. g) Pluralis in Neutro est pro Singul. v. c. omnia (alles) vera (was wahr ist) multa sunt etc.

§. 93.

In Pronominibus.

Neque carent venustate multiplici Pronomina quarum praecipuas tantum notabimus: Ita 1) hic, haec, hoc, is, iste, ille, ego, tu, eleganter mutatur in qui, quae, quod, in casibus omnibus, quod valet ad coniungendum apte et conglutinandam orationem: *Qui cum fuisset apud me (cum is) Quae cum ita sint — qui si affuissem — (si ego) quae tibi purgo (ego) qui si dixisses (si tu) Quodsi non hic — (Hoc si) quo vno multae Latinorum connectuntur periodi, quae in aliis linguis diuelluntur. Cic. pro leg. Manil. IV. ab initio: „Mithridates — contulit: qui posteaquam etc. (Er rüstete etc.) Cete-*

Ceterum licet frequens sit ita dicendi ratio, ubique tamen allinenda non est, ac profecto incommode scripisset Nepos: Timoleon: Qui sine dubio vir magnus exstitit: (hic sine dubio) 2) pronomina *ego*, *tu*, *hic*, *is*, quam verborum personis continentur, tamen adiiciuntur diserte ad distinctionem et oppositionem efficiendam: v. c. *ego* aio: *tu* negas. *Ego* vero, Sulpici, vellem — *Tu* si hic sis, aliter sentias. *Nos* quanquam ii non sumus, qui velimus negare: Ita visum est *nobis*; non item *vobis*: *is* cum esset apud me — *Hic* sane magnus apparuit ac fortis: Non sunt *illi* contemnendi. 3) personis *ego*, *nos*, *tu*, *hic*, *ille* etc. commode additur *ipse*, ut maior vis insit et distinguatur sedulo *is*, de quo maxime sermo est. „Nam quoties et *tu* in eam cogitationem veneris et *nos* incidimus saepe; quia per quos ea confieri debet, *ipsi* pari molestia afficiuntur, ut magis *ipsi* videantur“ etc. Quorum terga *ipsa* declarant: Calendis *ipsis* Januariis: Nam *ipsi* illi summi viri ita statuunt, quod et *ipsi* etc. 4) nonnulla pronomina bene immutantur, ut sensum acriorem reddant Ex hic interdum fit *hicce* (h. e. hic ipse) ex et *ego* idem, — ex si, quod si (si praecefferit aliquid, ab initio periodi) sin, ex si autem (Cicero coniungit *ego idem*, *ille idem*, *quod idem*,) si quis (si aliquis) sese, pro se, *memet*, pro me — *meopte* ingenio h. e. meo

meo ingenio 5) Multa omittuntur, multa adduntur per pleonasmum. Ita possessiva meus, tuus, suus etc. non facile collocantur, nisi cum peculiarem vim habeant: matris funus comitatus est: fratres ire iussit, *sua* i. e. propria manu scripsit: misit, qui diceret: quae dixisti, vera non sunt — Abundat vero: *quid* est quod? *quis* sit, qui: quod dicam tibi, *id* est: *id quod* i. e. quod: quisquis *ille* fuerit et sunt haec non contemnenda *illa* quidem: nemo *quisquam* — cum ad mulieres ventum est, tum *mihi* fiunt senes. 6) multa adiiciuntur per elegantiam ac vim nominibus et verbis; ut, quisque, quaeque etc. optimus *quisque* laudis studio ducitur: in suo *quaeque* genere. 7) nonnulla pro aliis collocantur, ut orationem comprehendant: pro nemo dicitur non *quisquam*, pro aliquis; *quisquam*, *quispiam*, pro omne quod, omnia quae, *quicquid*, *quaecunque*. Nec *quisquam* erit, qui neget — *quicquid* esset in praedio vitii, *id* statuerunt etc. Pro *ut* qui, quo; dignus est, qui ametur: *quo* omnes perspicerent: ut *quisque* est doctissimus ita solet etc. *ille* pro famosus, inclytus v. c. Inducitur Gyges *ille* a Platone: pro et etiam, et illud, et *is*, *idem*: homo prudentissimus *idemque* doctissimus — misit filium eumque unicum: pro et igitur, *adeoque*, veluti: cum sis vacuus a negotiis *adeoque* hilaris: — 8) alia dilatantur

tantur aliis: v. c. homo nescio quis (pro quidam, aliquis) — spem mihi nescio quam promittis — pro quo modo dicitur, quo pacto, quo fato, eo consilio, quo casu, qui. Vide qui id liceat: nescio quo casu, factum sit. 9) alia construuntur eleganter cum aliis h. e. cum aliqua vi: v. c. semet *ipse* (ipsum) interfecit: sibi tribuit *ipse*, quod aliis negaverat: amant enim se *ipsi* homines etc. Sunt et alia huc pertinentia, quae enumerari non possunt singula. Atque haec ipsa posita sunt ad observationem et imitationem, non frigidam illam et male sedulam, sed orationis suauitati egregie proficuum.

§. 94.

In Verbis.

Plura sunt in Verbo quae venustatem sapiunt, si recte percipiuntur. Nam in his

- 1) verbo *sum* substituuntur verba alia, quae et sonantiora sunt et aptiora, v. g. reperiri, existere, putari, existimari, videri, discedere, stare, iacere, vt in his: antefertur ei nemo; pauci pares *putantur*: liberalis et comis *reperiebatur*: rupto *iacuit* corpore: victor *discessit*, caussae *steterunt* multae — magnus

magnus vir existit (hat sich gezeigt) visus est bonus et sapiens.

- 2) Substantiuis et aduerbiis adduntur verba apta, quae rem exprimant accuratius: consilio prouidit, animo magno suscepit, fortiter confecit: acute dixit, excogitauit prudenter, acriter gessit: inopiam eorum leuauit: copiis instruxit, rebus muniuit, consilio cauit — fugientem excepit, dissidentem confirmauit, afflictum erexit, perditum recreauit — coriis tectus est, villis vestitus, spinis hirsutus, squamis obductus, cornibus armatus: cibum oris hiatu capessere; vnguium tenacitate arripere etc.

- 3) omninoque verbis ita describitur res vt oculis subiecta et picta velut imagine esse videatur: vt in his: in semine *innatant* vermiculi: in medio oris *nasus attollitur*: vultus *patet*: oculi *lucent*: aures *latent*: capilli *horrent*: mentum *eminet*: collum *stat*: pectus *panditur*: aluus *subiecta* stomacho: pedes *subsunt* etc. item in descriptionibus rerum naturalium: puteus *deprimitur*: turris *suffertur*: aditus in semicirculi figuram circumactus; arma tergo concutiantur: vites adminicula apprehendunt atque se iis erigunt. Quod artificii genus diligenter attendendum est,

est, non solum ut animum capiat et delectet, si in aliis appareat, sed nobis ipsis addit, de rebus naturae et sensuum scripturis. Illustria huius rei exempla peti possunt ex Cicerone de Senect. XV. sqq. de Nat. D. II. 47. sqq. ex Plinii maioris historia naturali et Lactantii libello vere aureo, de opificio hominis aliisque.

- 4) porro verbis circumscribi poterunt nomina, quae sententiam mire flectunt atque augment, v. c. mea interest valde, te sanum esse (sanitatis tuae) Id quod petiuit (seine Absicht) consecutus non est: illi antefertur nemo — (est praestantissimus) consuetudine sua eos sic sibi deuinxit, ut nemo perpetua vita ipsis esset carior (erat illis in consuetudine carissimus) bestiis multis is cibus est, ut alius generis bestiis vescantur: pantherae remedium quoddam habent, quo cum sunt vsae (cuius vsu) non moriuntur; caprae, cum sunt confixae venenatis sagittis (alii scriberent: pro vulnere ex venenatis sagittis) herbam quaerunt, quam cum gustauerunt (cuius gustatu sagittae excidunt e corpore: Sol, cuius magnitudine multis partibus terrasuperatur (quae multo maior est terra) circum eam ipsam volvitur. Atque haec quidem observatio tanti facienda,

vt

ut qui vnam hanc recte aduerterit, hoc ipso multum se profecisse in latinitate sciat.

- 5) multa immutantur eleganter: dico non, melius nego: magis volo, hoc mihi praefero, i. e. malo — non possum non, pro oportet, non nego, pro aio: haud recuso, pro volo, sustineo pro habeo etc. Ita Actium transit in Passium et contra v. c. alius tum restringitur, tum retaxatur; confundit, quae accepta sunt (accepit): Pompeius a quo Mithridates est superatus (qui Mithr. superavit) Luna eam lucem, quam a sole accepit, mittit in terras (h. e. lucem acceptam) etc.
- 6) nonnulla adduntur, alia omittuntur non sine venustate, v. g. non dubito fore, qui iudicent (pro: iudicatuuros esse nonnullos) vidit futurum esse — ut — qua ex re *factum* est, ut ei inuiderent omnes — contigit mihi, quod nescio an vlli — accidit autem, ut diceret aliquis de plebe etc. At in his: Quid? — quare, quaeso, quod in aliis fit, non idem in te? — quam varia genera bestiarum vel cicurum vel ferarum? qui volucrum lapsus? qui pecudum pastus? quae vita siluestrium?

K

§. 95.

In participiis.

Reperitur etiam participiorum vsus ad elegantiam multiplex

I) vt multa Substantiua vim participiorum sustineant: v. c. animus contemtor (h. e. vulgus contemnens) exercitus victor (vincens) victrix caussa, iustitia regina virtutum: virtus est rectrix vitae, expultrix vitiorum, huius virtutis aliae multae sunt comites atque administrae etc. adeoque veluti res vita carentes vitam habeant et actum. Hinc Liuii illud: Medium erat in Anco ingenium et Numae et Romuli memor. Cui simile.

II) illud est, vt *participia*, quod imitantur multa nomina, tanquam epitheta addantur subiectis, orationemque mirum in modum comprehendant, quod apparet ex his: Catilinam furem audacia, scelus anhelantem, pestem patriae nefarie molientem ex vrbe eiecimus. Cicero consularis et pater patriae appellatus id egit — saucium ac fugatum dimisit: is cum rediisset decem annorum exsul, noluit etc. — id cognosces

nosces ex vsu huius rei doctore et magistro: stilus est optimus dicendi magister: Lyfandro suffragante homine tum temporis potente antelatus est.

III) adeoque multa nomina et verba finita in participium conuertantur: v. c. Effecit igitur pulsus, quod incolumis (in incolumitate) nunquam ausus erat optare: pugnares virtutem eius metunt: victi mansuetudinem diligunt: prope inspectantibus vobis (in eurer Gegenwart) occisus est --- hortantibus amicis fecit: scribendi recte initium est etc.

IV. potissimum substantiua abstracta (in *vng, ifs* etc. apud nos cadentia) quae Dialectici vocant, actum aliquem significantia, nec satis vsu apud Latinos frequentata in participia abeunt, et suauitatem cum breuitate conciliant orationi v. c. in his: non sum par oneri ferendo (Ertragung) participia egregie seruiunt periodis struendis (zum Bau) et praedicatis multis ad vnum Subiectum reducendis: imitandis aliorum virtutibus: Romae condendae prima causa fuit: liberandae Graeciae occasionem non praetermisit: oclusis foribus intravit: legendi libri tempus non fuit:
K 2 ad

ad exercitum comparandum non satis idoneus: liberandarum Thebarum propria ei laus est.

V. eadem addita perspicuitatem rei augent:
coniectu telorum confossus cecidit: vul-
nere *afflictus* periit, misericordia *ductus*
fuit --- sic *tactus*, *commotus*, *impulsus*
etc.

VI. formae sonantiores participiorum et
nominum participialium praeferendae
ceteris: Sallust. Catil. c. 16. *petundi*
consulatum spes: *opprimundae* reipubli-
cae consilium cepit: faciendum mihi
putavi: moribundus, tremebundus etc.

Ceterum participiorum vsus ita regendus est, vt nec cumulatam molestiam creent lectoribus vel obscuritatem efficiant orationis, nec detrahant delectationis multum, neglecta. Quod optime vitabitur Cicerone legendo, Caesare, Liuiο, miris in hoc genere artificibus. Cf. §. 37. 71.

§. 96.

In Particulis.

Veniamus ad particulas reliquas, Ad-
verbia, Praepositiones, Coniunctiones, qui-
bus

bus elegantia nescio an maior etiam inest, primo in recto earum vsu (Cf. §. 30.) *nec* (auch nicht, aber nicht, doch nicht) *iam* (weiter, ferner) *quidem* (wenigstens) vero (was betrifft) *at* (in obiectione, es spricht einer) *ita* (vnter der Bedingung) *non magis* (eben so wenig) *non minus* (eben so sehr) *vel* (sogar) *etiam* (noch) *deinde* in comprehensione (de qua diximus §. 85.) *similiter* (auf gleiche Art) quo (je mehr) eo (in dem Grad) *ita* (so sehr) hactenus (in so ferne) *adhuc* (bis auf jetzige Zeit) *tum* in dilatione orationis: quem misisti — is vero (was den betrifft, so hat er) *non sunt illa magna quidem*, verum (das ist nun eben so groß nicht, aber) *longe doctissimus, quam carissime, perquam doctus, multo iucundissimus, facile princeps: porro* in coniunctione cum nominibus: qua in re (hierinne) quo loco (hier) quo in numero (hieher) quo in genere (wobey) quo facto (worauf) qua de causa (weshalb) quo nomine (weswegen) recto modo (recte) *post* in commutatione cum aliis et inter se: Haec cum aliis (et alia) *ita* seruanda sunt: Quae cum *ita* sint (itaque) ne multa (i. e. denique, mit einem Wort) *nusquam* pro nullibi, *magnopere* vel *maximopere* pro valde, *saepenumero* pro saepe. *Denique* in omissione et abundantia *non sine peculiari aliqua vi: expedit* (ita) *vt* commodius expediri non posset — is non modo (non) laudauit sed ne

appellavit quidem. Eodem modo, quamquam, atque, jam vero, quin, quia etiam, quid? quod -- ab initio saepe abundant et connexionis causa adsunt (§. 35.) tum temporis (tunc) *ubi gentium?* ubique terrarum etc. Vide igitur haec exempla: is bene dixit et paullo *etiam* subtilius: is *ita* sibi persuadet, quod in tua provincia habet negotii etc. *ita* intercessit, quod -- ut quisque est doctissimus, *ita* solet esse modestissimus: *quo* quis insipientior, *eo* fortunatior: *ita* ut vel (so gar) hoc ipsum detertere eum debuisset. -- Profecto particulis recte posse uti et accommodate ad veterum Latinorum consuetudinem, id vero ad copiam sermonis vberimum est, ad elegantiam valentissimum. Legatur Horatius Tursellinus de particulis latinis cum observat. *Thomasii* et *Schwarzii* Lips. 1709. 1719. 8. *Chr. Godfr. Schütz* de particulis latinis pars 1. 178 . 8. *Lindner* von lateinischen Ellipsen. *Arnst.* 1780. 8. *Gell.* N. A. XI, 3.

§. 97.

sonus litterarum et vocalium.

Praeterea sonus etiam verborum spectandus est hactenus, ut litterae et vocales naturae rei sint congruae. Aliae enim consonantes asperiores sunt reliquis, aliae leniores,

niores, aliae intendunt vocem, relaxant aliae; aliae item vocales clarae, aliae obscurae: leniores aliae; aliae duriores. Nec frustra ita factum est, ut descripturis res vel celeres vel tardiores, longiores vel sonantiores, porro raucas, asperas, turbidas, terroris plenas, murmura edentes vel clamorem et plangorem, sibilantes, sciscitantes, serpentes, secantes, rumpentes, lingentes, lambentes etc. natura linguarum eius rei materiem abunde praebeat, cum sint verba a rebus ducta, non res a verbis. Sed cauendum ne id fiat dedita opera, multoque adhibito labore, nec committendum, ut scriptor quaerat verba, sed verba ipsa quaerant scriptorem.

*) Ceterum de elegantiâ, quam hoc loco quaerimus, multi libri sunt sed pauci admodum boni habentur. Exstant de elegantiore latinitate scriptores selecti iunctim editi Amstelod. 1713. 4. in quibus eminent *Laureus Vallae* elegantiarum libri septem quos in compendium misit *Erasmus Roterod.*

LOCI II. CAP. IIII.

DE VENUSTATE IN COMPOSITIONE.

§. 98.

Quid in verborum concursu spectandum?

Satis haesimus in singulis verbis; ad compositionem verborum veniamus, ac, quid sit venustum in his, quid elegans, exponamus. In componendis igitur verbis pluribus primum illud spectandum, ut extrema vocum cum primis proximarum bene concurrant non asperere aut incondite. Asper autem concursus sit 1) *hiatu* h. e. vocalium cum vocalibus congressu, ubi priore vocabulo in vocalem desinente, posterius a vocali incipit v. c. illa arca — tibi idem, malo omine (ferri potest duplex e, et i, sed illa cauenda, tumultu vno etc.) 2) consonantium cum consonantibus et cum vocalibus non satis dulci conuentu: horum spernebant multi: nam spretus crebro spargit crudos rumores: res sibi incognitas asserit: ac ego (atque ego) ac aspera fuit, ac alter — 3) crebra eiusdem vel similis syllabae positione: Ad Atticum quod attinet — ego iui in — dicit deinde ille, — monente et denunciante te: statuerant, sese si ea — leuibus rebus studentibus conueniens est: o for-

fortunatam natam me consule Romam; genus institutorum et rationum mearum dissimile etc. Inconditus autem concursus est a) cum genitiui vel ablatiui plures concurrunt, (§. 64.) ut illud Caesaris: eorum dierum consuetudine itineris nostri exercitus perspecta. b) cum verba in obscenum sensum possunt detorqueri: qua de causa nobiscum potius dixisse Latini putandi sunt, quam cum nobis.

Haec quamquam ita vera sunt, ut Cic. auctore (Orator. 44.) „nemo tam rusticus fuerit, quin vocales noluerit coniungere“ omninoque pulchrum est, si coagmentata et conglobata velint secundo flumine decurrere oratio, tamen cauenda est omnis affectatio, omnis in his putida diligentia, et licebit interdum negligentem esse, ut Cic. pro Archia XII. (cum usque ad extremum spatium nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus) et ipse suaserit Orat. XXIII. Cf. Ernesti de grata scriptorum negligentia diss.

§. 99.

Recta verborum collocatio.

Nihil autem magis valet ad elegantiam quam rectus et aptus verborum ordo, quem tetigimus supra (§. 40.) Erit autem ordo quisque aptior, quo naturae rei et idearum est conuenientior: nec quidquam est, quod naturalem ordinem turbet, quam rei graui-

tas aut perspicuitas. Substantiua autem ferre antecedere, praesertim nomina propria, adiectiua sequi cum reliquis quae iis adiuncta sunt, pluribus adiectiuis substantiua interici, tum venire attributa cum suis quaeque causis, negandi denique particulas, nisi vel distinguant, vel affirmant potius, verbis suis adesse proxime, supra diximus. — Recte igitur habes, *Lippia vrbs, Albis flumen, fratres gemini, res parua, homo quidam, Curio beneficiis vestris, virtute, constantia praeditus: res male gesta est etc.* Sed causae, quae eum ordinem turbent, omnino sunt. Id nimirum praeponitur, cui maior vis ex contextu orationis inest, siue adiect. sit, siue pronomen. v. c. *gravi teste priuatus sum patre tuo, viro clarissimo: tua res agitur: mei officii esse duco: magnus amor: tu virtutem colis, vitium abiicis: praeclarissimum facinus; magna contentio; maxima vis etc.* Deinde ad differendam eandem Adiect. et Substant. terminationem, genitiuus aut Verbum interdum interponitur; v. c. hominem eius generis nullum vidi — magnam patris beniuolentiam perspexi; in quo eximia amicorum cura esto: maximam partem fortunarum traiecit suarum: vt par principibus; communis videretur infimis: quod item contingit verbis, si cum adiect. praedicatum constituunt: Nec quisquam fuit tam audax — quorum credo fore neminem:

nem: scapham videt nullam; homines multos. Tum erunt quaeque cuique ita collocanda propius, quò coniuncta sunt cum subjecto vel attributo accuratius v. c. Qui in causa mala versatur, efficit, vt non sit — Cic. (Orat. 44.) „Nolo tam minuta constructio appareat; sed tamen stilus exercitatus efficiet facile hanc viam componendi. Nam vt in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid sequatur.“ Porro Subiectum obtinebit posteriorem locum eleganter, si qua peculiaris vis inesse videatur attributo: Est hoc in moribus positum, atque consuetudine: sunt autem plures: Venerunt ad me qui nuntiarent etc. potissimum si subiectum lateat in Verbo: Video mihi esse dicendum: Existimauimus autem: misi tibi librum etc. — *Quintum* est, vt casus obliquus commode incipiat, rectus interferratur: Bestiarum cum varia sint genera: hunc quia laudauit nemo: cogitanti mihi et animo reputanti — perbeati videntur, Quinte frater, illi. — Sunt autem plura, quae locum tenent quasi proprium et fixum, quem mutare non licebit. Nam, etenim, verum enimvero, quanquam, etiamsi, atque, neque verò, qui, quae, quod (pro hic) quodsi, nimirum, nempe, at, primum; enim, autem, igitur, quidem, ergo tamen, secundum: nonnulla praecedunt nomina, in quo, de re (raro, quo de) ad urbem, post

post multos annos etc. nonnulla sequuntur: capulo tenus: huius rei causa, nobiscum, mecum: Nonnulla interferuntur: qua in re, quam ob causam etc. inquit. *Ultimo loco* seruabimus id, ut enuntiationes secundarias (*incidentes* vocant) quae causas rerum, conditionem tempus, locum, modum, quo fiat res, continent, praedicato praemittamus, et verbo, si fieri potest, omnia terminemus; ut forma ipsa verborum naturalisque concinnitas conficiat quendam quasi orbem, de quo in loco de periodis: v. c. Ego vero te, qui magnis beneficiis me affecisti, per omnem vitam colam: rogo te, ut librum, si quem huius generis habes, mihi mittas: Nam tu pro ea, quae tibi est erga me benevolentia, dabis, si fieri potest, hanc veniam: ego, quanquam poteram, tamen, quia non facile erat, nolebam id agere: At barbari, consilio cognito, praemisso equitatu, reliquis copiis subsecuti, naues nostras exire prohibebant. etc.

Ceterum neque, ut omnia confusa et disiecta sint vel summa imis misceantur; neque ut transpositiones, quas posuimus, studiose quae-rantur, auctor sim. Qua in re male me habet nonnullorum in collocando industria, qui, quo longius abesse iusserint subst. ab adiectiuo, eo elegantius scribere se opinantur.

Connexio verborum ac sententiarum.

Dein, ut bene copulentur verba et sententiae, cura esto. In quo diligentiores fere sunt Latini ceteris, quippe nihil abruptum, nihil disiectum, hiucum nihil facile ferunt, adeoque redundare malunt nonnullas particulas, quam disiuncta aut incopulata proferre. Connectuntur autem

- 1) sententiarum media vel coniunctiue vel disiunctiue. Coniunctiue his particulis, *et et*, (vbi Germani habent *et simplex* v. c. feci commotus et auctoritate et consilio tuo) seu, tum tum, tam quam, non tam quam, non modo sed etiam, idem, neque minus, pariter atque etc. disiunctiue: aut aut, vel vel, siue siue, cum tum, (in sententiis; tum, tum in singulis verbis) non modo (non,) sed ne quidem etc. In quo venustatis est nonnulla im-mutare, perspicuitatis tamen ratione habita. v. c. *ita ut*, pro *et*: is me amat et beneficiis ornat; dic: *ita* me amat, ut beneficiis me ornare non dubitet: Deus enim tam benignus est, ut iubeat nos quotidie abundare multis bonis. Pro *ita ut*, *tantus*, *talis*, *is*, qui

qui: v. c. ita te amo vt — elegantius: tantus est amor in te meus, quantus — talis in me fuit, qualem — tu non is es, qui mentiaris: pro hinc itaque etc. *quo factum est, vt* pro quare, igitur, ita vt mirum non sit v. c. Deum non colis, vt mirum non sit te ab illo deferri (igitur defereris) et quae sunt his similia.

II) Principia — vbi tenendum, nullam fere sententiam alteri iungi sine copula, ita vt saepe redundant particulae. v. c. Quamquam — quae sit ratio huius rei, intelligitur fere. Neque enim — Nihil secius — Nam cum — Nihil vero aequius: neque haec tu non intelligis: Atque etiam: Praeterea. Quid? quod omnino, iam etc. In narratione: Interea: mox: inter haec: dum haec ita geruntur: quo factum est: In argumentatione: Hinc intelligitur: vnde apparet: sequitur, cogitur: His ita constitutis: ex quo efficitur: quae cum ita sint: qua ex re id sequitur: quis igitur est, qui non intelligat: Non igitur dubium est etc.

III) argumenta integra sic: Primum illud est: principio: nihil antiquius — Alterum est — deinde; tum: praeterea: Iam vero: atque etiam: proximum est: acce-

accedit, quod — quin etiam: vt adam illud: vt taceam: vt omittam: vt nihil dicam: venio nunc: sequitur vt: proximum est, vt: denique: nec praetereundum illud est: ultimo loco monendum: restat, vt etc.

IV) capita et sectiones: Quaeritur hic primum: ante omnia explicandum est: dicendum mihi videtur primum: atque vt ab hoc incipiam — Eorum, quae posui erat alterum; nam is erat alter locus: alterum de quo quaerebamus, illud erat: Veniendum mihi nunc est ad id: Nunc id agamus vt — consideremus: Video mihi duo esse demonstranda: nec vero minus digna consideratione res est: — Neque vero est quod magis attendi mereatur: Restat, vt doceam: dicendum illud superest: quid autem censem de eo: age vero vt etiam de hac re nonnihil dicamus etc.

V) denique transeundi ab vno ad alterum varii modi in promptu sint ex Cicerone: v. c. pro lege Manil. II. Dicendum est de — huius autem orationis difficilior est exitum, quam principium inuenire. Atque vt inde oratio mea proficiscatur, vnde haec omnis causa ducitur. C. III. Causa quae sit videtis; nunc, quid agen-

agendum sit, confiderate — Et quoniam semper appetentes gloriae fuistis — delenda est — C. V. — Quid? quod — VI praesertim cum de maximis vegetigalibus agatur. VII. at ne illud quidem vobis negligendum est — VIII. quoniam de genere belli dixi — nunc dicam. IX, requiretur fortasse nunc — X — Restat ut — dicendum esse videatur: atque utinam XI. Iam vero virtuti Pompeii, quae potest par oratio inveniri? neque enim illae solae virtutes — XIII. quid ceterae, quas paullo ante commemorare coeperam virtutes — quantae sunt! — XIV, age vero confiderate — et quisquam dubitabit — XV. Et quoniam auctoritas multum valet — XVI. Reliquum est, ut de felicitate pauca dicamus, XVII. At enim vir clariss. — ab hac ratione dissentit. XXIX. Quare videte ut — Quae cum ita sint — Pro Ligario c. VII. Sed ut omittam communem causam, veniamus ad nostram etc.

§. 101.

Elaboratio rei propositae.

Iam vero non satis est, ut venustates externae cernantur et vestimenta orationis;
sed

sed interius etiam corpus curandum est. Quare et verborum apta copia et argumentorum tractatio ita regatur, ut perspicuitas seruetur, et ordo appareat lucidus et sonus ipse non negligatur. Cui rei serviunt circumscriptiones idearum, et reliqua, quae poscit rerum gravitas, suadet necessitas, orationis lumina. (Cf. locus de ornatu: item §. 73.)

§. 102.

Orationis totius color.

Sunt etiam latinitatis fines ita tuendi, ut universae orationi colorem quendam inducamus, qui neque gentem referat aut patriam unde nati ortique simus, neque vel disciplinam prodat, quam profitemur, vel scholas, unde profecti sumus, nec denique habeat quicquam vel duri vel molesti, pinguedinis nihil, nihil stultitiae; ita ut morum comitas orationis suavitatem perlucere videatur. Sed ea praecipiantur facilius, quam servantur.

*) Color gentis inducitur, cum, licet eleganter dicta sint singula, neque vel Germanismi insint, vel peregrina, periodorum tamen vel formatio vel coniunctio propior vernaculae linguae est quam latinae. Dabimus eius rei exempla; „Pater tuus rediit salvus; gaudeo de hac re et tibi gratulor ex animo,“ ita dici debebat: Quod saluus rediit pater tuus, et

L

laetor

laetor et gratulor. En aliud! Dedit Cains ad me litteras et quantum me amet, significauit; de te tamen non scripsit, quomodo valeas, quod mihi valde incundum fuisset. Melius: Quanquam in litteris, quas ad me dedit Caius, quod et ipse valeat et bene mihi cupere pergat, significauit; tamen, quod multo mihi fuisset iucundissimum, quomodo Tu valeas non retulit. — Vide et hoc: „Inter plurimas et maximas commoditates, quas amicitia continet, illa est praestantissima, quod bona spe praelucet in posterum“ multo elegantius Cic. (de amic. VII.) Cumque plurimas et maximas commoditates amicitia contineat, tum illa nimirum praestat omnibus, quod — et sic in aliis, quae diligenti et obseruatione et exercitatione cognoscuntur. — Color patriae est, cum peculiare loquendi formas, quibus ab aliis distinguitur terra patria, latinae linguae inferimus (Prouinzialismen) quemadmodum in Liuiio *Patauitatem* quandam sibi deprehendisse visus est Asinius Pollio (Cf. *Morhof* de Patauitate Liuiana.) Est etiam multorum vel a philosophia vel alia quacunque disciplina, cui dediti addictique sunt, profecta quaedam dicendi ratio, vel ab educatio, ne et doctrina inhaerens orationis conformatio, quam non facile relinquunt, nisi attentiores facti et multis multorum admonitionibus correcti, et toti ad latinitatem conuersi. Nec id quidem omni reprehensione caret, quod nonnullos vidimus vni praesertim auctorum classicorum, si a Cicerone discesseris, se dedere atque ad huius dicendi genus suam confirmare orationem. Quare Lipsio recte vitio versa est Taciti in scribendo nimia affectatio; aliis Liuii, alia aliis.

Venustas simplex et gratia.

Est denique *venustas* quaedam et *gratia* quam in Cicerone, Caesare, Nepote admiramur, non exquisita illa et ornata, sed simplex ac per totam orationem fusa, sensu grauis, dictu difficilis, nec vlla re alia quam et perspicuitate mira et facilitate commendabilis. Ea existit ab ingenio maxime adiuuatur tamen obseruatione propria et lectione diligenti hoc consilio instituta, vt veneres stili percipiamus, perceptas imitemur, atque vsu ita tractemus, vt nobis consuetudine altera quasi natura fiant.

*) Mirum est quantum ad hanc rem profit diligens exercitatio, quae varia est ac multiplex: modo cum latina vertuntur in linguam vernaculam docte et sapienter, studia regente doctore harum rerum admodum perito: modo cum teutonica vertuntur in linguam latinam et ad optimas latinitatis regulas exiguntur. Proderit etiam libros ex lingua patria a viris doctis latine versos hoc consilio legere, lectos inter se contendere et simili ratione in vertendo versari, quod, vt alios taceam, in *Spaldingii* V. Ven. libello (von der Bestimmung des Menschen) latine verso ab *Heinzio* V. Cl. „Quo consilio genitus sit homo“ *Lieberkühnii*, *Reichardi* aliorumque translationibus fiet commode. Nec incongruum erit locos veterum scriptorum elegantissimos ita

persequi, vt, qua de caussa hoc vel illud venustum sit, et vnde maxime id existat, quod nobis in his placeat, tironem dicere adeoque explicari quasi venustates, iubeamus.

§. 104.

In quo caput elegantiae versetur.

Redit autem omnis elegantia ad ingenium et sapientiam. Quae si quis habet, nec egebit istis praeceptis omnibus et plura etiam necessaria sibi fore videbit, quae regulis comprehendi non possunt. Ceterum cuique hominum a natura datum est, vt velit et studeat sapere, quanquam sunt quorum ingenii igniculi vel extinguuntur institutione praua, vel obscurantur. Aude igitur sapere, quisquis es! Nam et eloquentiae, sicut reliquarum rerum, fundamentum, sapientia et

Scribendi recte sapere est et principium et fons.

Locvs

Locvs III.

DE ORNATV

CAP. I.

DE ORNATV E TROPIS FIGURIS VARIATIONE.

§. 105.

Ornatus vera vis.

Quae essent elegantiae virtutes singulae ac fontes, satis expositum arbitror locis superioribus; sequitur vt id scribendi genus persequar, quod ornatum habet ac praeter elegantiam, cuius vis in docendo posita est, placere etiam et mouere velit. (§. 58.) Nam id quaerebatur potissimum vt recta et bona essent, quae scriberemus, deinde vt et subtilitate et gratia simplici (quae vsu optimorum

rum scriptorum et bene dicendi ratione, quam Natura postulat, suadet humanitas, vniuersae cernitur) se commendarent. Quare errant, qui ornatum in quauis vocum vel commutatione, vel minus vulgari dicendi ratione ponunt, cum is rhetorum proprie sit atque orationi ex optimorum scriptorum consuetudine conformatae, tanquam pictura simulacro bene ficto, aut vestimentis bene factis, gemmae, aurum, argentum, collo nitido margaritae, superinducatur.

Age exemplo, quid velimus, explicemus: L. Mummius crudeliter Corinthum ruinauit, *barbare* dictum est — L. M. Corinthum funditus deleuit, *bene et grammatice*. L. quidem Mummius Corinthum opibus fretum, Romani imperii grauem aemulam, excidisse penitus narratur — eleganter et venustae: at: L. quidem Mummius Corinthum, totius Graeciae lumen, cum Romani imperii maiestatem inique suspicere videretur, *extinxit* penitus ac deleuit: *ornate* et cum ambitu.

§. 106.

Summa rei tractandae.

Ornatus igitur scriptor est (nam hunc maxime quaerimus) qui suauiter et grauiter sciat

sciat dicere in iis causis, quae eloquentiam poscunt et vim orationis. Ac suauitatem quidem efficiunt pleraque, quae in elegantissimis posuimus; quibus tantum abest, ut carere possit, ut nullum potius verbum ex eius ore exeat nisi aut graue aut suauis. Ideo in eo genere frequentissimae sunt translationes verborum (*tropi*) et sententiarum commutationes (*figurae*) et variationes, quae animum ipsum transferunt et delectant admodum. Tum vel duplicantur iteranturque verba, vel similiter cadunt, vel gradatim sursum versus reditur; vel declinantur flectunturque sententiae; vel eadem res describitur pluribus admirabiliterque pingitur. Ornatum etiam afferunt acumina cum facetiis et iocis liberalibus, omnisque orationis hilaritas. Denique id potissimum aget, ut copiose quasi flumine promanet oratio, ut periodis sit distincta, quae efficiunt ambitum, numero sit sonora, clausulis bene terminata. De quibus, quanquam a Rhetoribus repetita plura sunt, tamen, quia pertinent ad orationis perfectae numeros, video mihi deinceps esse dicendum. Cf. Cicero de Oratore — et Brutus.

§. 107.

Translationes. (Tropi.)

Primum igitur in ornatu *Tropi* sunt h.
e.

e. verborum ex propria significatione in impropriam commutationes, quas, vt recte vidit Cicero, (de Or. III, 38.) genuit necessitas, inopia coacta, et angustiis, post autem delectatio iucunditasque celebrauit, vt vestis frigoris depellendi causa reperta primo, post adhiberi coepta est ad ornatum corporis et dignitatem. *) Duae autem troporum causae sunt, altera similitudinis, altera coniunctionis eiusque vel internae, quae animo et cogitatione continetur, vel externae, quae est a natura profecta et in rebus quas sensu percipimus posita. Commutatio similitudinis *Metaphora* dicitur, coniunctionis internae *Metonymia*, externae *Synecdoche*. Quam porro hoc loco afferunt *Ironiam*, ea non tam disiunctione significationis cernitur, quam sensu et orationis conformatione, adeoque tropus dici ferre non potest. Est etiam tropus continuatus, quem *Allegoriam* vocant, tropus item duplex vno verbo, quem *Metalepsin* appellant, quos cognouisse non pigebit, ad orationem variandam et iucunditate adspargendam. **)

- *) Sunt quidem qui casum faciant troporum auctorem et inuentorem, (vid. Schelleri Comp. st. p. 65) sed dabit id, credo, propria cuiusque observatio, necessitatis lege, ne noua semper fingerentur vocabula, coactos fuisse homines, vt vocabulo aliunde sumto ob similitu-

litudinem quae rebus intercedebat, rem novam appellarent. Itaque multae sunt res, quae carent proprio nomine, in quibus translatio ita inualuit, vt fere non animadvertatur. v. c. caput, radices montis, (Fuss des Bergs) frangere panem, dens ancora, soluere aes alienum, diuortium, gradus honoris, refutare sermonem, gemma vitis (nos ein *Bisphen* (bolus) Wein) etc.

- **) *Metaphora* in comparandis rebus versatur eaque vel simplex est, vt: nix capitis, murmur maris, dulcedo sermonis, flumen orationis; vel anceps et reciproca v. c. rex coeli (sol) sol telluris (rex) ver aetatis, veris iuventas; flos lactis, lac florum; (weisse Blumen) causa fluminis (fons) fons rei (causa) quae gratiam etiam maiorem habent.

Metonymia varia est 1) ob coniunctionem *causae efficientis et effectus* — v. c. Homerus, Virgilius pro libris eorum, lingua pro sermone, Musa pro carmine, Venus pro amore: et contra, pallor pro timore, umbra pro arbore; item *antecedentis cum consequente* et inuerso modo: Vale dicere (abgehen) memorem esse beneficii (dankbar seyn) in proelio cecidit, erubuit (puduit illum) beatus pater. 2) *materiei et rei e materia factae*: v. c. multum auri habet h. e. (multa vasa aurea, vt nos, Schönes Porcellain!) dextra aere grauis (gemünztes Geld, vt nos: eine Hand voll Silber) 3) *loci et rerum* quae in loco sunt s. *Subj. et Adiuncti*: cognoscere coelum (i. e. stellas) Vcalegon ardet (Vcal. domus) Gallia vocit (i. e. Galli) orbis terrarum laetatur; dies pro iudicio, Nos: lass den Himmel sorgen. 4) *signi*

et rei *signatae* v. c. toga pro pace, sagum pro bello: laurea pro victoria: maiores umbræ pro vespera, fillet omnis ager, fillet frondes, pro nocte etc.

Synecdoche est 1) inter *totum* et *partes*: fons pro aqua, mucro pro gladio: tectum pro domo, limen intrare (tectum) elephas pro ebore: pro-ram vertere (nauem) carinam soluere: caput pro homine 2) inter *Genus* et *Speciem*, mortales pro hominibus; respublica pro bello: peccare pro scortari: punica fides (*Spanische Schritte*) Adria pro mari turgido: abies pro ligno; lilium s. rosa pro floribus: 3) inter *speciem* et *individuum*: poeta pro Homero; vrbs pro Roma: Cicerones pro Cicerone: Eugenius pro magno belli duce: sexcenta exempla pro multis: Anchisiades pro Aenea. etc.

Allegoria est in continuatione tropi, vt in illo Horatii: contrahes vento nimium secundo turgida vela: sine Cerere et Bacho friget Venus: fortuna vitrea est; dum splendet, frangitur. *Metalepsis* poetis optime relinquitur ob duritatem v. c. discinctum otium: post aliquot aristas: Acheloia pocula.

§. 108.

Vsus troporum.

At potiores multo sunt cautiones, quibus troporum vsus coerceatur, quibus neglectis cadet omnis inde profecta suauitas. Nimirum

I)

I) troporum fere nulli probantur nisi qui habent vim ad suauitatem et grauitatem. Male igitur dicitur: emere: sibi tectum (domum) pes mortuus est (corpus) rosam vidi (pro: ver est)

II) Neque vbique tropi allinendi, sed apto omnes loco ac tempore. Itaque maior in his licentia poetis conceditur, quam oratoribus; his item maior quam historicis, et iis qui temperato dicendi genere vtuntur. Excipiuntur tamen ii tropi qui ex necessitate adsunt nec vitari omnino possunt v. c. liber, volumen, frangere vim alicuius, nos: Gründe anführen, etc.

III) Vocabula commutata debent esse bona, proba et nota lectoribus, ne pereat omnis gratia; praeterea vt in commutatione appareat perspicuitas et venustas, necesse est.

III) Sunt porro sui cuique linguae tropi singulares ac proprii, alii audaciores, leniores alii. Quare iis potissimum vtendum, qui in ea lingua, qua scribitur, sunt vsitati ac consueti.

V) tropi duriores et audaciores (*Catachresis*, *Hyperbole*) in oratione libera cauendi, aut particulis *quasi*, *veluti*, vt *ita dicam*, emolliendi. Ab ineptis autem

tem (v. c. vultures sunt sepulchra viua) et obfcoenis (v. c. castrata res publica: stercus curiae) prorsus abstinendum.

VI) placent potissimum metaphorae aptae et suauēs, a rebus honestis ductae et in res vita carentes translatae ab iis quae vitam et sensum habent: v. c. herba fitit, filua stat, domus surgit, moritur ager; repudiantur contrariae v. c. verruca terrae (mons) vlmorum greges, coeli fornices.

VII) placent tropi continuati, si sunt a rebus neq̄ adeo dissimilibus nec risum mouentibus repetiti. Cauendum etiam, ne in aenigma degeneret Allegoria.

VIII) Subiecto metaphorice expresse praedicata vt apta sint huic, atque adeo pergatur in coepta metaphora, nec diuersi generis res componantur, videndum est; quo in genere nostratum multi peccant; vt in hoc: das blühende Haus Sachsen — et sexcentis aliis. At si subiectum proprium est, licebit omnino addere, quae sunt diuersi generis. Quare male reprehensus est Horatius in illo: nemo adeo *ferus* est, qui non *mitescere* possit etc.

IX)

IX) Denique in tropis inueniendis et adhibendis nec laborare nec frequentem esse nimis, conuenit. Legatur de tropis Cic. de Orat. III, 38. sqq.

§. 109.

Figurae suauitatis et grauitatis.

Alterum genus ornatus *figurae* sunt, quae in *verborum* quadam ad suauitatem et grauitatem *conformatione* cernuntur. Quare Grammaticorum *figurae* hoc loco excluduntur cum reliquis quae nihil nec suauitatis in sono nec grauitatis in sensu habent. Sunt autem

I) *figurae verborum*, quae sono et acumine suauitatem efficiunt a) *Antanaclassis* s. *dilogia* cum *πλοῦς*, cum vnum idemque verbum duplici sensu accipitur, v. c. Non est *ista* res Brutorum sed brutorum: viuamus dum viuimus: talis erat mater, si modo *mater* erat. *Ἀχαιοὶ οὐκ Ἀχαιοί*. Cui similis b) *Paronomasia*, quae fit vocum non adeo dissimilium coniunctione v. c. museum magis liberis quam libris refertum: Inceptio est *amentium* haud *amantium*: Non verba habebis sed verbera. Amare interdum amarum est, et c) *Paregmenon*

non, quod constat coniugatis verbis. v. c. vt ad senem senex de senectute; ita ad amicum amicus de amicitia amicissime scripsi: et nati natorum et qui nascentur ab illis: multos timeat necesse est, quem timent multi. d) *Anadiplosis*, cum idem verbum repetitur tum in fine tum initio sententiae: pluma videmus *alias*; *alias* coriis obductas: Viuit — viuit? immo vero — Ambo florentes aetatibus, Arcades ambo, quam et *Epanalepsin* vocant. e) *Epanodos* vero est verborum ex ordine, quo affuerunt reuocatio: Cic. Brut. 30. „Eloquentium iuris peritissimus Crassus; iuris peritorum eloquentissimus Scaeuola putatus est.“ Quod sequitur fugio; quod fugit, ipse sequor. f) *Antitheta* et in his paria paribus relata: iacere in iudiciis; dominari in concionibus: Ab hac parte pudor pugnat, ab illa petulantia etc. Cic. in Catil. II. 11. quae figura eo ornatior est, quo plura sibi opponuntur. Cic. pro Lege Manil. XIV. virtutem eius pugnantes timuerunt; mansuetudinem victi dilexerunt. de Offic. I, 31. ergo hifirio hoc videt in scena; sapiens non videbit in vita? g) *Homoiooteleuta* et *Homoioptota*, quae similiter cadunt: Cic. pro L. Manil. XVI, 48. vt ciues assen-

asserint, focii obtemperarint, hostes obedierint, venti obsecundarint: de Offic. I, 20. amicus certus duabus rebus cernitur. h) *Oxymoron* est in contrariis et repugnantibus v. c. insaniens sapientia; optat quod habet (de auaro) concordia discors: minuendo corpus aiebat. Quid.

II) Figurae quae ob gravitatem feriunt da animum, habentur hae: a) *Asyndeton* et *Polyasyndeton*; illud omisio, hoc frequentatio copulae: excessit, euasit, erupit. Sanè is et amari et diligere et ornari satis nequit. b) *Ellipsis* grauior aut *Pleonasmus*, qui animum perturbatum indicet. v. c. Huncine hominem? hancine audaciam? — Quos ego — (quod et *Aposiopoesis* appellatur) His auribus audiui: his oculis vidi. c) *Anaphora* et *Epiphora*: illa eiusdem verbi ab initio, haec in fine repetitio, non sine animi ingenti commotione. Quibus similis *Epizeuxis*, quae idem Verbum coniunctim ponit. Cic. in Catil. I, 1. Quousque etc. — nihilne te nocturnum praesidium palatii: nihil etc. Pro Leg. Manil. XXI, Quid tam nouum, — conficere? confecit: praeesse? praefuit — genere? gessit etc. item: fuit, fuit ista — pro Leg. Man. XI in fine. d) *Incrementum*

mentum et gradatio f. *αλιμαξ*. Illud ei quod graue est, addit grauius, haec per gradus etiam ascendit. v. c. audacia et scelus: excessit, euasit, erupit. e) *Interrogatio*, *Exclamatio*, *Epiphonema*, quae ardentem animum produnt. Quid proxima nocte egeris, Catilina, ubi fueris, quem nostrum ignorare arbitraris? O tempora! o mores! — Tanta molis erat Romanam condere gentem! Virg. Cic. pro lege Man. XIII. ab init. f) *Sermocinatio* cum *Prosopopoeia*, illa hominem; haec rem vita carentem (v. c. patriam Cic. in Catil. I, 7.) inducit loquentem. „Valeant, inquit Milo (apud Cic. pro Mil. 34.) ciues mei, sint incolumes etc. Huic conuenit *Apostrophe*, qua alloquimur oratione alios. Cic. in Catil. I. pluribus locis — Paradox. II. Nec vero ego M. Regulum miserum vnquam putaui etc. g) Est etiam *communicatio* qua rem aliis facimus communem, pro leg. Manil. XXII, difficile est etc. pro Arch. XI, „Neque enim est hoc dissimulandum sed prae nobis ferendum: trahimur omnes laudis studio“: est *correctio*, ob grauitatem Cic. in Catil. I, 9. Quamquam quid loquor? te vt vlla res frangat? est *concessio* ib. „sed est mihi tanti, dummodo etc. est *dubitatio*, cum, quid

quid potissimum dicamus, nescire fate-mur, pro Milone c. XXXVII. O quam te memorem Virgo! etc. Virg. est *occupatio* pro leg. Manil. III. Etenim adhuc ita vestri cum illo rege contendunt imperatores etc. quo diluit Cic. quod obiici maxime posse sibi videbat: est *praeteritio*, cum, quod pluribus nolumus dicere, leuiter tangimus: pro leg. Manil. XVI. Itaque non sum praedicaturus Quirites etc. c. XX. Non dico hoc loco etc. h) *Hypotyposis* et *Diatyposis* h. e. descriptio rei paullo viu-dior, vt oculis subiecta videatur. Cic. in Catil. II, 5. „qui mihi accubantes in conuiujs, complexi mulieres impudicas, vino languidi, conferti cibo, fertis redimiti, vnguentis obliiti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis caedem bonorum atque vrbis incendia.“ Cf. Phil. II, 25, 36.

§. 110.

Aliae dicendi formae suauis et graues.

Ad figuras malim quam ad tropos referre *Ironiam*, *Sarcasum*, *Litoteta*, *Euphonismum* et *Emphasin*, cum sensu magis contineantur, quam verborum significatione. Et *Ironia* quidem contrarium eius, quod

M

dicit,

dicat, vult intelligi, adhibeturque in acute dicendo et iocando, necququam fere dulcius ironia, quam dicunt, *Socratica* v. c. vir optimus h. e. pessimus: accuso te h. e. laudo: lumen curiae h. e. dedecus; et in sententiis: est hoc *scilicet* etc. Itaque vocalis: „quippe, vero, videlicet, scilicet, si diis places“ optime cognoscitur, sensu potissimum adhibito et (Memorab. Socr. Xenoph. II. 6.) toto orationis habitu. Eius species sunt *Sarcasmus* h. e. irrisio hominis abiecti et mortui. Cic. in Catil. I. c. X toto. *Litotes*, quae minus dicit quam intelligi vult: non sperno pro cupio, non recuso, pro volo; fitque potissimum negatione: inutilis (schädlich) non obscurum est (οὐκ ἀφaves h. e. patet) neque non carus fuit h. e. valde carus etc. *Euphemismus* qui rem ingratam et odiosam verbis describit lenioribus v. c. beatus pro mortuo — obiit, discessit, h. e. mortuus est: male rem gerere (calamitatem accipere) serui Milonis id fecerunt, quod suos quisque seruos in tali re facere voluisset, h. e. occiderunt Clodium. *Emphasis* denique quae plus habet sensu quam verba sonant, estque maior et grauior *Litote*, v. c. *Vir esto* — demissum lapsi per funem: *Talis eras mihi!* Sunt tamen illae nec in verbis ipsis aut loquendi formis quaerendae (v. c. ira incensus, inuestigare verum, cupiditate flagrare, gaudio perfusum esse) nec ubique ex-

pri-

primendae, qui morbus nonnullos ita inuasit, vt vndiquaque *Emphases* corradant frigide.

De *Diasyrmo*, *Charientismo*, *Asteismo*, *Mycterismo*, *Mimesi*, quae in figuris male numerantur, dicamus in lectionibus.

§. 111.

Figurarum vsus.

Atque haec posuimus fere, non, quod ista postulare in scribendo vsus omnia, sed ne quid praetermississe videremur. Prosumt enim magis interpretationi bonae quam scriptioni, vt scias quare quidque suae sit aut graue in optimis scriptoribus. Neque enim fieri vel potest vel debet, vt illa cum suis causis nomina in promptu sint scribentibus, quod foret putidum ac molestum; sed animi impetus nos regat, verbis vltro sequentibus. Quare multi sunt oratores figuris loquentes apte et commode, qui ne vnum quidem figurarum nomen cognouerint; sunt alii, qui norunt omnes, et frigide tamen dicunt. Male etiam fecerunt, qui oratorum in dicendo feruorem ita diluerent ac refrigerarent, vt ad verba et nomina, quae oris vultusque vi, vocis intentione, lacertorum denique et corporis ingenti motu maxi-

M 2

me

me feriunt animum, omnem reuocarent. Vt igitur a figurarum vsu peruerso repellamus adolescentium animos 1) neminem figuris vti volumus, nisi cum suauiter aut grauiter velit dicere 2) non studiose sectandas, sed a natura petendas censemus, et suaues quidem ab ingenio et morum comitate; graues a motu et perturbatione animi. 3) neque nimis frequentandas 4) apto quasque loco collocandas, neque statim ab initio, nisi ardeat iam tum animus, vt Ciceronis in Catil. neque suaues in mouendo, graues in docendo et placendo esse ponendas. 5) latine scribentibus maxime latinorum scriptorum figuras esse adhibendas, adeoque Ciceronis, Plinii, (in Panegyrico) aliorumque dicendi genus esse spectandum. De figuris nemo praecipit subtilius, nemo aptius *Quintiliano* Institut. IX, 3. qui locus totus huc spectat.

§. 112.

Variatio orationis grammatica.

Cum porro orationis propria fere laus sit delectatio, necquicquam magis delectet quam varietas, vt in prouerbio est; id nimirum facile intelligitur, in varianda oratione principem scriptoris, qui delectare velit, curam versari debere. Nam quis est, qui

idem

idem semper positum verbum probet, aut hominem verbis parcentem ferat, cum, vt naturae, ita et linguae maxima sit vbertas, copia maxima? Est igitur quaedam verborum non sine culpa scriptorum malignitas, quam effugiemus, de variandae orationis variis modis mature edocti. Variatur autem oratio vel *Grammaticae* vel *Rhetorice*: *Grammaticae* id fit, in Nominibus per casus ac numeros, in Verbis per personas, tempora, modos, in particulis vt inter se et cum aliis apte permutentur, cuius rei rationem exposuimus supra. Ita fiet, vt non vna eademque constructio semper obtineat, sed pro loci ac temporis natura, varia. Qua re prudenter adhibita et satietatem lectoris vitabimus, et ad copiam sermonis, qua nihil ad dicendum melius, sensim alemus ingenium.

En exempla! scribe, scribas velim: dixi, diximus: volo te venire; volo, vt venias: spero fore; futurum est: egere rei et re; dignum esse amorem, et, qui ametur: referre in deorum numerum, et, inter deos etc.

§. 113.

Variatio Rhetorica.

Cum variatione grammatica coniungatur *rhetorica*, ne in verbis iisdem semper haereamus. *Rhetorice* variabitur oratio

1) *Synonymia*, vt vni verbo substituas aliud plane idem significans et Substantium quidem Substantiuo — facies, vultus, os; praestantia, excellentia, decus; Adiect. pulcher, formosus, venustus; imprudens, ineptus, ridiculus etc. In Verbis; habeo, mihi est, sum praeditus hac re; docere, erudire, instruere aliquem; et sic in particulis. Sed cauendum in his, ne Synonyma putemus esse quae non sunt v. c. diligentia, industria, labor, cura: gerere, agere, ducere (§. 80.) Vnde, an vllum vocabulum alteri sit plane Synonymum? recte dubitarunt viri eruditi; quamquam ad dialecticam subtilitatem hoc loco rem non exigimus.

2) commutatione orationis a) per elegantiam, Substantiu in Adiectiuum et contra, Verbi in Verbum, Nominum in participia, particularum in Nomina et Verba, quemadmodum supra descripsimus, vbi tamen nihil fiat sine perspicuitatis et venustatis causa. b) propriae in impropriad per tropos et figuras, vt quae modo proprie dicebas et simpliciter, ea nunc commutata dicendi ratione proferas: v. c. quaerere, inuestigare; cupere, flagrare cupiditate; suscipere onus; sustinere; sententiam dicere, men-

mentem explicare; soluere, satisfacere; scriptor bonus, haud contemnendus; non nihil, aliquid; non pauci, multi etc. item ex figuris, per *interrogationem*: An tu putas suppetere nobis posse? — *anaphoram*, nihil agis, nihil moliris, nihil efficis etc. Seruetur tamen in his tum aptitudo, tum suauitas et perspicuitas.

3) *Exergasia* h. e. verborum loquendi-que formularum mira flexione, commutatione, collocatione, quae tum ex scriptorum lectione et vsu, tum ex libris ad eam rem proprie scriptis optime addiscitur.

Ejus generis libri sunt: *Schönslederi* apparatus eloquentiae cum praef. Christoph. Cellarii. *Hadrianus* Card. de sermone lat. et modis latine loquendi. *Antonii Schori* phrasae latinae linguae: *Phil. Parei* Calligraphia Romana Fref. 1620. *Doleti* (Steph.) Phrasae et formulae l. l. elegantiores Argentor. 1585. *Laurentii Vallae* elegantiae latinae linguae. Aldi *Manutii* Phrasae latinae linguae 1623. 4. vt alios taceam. Dabimus vnum hoc loco exemplum ex Manutio:

A puero alicui studio deditus
Huic me doctrinae dedi
Haec me doctrina delectauit } a pueritia.
Hanc ego doctrinam
Hoc studiorum genus } ab ineunte aetate sum secutus.
Hanc studiorum rationem }

Meam operam } ad haec studia
 } in hoc studiorum genere
 iam inde a puero } consumsi contuli.
 His studiis } a teneris annis
 Huic literarum generi }
 operam meam dedi
 deuinctus fui.
 Haec studia a primis annis colui.
 Incubui puer in haec studia.

§. 114.

Frequens harum rerum exercitatio.

Quemadmodum autem sedulo cauebi-
 mus, ne commutandi et variandi studio ab-
 reпти in inanem loquacitatem incidamus,
 quae taedio magis quam delectationi est; ita
 his mature imbuendi adolescentium animi,
 ut verba habeant, quibus cogitata mentis
 exprimant, si rerum usus et sapientia om-
 nis generis accesserit, et mentem in omnes
 partes versare discant. Sunt autem varii
 eius rei exercendae modi. Etenim modo
 latinis verbis dicere aut scribere iubentur,
 quae sunt germanica, ita, ut omnes de ea-
 dem re phrasas, quas habent in promptu,
 modo aptas, excutiant: modo ex latinis
 scriptoribus colligendae dantur varii de ea-
 dem re a scriptore adhibitae dicendi ratio-
 nes: modo suggeritur insignis scriptoris ali-
 quod dictum, quod per casuum et tempo-
 rum

rum rationes variandum erit. Quo in ge-
 nere, praeter linguae peritiam, ingenium
 dicentis etiam elucebit. Cf. *Kiesewetteri*
variatio oratoria. I. M. *Heinze*, von den
 vorläufigen Vebungen der Rede auf Schulen.
 Progr. 1785. 1786.

Exemplo fit Quintiliani illud:

Neminat: Pectus est, quod disertos facit.

Genit. Non tam *artis et ingenii*, quam *pectoris*
 est vera eloquentia.Dat. Etsi plerique in ea sunt sententia, elo-
 quentiae laudem *ingenio et doctrinae* vix
deberi; tamen Quintilianus optimus dicendi
 magister illam *pectori* potius censuit tribu-
 endam.Accus. Vera et ab omnibus celebrata Quinti-
 liani vox est, non tam ingenii acumen aut,
 praecepta dicendi vel ab optimo magistro
 tradita aut denique lectionem magnorum
 oratorum, sed solum prope *pectus* esse,
 quod disertos faciat.Voc. Nihil vere maius, quam tua, o *pectus*!
 ad eloquentiam vis et facultas.Abs. Si quis eximiae eloquentiae laudem ap-
 petit, sciat, sibi non tam ingenii praeslantia
 et doctrinae subtilitate opus esse, quam
pectore sapientia et humanitate probe im-
 buto et praeparato. — Ad quod exemplum
 formari alia et exerceri diligenter possunt
 adolescentes. Cf. locus de copia.

LOCI III. CAP. II.

DE ORNATU E SENTENTIIS COPIA PERIODIS
ET NUMERO.

§. 115.

Ornatus sententiarum et Adagiorum.

Haec de ornatu in singulis. Pergamus ad compositam orationem, in qua primum locum obtinent *sententiae*, non, quatenus verbis enunciatam cogitationem continent, sed quatenus de vitae vel commodis vel incommodis aliquid pronunciant vniuerse et mores hominum attingunt, (Cf. Ernest. Rhetor. P. I. C. XII. §. 148 sqq.) In his ornatum afferunt suauitatis, quae sunt breues, nouae et acutae, siue sono insit acumen, siue sensui; grauitatis, quae sunt verae, honestae, faciles et ex animo prodeunt virtutis et sapientiae pleno; reprobantur, quae sunt his oppositae. Quin et *adagiorum* vsus non caret ornatu, vt varie, apte, et ad eorum, quibus scribis, vitam accommodate dixisse videaris.

*) Sententiae *breues* sunt: Quem timent. oderunt; quem oderunt, perisse expetunt: non potest mori, qui potest cogi. *Acutae sono*: Dolor si longus, leuis; si grauis, breuis: Non decet mortalis cum sis, immortales exercere

cere inimicitias etc. *Sensu*: Avaro tam deest, quod habet, quam quod non habet; Mors misera non est; aditus ad mortem miser est. Ab his differunt *adagia*, quae sententias continent ex vsu quotidiano a maioribus ductas et ad res alias applicandas v. c. oleum et operam perdere: Sus Minervam: Cum amico multi falsi modii comedendi sunt: Fide, sed cui? vide, et alia. Sed sunt suae cuiusque gentis *adagia*, quae cognoscenda erunt ex sua quaeque origine, et loco apto nec tamen frequenter adhibenda. Quam in rem in latinis egregius liber est, *Erasmi Roterodami de Adagiis*. Sunt etiam sententiarum collectiones multae ex omnibus fere latinis et graecis scriptoribus (*Gnomologiae*) quas legendo ita tractabimus, vt et earum acumen admiremur, et ad nouas ex ingenio promendas conformemur et excitemur.

§. 116.

Joci et Sales.

Erit etiam *sale et ioco* conspergenda oratio, vt faciem liberalem induat. Sed illi sales sint sapidi, ioci liberales et honesti, acumine et ingenio praediti. Neque ita frequententur, vt eorum noceat copia sintque ad gustandum et condiendum potius, quam ad deuorandum. Cauendum etiam, ne in dicteria degenerent aut prodant animum procacem, versutum, malum; denique nec frigean inanitate; nec incendiant aliorum iram

iram acerbitate et calore; ac oratione vero serua et graui prorsus absunto.

- *) De iocis et facetiis egregia disputatio est Cicer. de Or. II. 54-71. de offic. I. 29. Quintil. VI. 4. unde exempla in hanc rem plura possunt repeti. Erit tamen *acumen* ex cuiusque ingenio depromendum maxime, ut novitate et celeritate delectet, probaturque potissimum id, quod verba retorquet cum parua immutatione v. c. illud Catonis; quid opus fuit te? apud Ciceronem; aut *καί ποῦ* (ex *καί ποῦ*) apud Laetium; aut, quae similitudinem afferunt inopinatam: Sic Cicero cum esset non nemo, qui post pugnam Pharsalicam eum hortaretur, ut exercitum duceret, quod sex aquilae superessent: „Bene, dixit, moneres, si cum *graculis* res esset.“

§. 117.

Copia verborum, salua breuitate.

Venio ad illud ornatus genus, quod in dicendo maximam habet vim, ad *copiam* iustam et aptam. Nam quanquam ornatae saepe breuitas, (§. 71.) quae perspicuitati nihil detrahit, animos mouens et complens adeo, ut interdum copiae praeferrri debere videatur, iuuat tamen, interdum relaxatis vinculis in liberiores orationis campos excurrere. Itaque suaue est 1) vni vocabulo adicere aliud, quod sit vel ornatius vel gra-

grauius vel aptius, adeoque variare orationem, de quo diximus supra (§. 99.) v. c. *vita et ratio, consilium et prudentia, humanitas et misericordia, ingenium et eloquentia, vinculum et cognatio, in lucem conspectumque proferre, virtus et integritas, auctor, dux et princeps, gloria et fama, furor et audacia, excitare et inflammare, donare et augere etc.* 2) dilatare subiectum vel praedicatum addito nomine vel verbo, quod rem magis definiat aut pingat floridius v. c. *patris liberalitas me adiuvit maxime: in quo laudo fratris sapientiam: dei benignitas multis nos exornat bonis: cura diuina prospicit rebus humanis: ver laetum: tristis liems: vrbs incensa flagrat: ira graui commotus fecit: miles ictus hasta, confossus gladio perit: metu perterritus, siti compulsus fugit: angustia temporis coactus, etc. faciendum mihi putanti: iure illud laetandum esse mihi video: quid enim horum vero propius arbitraris? etc.* 3) corrigere quae posueramus, et grauiora addere, v. c. *simulant vel occultant potius; non dico exornare sed ne enarrare quidem: non flagitia sed scelera: non modo non segregandus sed recipiendus est; vulnerant uno occidunt: non opinari sed scire non audiuisse sed vidisse putat* 4) circumscribere, quae non satis sonora aut perspicua sunt v. c. *qui genuerunt hi: e. parentes: qui hanc urbem condidit Romulus: tu, qui sum-*

summo erga me es amore: deus, quae est eius et gratia et benignitas: a quo non alienum videtur docere: explicauit ita, ut intelligi a quouis posset: sic disputauit, ut resisteret nemo etc. 5) imo definire rem pluribus, ut altius feriat animus, ut: Quis est, qui eum, a quo creatus est, non amet? Quid turpius, quam odisse eos, cum quibus arctissimo cognationis vinculo coniuncti sumus? Si is venerit, qui centum habet oculos (herus.) Sic Cic. pro Rosc. Amer. XXII, parricidam ita definiuit: an putemus esse aliquem figura et specie, qui tantum immanitate bestias vicerit, ut propter quibus hanc suauissimam lucem adspexit, eos indignissime luce priuarit? Eloquentiae Romanae princeps (Cicero) mercatus bonarum artium (schola) Cauendae tamen descriptiones obscurae, ut de cochlea: terrigena, herbigrada, domiporta, sanguine cassa, quae in aenigmata abeunt. 6) diducere totum in suas partes, quod *μερισμον* s. partitionem vocant: v. c. moeret senatus, luget equester ordo, tota vrbs confecta senio est. Pro Arch. 1. si quid est in me ingenii, si qua exercitatio dicendi, si est huiusce rei ratio etc. c. VII. Haec studia adolescentiam alunt etc. in Catil. III. 1. Rempublicam, Quirites, vitamque omnium vestrum etc. pro Marcello II. 7. omninoque addere conditionem loci temporis et reliqua, quae pertinent ad perspicui-

spicuitatem: v. c. pro leg. Manil. III. 5. „qui vno die, tota Asia, — tot in ciuitatibus, vno nuncio atque vna litterarum significatione ciues Romanos necandos trucidandosque denotauit.“

*) Atque haec quidem ferè caput eloquentiae Romanae constituunt, teste Cicerone in Bruto. Quare ut diligenter animaduertantur et ipso vsu adhibeantur, suademus. In quo bene sibi consulet qui in legendo Cicerone aliisque copiam eorum excutiat et ad eas, quas posuimus, causas reducat. Sic sensim admirari incipiet Latinae linguae diuitias, in qua sexcentis, imò mille modis in vna re describenda licet variare, et placebit ea latinorum scriptorum ars, qua rebus etiam tritis nouitatem tribuere atque ita cogitando versare potuerunt, ut earum mutatas semper facies easque placidiores semper ostenderent; qua in re insignis est Cicero, Virgilius, Ouidius (Trist. III, 1.) ceterique omnes qui ingenio valent. Ac ne quis contemnendum putet hoc quicquid est operae in componenda dicendi copia, legat *Erasmii Roterod.* aureum librum de verborum et rerum copia, qui non descendisset ad hunc loborem, nisi eam rem vtilissimam vidisset omnibus.

§. 118.

Copia rerum.

Est autem hac multo praestantior multoque grauior rerum copia, quae ingenii ma-

magis et doctrinae, quam artis et disciplinae res est. Oportebit nimirum etiam in argumentando esse copiosum 1) delectu probationum bonoque earum ordine 2) exornatione argumentorum per exempla, testimonia, comparationes, similitudines. 3) imaginibus rerum et descriptionibus viuidis, quae sensus delectent, (qua in re Cicero, Livius, Virgilius, Ovidius maxime excellunt Cf. §. 94.) 4) amplificatione per enthymemata a maiori ad minus et contra 5) exaggeratione per sententias, digressiones, locos communes, omninoque 6) iis quae suppledat ingenii vis, iudici acumen probat, quae verbis pluribus explicare non est huius instituti.

*) Nam ex his fere constat omnis Ciceronis eloquentia. Quoties ad exempla maiorum, quoties ad pristini aevi memoriam ille prouocat: (pro leg. Manil. XI.) quantum placent enthymemata, quantum loci illi communes, in quos excurrit (Est autem *Enthymema* facta ex iis, quae diximus aut narrauimus, conclusio ad rem spectans v. c. pro Marcello IV. „tropaeis tuis monumentisque, Caesar, finem est allatura vetustas: nihil est enim opere aut manu factum quod aliquando non conficiat aut consumat vetustas“ suntque vel a maiori ad minus pro Arch. XI. „In qua vrbe imperatores prope armati poetarum nomen et Musarum delubra coluerunt in ea non debent togati iudices a Musarum honore et poetarum salute abhorrerere“ vel a minori ad maius, ibid.

IX.

IX. „Ergo illi alienum, quia poeta fuit, post mortem etiam expetunt, nos hunc vivum, qui et legibus et voluntate noster est, repudiabimus?“ placentque magis, cum sunt ex contrariis sibi respondentibus composita, et interrogatione intensa, vt in hoc ipso exemplo vidimus. Cf. pro Mil. XVI, ab init. — *Digressiones et locos communes* vocant, cum aberratur a re proposita ita vt in vniuersum re dicamus, quam deinde ad vsum nostrum conuertimus. Sic Cic. Pompeium laudans (pro leg. Manil. X) de virtutibus imperatori necessariis generatim disserit, et pro Marcello demonstrat Caesari, clementiae laudem maiorem esse bellica gloria.

§. 119.

De Periodis.

Nihil diximus de exornatione per periodos. Nam hic locus singularem diligentiam postulat, cum sit latinitatis fere laus propria, ita vincere orationem vt ambitum efficiat. Est igitur *periodus*, quae et *comprehensio* s. *circumscriptio* dicitur, cum, quae ad subiectum vel praedicatum spectant, enunciationes secundariae omnes, siue loci illae sint, siue temporis, siue conditionis, siue determinationis; praedicato praemittuntur, ita vt subiectum incipiat, attributum claudat. v. c. Cic. de Offic. III, 30. „At vero T. Veturius et Sp. Postumius, cum iterum con-

N

sules

sules essent, quia, cum male pugnatum apud Caudium esset, legionibus nostris sub iugum missis, pacem cum Samnitibus fecerant, his dediti sunt“ vbi Vet. et Sp. Post. subiectum est; dediti s. Samnit. praedicatum, reliqua secundaria, subiectum vel attributum illustrantia. Est autem periodus vel *simplex*, in qua est vna sententia principalis et vnus a subiecto ad praedicatum ambitus) vel *composita*, in qua sunt sententiae plures sed vnus ambitus; adeoque vel *bimembris*, vel *trimembris* vel *quadrimembris*. Periodi longiores vocantur. *περυσματα* s. *τασεις*: quae vno fere spiritu efferri nequeunt. Dicuntur etiam periodi compositae a particulis, a quibus incipiunt, vel *concessivae* (Etsi — tamen) vel *adversatiuae*, (*quanquam* — *tamen*) vel *copulatiuae* (cum, tum) vel *comparatiuae* (quemadmodum — ita etc.

- *) Exemplum periodi simplicis: „*Tutores*, pecuniam praetori, si pupillae nomine darent, praesertim grandem, quemadmodum in rationem inducerent, quemadmodum sine periculo dare possent, *non videbant*.“ bimembris concessivae, ad dinerf. III, 8. „Etsi, quantum ex tuis literis intelligere potui, videbam, te hanc epistolam, cum ad urbem esses, esse lecturum, refrigerato iam leuissimo sermone hominum prouincialium: tamen, cum tu tam multis verbis ad me de improborum oratione scripsisses, faciendum mihi putavi, vt tuis litteris breui responderem.“ trimembris

bris comparatiuae: *Vt* enim pictores et ii qui signa fabricantur, atque etiam poetae suum quisque opus a vulgo considerari vult, vt, si quid reprehensum sit a pluribus, id corrigatur; hique et secum et cum aliis, quid in eo peccatum sit, exquirunt: *sic* aliorum iudicio permulta nobis et facienda et non facienda et mutanda et corrigenda sunt.“ quadrimembris conditionalis: „Si, quantum in agro locisque desertis, audacia potest, tantum in foro atque iudiciis impudentia valeret: non minus nunc in caussa cederet A. Caccina Sexti impudentiae; quam tum in vi facienda cessit audaciae“ vbi etiam contrarie sunt opposita. De periodis longioribus, quae in laude non sunt, exempla habes apud Cic. ad Quirites post red. c. I. pro Arch. poeta c. II. de Nat. D. II, 37.

§. 120.

Periodorum struendarum artificium.

Hoc periodorum artificio nihil est ad comprehendendam et ornandam orationem gravius, nec quicquam facilius; modo id seruetur, vt, quaecunque in aliis linguis vel praeponuntur subiecto vel subiiciuntur praedicato, tanquam caussae et rationes attributum efficientes, hic interferantur, potissimum ea, quae „*si*, *quod*, *cum*, *quia*, *quoniam*“ etc. — secum habeant; quod naturae valde est consentaneum. Nam cum narratur aliquid actum vel factum, caussae etiam

exponuntur et rationes quae id effecerint, quae ut natura, ita oratione praemittuntur; ut rite possint expendi et cum effectu comparari: *Deinde* bene id fit, quod sententiae plures, quae distinctim ponuntur in aliis linguis, sed habent tamen quoddam quasi vinculum, vel effectus, vel disiunctionis, vel causae, vel consecutionis, hic periodis ita coarctentur, ut earum vis et nexus appareat. Quorum illud in periodis simplicibus hoc in compositis locum maxime habet. *Denique*, ut membra recte diuidantur, eoque, quem natura praescribit, ordine se excipiant, longiori vocabulo, si fieri potest, omnia terminentur, curandum est. Haec tria qui tenuerit, is artificium, periodorum totum tenebit. Proderit igitur 1) periodorum tum simplicium tum compositarum vim in promptu habere ex optimis scriptoribus, 2) bene structas soluere ex constructione linguae vernaculae, solutas struere ex nostris regulis: 3) ad harum exempla alias fingere, contractis iis quarum vnum pendet ab altero in medium vocatis participiis et congregatis in vnum locum particulis causalibus: denique diductis in suas causas et condiciones sententiis, naturae conuenienter vincere orationem, ut sponte procurrant periodi; id quod exemplis nonnullis a nobis probatur. (Cf. §. 99.)

*) V.

*) V. c. si haec tibi narrentur: „Die Athenienser konnten einst die Einfälle der Perfer nicht länger aushalten, vnd beschloffen, die Stadt zu verlassen, ihre Weiber vnd Kinder nach Trözen zu schaffen vnd ihre Freyheit lieber zur See zu vertheydigen; Als ihnen ein gewisser Cyrillus rieth, sie sollten in der Stadt bleiben und hier den Xerxes erwarten, den sie aber steinigten“ vna periodus efficietur commode, vno ambitu. Nam est vnum subiectum „Athenienses“ est praedicatum vnum, lapidibus obruerunt“ ergo tolle disiunctionem quae est in verbis „als ihnen Cyril. rieth“ et ut vinciat oratio, infer particulam „cum non possent sustinere“ adhibitis participiis „vrbe relictis, coniugibus liberisque Trözene depositis — Cyrillum quendam suadentem ut etc.“ et habebis periodum elegantissimam, qualis exstat apud Cic. de offic. III, 11. Porro si tibi dantur haec verba: „Ego sane diuinare nequeo, quare nemo veterum philosophorum viderit, nullam deo materiam praesto fuisse in efficiendo mundo, quod facile poterat intelligi“ videbis melius illa cadere, si ita iungantur: „Ego sane, quare, quod facile erat intellectu, nullam deo mundum efficienti materiam praesto fuisse, nemo veterum philosophorum viderit, nequeo diuinare.“ Idem fiat in periodis compositis, vbi plures distinctas sententias vno impetu orationis et cursu licebit consignare, v. c. apud Cic. de Offic. I, 1. pro leg. Manil. I, 1. statim ab init. Ita ex hac sententia: „Vtinam in deo tantam spem collocaremus, quantam in regibus ii, qui salutem ab illis quaerunt; sane bene nobis consuleremus! haec efficietur periodus composita: „Si, quantum in regi-

bus habent spei quicunque salutem et incolunitatem expetunt, tantum in deo collocaremus fiducia; non minus nobis in rebus diuinis accederet auxilium, quantum illis in rebus humanis accedit praesidii."

§. 121.

Cautiones Periodorum. Oratio membratim et incisum fusa.

Sed videant qui periodis vtuntur ne id alio consilio fecisse videantur, quam vt suauitas comparetur et grauitas. Quare tantum abest, vt periodi orationem diducant inaniter, vt eandem potius mire vinciant ac comprehendant, sintque breuitatis potius, quam laxitatis. Docet id periodorum historia, quam diligenter persecutus est Cicero in Oratore a. c. 44. ad finem. Nam ab initio tum graeca tum latina lingua caruit periodis, donec apud Graecos, inuentae a Sophistis nominatim a Gorgia, explicatae ab aliis, Platone, Xenophonte, Aristotele auctoribus multum colerentur; a Cicerone autem, qui a Graecis hanc artem didicerat, in orationem latinam transferrentur. 2) ne periodis nimis longis vtantur, sensumque quem expellere volebant, magis impediunt. 3) vt neprehendatur manifesto, quid a nobis de industria fiat et occurratur fatietati. 4) vt soluta sit saepe libera oratio sine periodis, *membris*

bris (κωλοῖς) et *incisis* (κομμασι) fusa, quae habent et ipsa numerosi aliquid ac circumscripti.

*) Ac *membrum* quidem illud vocant, quod est dictum breuius, sed cum aliqua circumscriptione et numero v. g. Incurristi amens in columnas, in alienos insanus insanisti: Depressam ac iacentem domum pluris, quam te et fortunas tuas aestimasti. *Incisum* autem, quod est dictum breuissime, cum aliqua vi: vt Stoicorum illud de dolore: si longus, leuis; si grauis, breuis — item: Non decet; non datum est: non potestis: „Domus tibi deerat? at habebas: pecunia superabat? at egebas.“ Quae si coniunguntur cum particulis et referuntur inter se; atque ita collocantur, vt vnum alteri respondeat, efficiunt id quod maxime placet in periodis.

§. 122.

Numerus oratorius. (Wohlklang.)

Restat *numerus oratorius* (ῥυθμός) non poeticus ille pedibus incedens et modulis, quo carent oratores, sed orationis ad varietatem et delectationem in sono sensuque compositio, quam licet aures elegantia imbutae solae et sentiant et agnoscant, habere tamen quasdam quasi causas et fontes animaduersum est probe a Cicerone optimo in hac re artifice, in Orat. 42. Existit autem nu-

numerus 1) ex pariter sonantibus et simili-
bus verbis. v. c. „est haec magis scripta quam
ficta res: laus est illis tribuenda, quod ege-
runt; venia danda quod reliquerunt“. Quo
pertinent casus Nominum iidem, Verborum
tempora eadem, particulae item bis positaе.
2) ex transversis et immutatis verbis v. c.
abesse non potest quin eiusdem hominis sit,
qui improbos probet, probos improbare: Sic
eius aduentus celebratur, vt famam ingenii
expectatio hominis, expectationem aduen-
tus admiratioque superaret: Nam pluma vi-
demus alias; alias coriis tectas 3) ex homo-
ioteleutis: „otium meum abstraxerit, vo-
luptas auocarit aut somnus retardarit —
„omninoque ex figuris, quae habent mul-
tum suauitatis in sono (§. 98.) 4) ex contra-
riae sibi oppositis, et paribus relatis pari-
bus: „Itaque tantum victus efficere potuit,
quantum incolumis nunquam est ausus op-
tare: Ergo histrio haec videt in scena; sa-
piens non videbit in vita? quae suauiora
etiam sunt, si sono conueniunt, quare ni-
hil numerosius illo apud Cic. pro Mil. c. 4.“
Est haec non scripta sed nata lex: quam
non didicimus, accepimus, legimus: verum
ex natura ipsa arripimus, hausimus, ex-
pressimus: ad quam non docti sed facti, non
instituti sed imbuti sumus. Quid est tam
commune quam spiritus viuus, terra mor-
tuis?“ 5) ex Enthymematibus e contrariis
„Ergo

„Ergo ille corporis motu tantum amorem
sibi conciliarat a nobis omnibus: nos ani-
morum incredibiles motus celeritatemque in-
geniorum negligemus?“ 6) ex bene sonan-
tibus principiis et clausulis bene cadentibus.
Probantur in fine, ditrochaei „conquiescāt —
comprehāuit, epitriti vt „probauerunt, re-
cepturi“ antispasti „faterentur“ paeones „vi-
deatur“ ipso iudice Cic. orat. 65. qui in his
„patris dictum sapiens, temeritas filii com-
probauit: Neque me diuitiae mouent, qui-
bus omnes Africanos et Laelios multi venali-
titi mercatoresque superarunt: Nostros
Marcellos in hoc multi eunuchi in Syria
Aegyptoque vicerunt“ omnem numerum pe-
rire putat, si „comprobauit, superarunt,
vicerunt“ demas — et „temeritas, venali-
titiue, Aegyptoque“ in fine ponas. In
principiis maior libertas est; erunt tamen
et haec non negligenda. 7) ex membris et
periodis, praeter ambitum, ita formatis,
vt singulae numeri partes in illis appare-
ant: v. c. Si, quantum in foro locisque
desertis etc. (vid. p. 152.) 8) omninoque ex
omnibus, quae orationis vel breuitatem vel
leuitatem, celeritatem vel grauitatem ipsis
verbis indicant, quemadmodum Cic. Pom-
peii celeritatem cursus descripsit verbis cele-
ribus pro leg. Manil. XII. et Virgilius cum
Ouidio sonum in multis sensui conformauit.

*) Cauendum tamen ne sensu careat numerus, quem quaerimus, nec in metrum excurrat, nisi forte imprudentibus nobis eiusmodi quid exciderit, quemadmodum optimis scriptoribus interdum euenisse videmus in librorum potissimum initiis v. c. Liu. in praefat. Tac. Annal. I, 1. Cic. pro Arch. poeta, I. Sallust. et aliis. Bene Cicero cum breuissime dicere vellet, quid sibi de his videretur (Orat. 71.) „composite et apte sine sententiis dicere, infania est: sententiose autem sine verborum et ordine et modo, infantia; eiusmodi tamen infantia, vt ea qui vtantur, non stulti homines haberi possint, etiam plerumque prudentes: quo qui est contentus, vtatur. Eloquentes vero, qui non approbationes solum, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, mouere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, vt ei turpe sit, quidquam aut spectari aut audiri libentius.“ Cf. Quintil. VIII, 4.

LOCI III.

DE VSV STILI

CAP. I.

DE STILI DIUISIONIBVS ET APTITVDINE.

§. 123.

Varia stili diuidendi ratio.

His ita expositis dicendum erit, quae quidque forma et ratione scribi maxime placeat.

ceat. Id autem poterit breuius dici quam effici. Nam eam vnice dicendi rationem probamus, quae est aptissima et conueniens loco, tempori, personis, rebus maxime. Quod secus est in veteribus. Hi enim stili varia genera excogitarunt acriter, sedulo explicarunt, quibus carere possumus commode, si apti erimus et vere eloquentes. Modo igitur ad scriptoris cuiusque consilium, modo ad regiones, modo ad formam externam, modo ad internam, orationem reuocarunt ac distribuerunt, quorum illud genus, quod primo loco posuimus, prae ceteris est ad iudicandum bonum, ad fructum copiosum. Nam vt cuiusque scriptoris consilium triplex est, vel *docere* vel *placere*, vel *mouere*; ita oratio erit vel *tenuis*, vel *mediocris* vel *sublimis*. Itaque hoc vberius explicandum, ceterae tangendae sunt.

§. 124.

Stilus tenuis.

Ac filo quidem tenui h. e. *eleganti, subtili, perspicuo, sicco* (Cic. Orat. XXI) *submisso* tum vtetur potissimum, cum simpliciter aut narrare aut docere volumus. Hic caret splendido ornatu, figuris, periodicis, numero; non caret tamen elegantia et perspicuitate, sed in his totus est. Quare, hanc

hanc dicendi rationem qui contemnunt, naturae simplicitatem et veri vim cum virtute repudiant. Vbi igitur narramus aliquid, aut ad vulgus dicimus, porro in epistolis, dialogis, comoediis, in quibus friget omnis grauitas, et fides derogatur ornatu, tenuiter erit scribendum. Quod idem fecerunt Nepos, Caesar, Terentius, Cicero in libris popularibus, qui sunt huius rei optimi magistri, exempla optima.

§. 125.

Stilus mediocris.

Hunc sequitur alterum dicendi genus, *mediocre, temperatum, floridum*, in quo praeter elegantiam multa etiam ornamenta sunt, placetque maxime ob acutas et nouas sententias, allusiones, iocos, sales, tropos, figuras, periodos, numerum et reliquos orationis flores. In eo potissimum excellit *Plato* et *Xenophon*, *Cicero* in philosophicis et epistolis haud paucis, *Liuius*, *Sallustius* passim. Ceterum, quando facile peccatur in hoc scribendi genere, nec satis temperare sibi quisquam poterit, quin facile in id, quod nimium est, excurrat, et fucum inducat et pigmentum, modice id adhibendum nec studiose quaerendum est. Habet autem

locum

locum maxime in disputationibus ad delectationem lectorum scriptis, in historia, in epistolis ad viros illustres et vbicunque non minus docere quam placere; sensus demulcere non minus, quam animum doctrina instruere e re nostra visum fuerit.

§. 126.

Stilus sublimis s. grauis.

Tertium stili genus *sublime est*, quo mouemus hominum animos, ipsi commoti. Id maxime existit auctore *Longino* optimo huius interprete 1) ex sententiis, quae magnam alicuius rei cogitationem afferunt, resque figura vel specie admirabiles describunt, vel effectum aliquem insignem verbis quamuis breuibus designant. Quo pertinet descriptio hominis, cum primum crearetur, apud *Ouid.* *Metamorph.* I, *Natus homo est* etc. *Famae*, *Eridis*, *Fanis* apud *Virgilium* et *Ouidium* et illud *Mosis* „Fiat lux et facta est lux.“ 2) ex vehementibus et generosioribus affectibus, vt *Ciceronis* pro *Milone* c. 38. et in *Catil.* I, 10. 3) ex figurarum, quae grauitatis multum habent, vsu (§. 109. 110.) 4) ex verborum delectu, vt sint sonantiora et grauiora (§. 79. I) ex periodis cum numero apto et graui 5) ex uniuersa denique elocutione ad animi nostri ardorem et vim facta et ordinata. Ceterum id in hoc genere

est

est maximum, ut ipsi gravitatem rei, quae tractatur, sentiamus, atque animos calidos cito temperemus, ne furere magis videamur, omninoque sublimitatem cum tenuitate et mediocritate sapienter misceamus, ne vel frigeat vel tumeat oratio. Nam sublimitati verae nihil magis contrarium est, quam frigus et tumor, (Schwulst, Bombast) quem pro gravitate vendunt plerique scriptores iuveniliter exultantes. Hoc sublime dicendi genus optime descripsit Longinus περι ύψους (Amstelod. 1733. 4) et a tumore deterruit omnes verbis quam gravissimis Sam. Werenfelsius de meteoris orationis Amst. 1702.

§. 127.

Aliae stili diuisiones.

Neque vero silentio praetereundae sunt reliquae praeis maxime celebratae stili diuisiones, quarum alia ab antiquis gentibus eloquentiae laude florentibus deprompta, stilum facit vel *Asiaticum* h. e. nimis copiosum et vberem, cui Cicero iuuenis indulisse nimis videbatur, isque erat in vitio ob nimiam ornatus frequentiam, vel *Rhodium* h. e. mediocrem, floridum, pictum fictumque (§. 125.) vel *Atticum* h. e. aptum et optimum (Ciceroni quidem de opt. genere orat. 4. attice dicere, est optime dicere) vel *Laconicum* h. e. brevissimum, qualis Laconibus erat

erat in usu; alia a scribendi externa forma, stilum oratorium (in orationibus) dialogicum, epistolicum, lapidarem etc. alia ex disciplinarum genere, vel oratorium vel philosophicum vel historicum etc. alia denique ex singulis orationis virtutibus, stilum vel breuem, vel magnum vel moratum vel concitatum etc. affert. Sed non opus est his omnibus, cum scriptorem neque gentes possint fingere, neque disciplinae, nec virtutes orationis; sed res, locus, tempora, mores, ingenium, doctrina, cum iudicio subacto et virtute animi coniuncta; sitque in loco apto et ratione temporis, non in praeis gentium fama vel disciplinarum laude posita vera eloquentia. Et quis est, qui Laconicam brevitatem stilum audeat dicere, cum nulla ei stili virtus insit, nihil nec elegantiae nec ornatus appareat, et in factis magis quam in dictis sibi excellendum putaverint Lacones? — Haec stili varia genera diligenter persecutus est Cic. in Oratore, Bruto, et Opt. gen. Orat. passim.

§. 128.

Aptitudo dicendi.

His igitur stili variis generibus omissis apte cuique erit dicendum, h. e. subtiliter docendum, eleganter scribendum, graviter in rebus grauibz et suaviter eloquendum.

Est

Est igitur *aptitudo* nihil aliud, quam eorum, quae supra posuimus, rectus et verus usus, quemadmodum natura fert et ingenium cuiusque patitur et res locusque postulat. Vere enim eloquens est (Cic. Or. 28.) qui humilia subtiliter, magna grauiter et mediocria temperate potest dicere. Quod facile erit ei, cui ingenium bonum et animus virtute praeditus, cum educatione bona et eruditione solida contigerit. Ad quas animi facultates si aliae etiam dotes et fortunae bona accesserint, veluti memoria praeclara, generis nobilitas, locus honestus, magna ad ciuitatem regendam vis, parum dico, si excellentem illum scriptorem fore augurer, ut potius *diuinus* appellandus sit. At cui haec omnia defunt, is nihil, quod laudari possit, praestabit, et, si ad scribendum accesserit, affectato dicendi genere molestiae potius quam oblectamento erit lectoribus. Ceterum excitandum erit mature ingenium, doctrina erudiendum, correctione coercendum, studio et industria regendum et omni genere poliendum. Haec de *xrnatu* et *aptitudine*.

LOCVS III. CAP. II.

DE STILI LATINI ADIVMENTIS.

§. 129.

Qualia sint stili adiumenta (v. §. 9.)

Quamuis ad orationis eo, quem nos quaesiuimus, stilo efformandae rationem et facultatem magis nos nasci, quam institui, imbui magis quam excoli, non tam duci quam rapi debere, recte dixeris: est tamen praeter ingenium, doctrinae etiam et institutioni potissimum locus (§. 13.) Sunt enim quaedam huius rei artes et adiumenta, quibus instructi facilius id, quod volumus, consequemur: *lectio*, *meditatio*, *scribendi exercitatio*, *loquendi studium* et *imitatio*, quas, ut aliquando peroremus, breuiter explicabimus.

§. 130.

Lectio veterum scriptorum.

In his obtinet primum locum *lectio veterum scriptorum*, quae debet esse prudentia et iudicio moderata. Ac prudentia quidem, ut delectus fiat in vetustatis scriptoribus, facilitatis, elegantiae et honestatis ratione habita; *) iudicio, ut optimae editiones praeferantur minus acuratis, **) et fides dictorum examinetur. Quando autem id non est cuiusvis iudicii, lectio debet cum tironum institui a gnaro latinitatis viro, qui idonea rerum verborumque cognitione munus, auctoris, quem tractat, sensum patefaciat, difficultates diluat, elegantias demonstret easque in usum reuocet, res quae vberiori explicatione egent, illustret, orationis virtutes indaget, vitia non celet, †) atque id agat, ut alliciantur tirones ad lectionem domesticam, allecti acuantur, acuti teneantur, nec prius a scriptore se diuelli patiantur, quam intus et in cute, quod aiunt, eum cognouerint. Sic habebunt adolescentes, quid scribant, et ad optima vetustatis exempla statim ententur ††).

*) Quaeres fortasse ex me, a quo maxime scriptore initium capiendum sit? A Cornelio Nepote, Phaedro, Caesare, Ovidii Metamorphosis et locis ex Cicerone selectis, (v. g. *lectionibus Ciceronianis* Regiom. 1793) ita tamen

men ut ingeniis tironum ubique se accomodat doctor. Deinde ad integros historicorum, oratorum et poetarum libros progredi licebit.

**) Quas enarrare singulas non est huius loci. Cf. Cl. *Harlesii* et *Zeunii* introductio in linguam latinam. — Primum est, ut ait Quintilianus, lectio emendata.

†) Nam interdum humani aliquid passi sunt scriptores antiqui vel optimi. In reprehendis tamen eorum vitiis sumus cauti et timidi, non mordaces et acerbi, ne virtutibus eorum detrahamus. Verborum potissimum vitia parce notentur, ne ipsi in his errare aut non satis percepisse mentem auctoris videamur.

††) De lectione accommodata ad tironum studia in usum vocanda pauca coram dicemus.

§. 131.

Meditatio.

Alterum est *meditatio* (μελέτη) amplissimi usus res, si ita instituatur, ut, quae sunt lecta, animo affigantur et crebro versentur. Ad quam rem iuuabit 1) repetitio locorum, quae in legendo placuerunt, diligens 2) vnus ex ceteris auctoribus delectus, quem nobiscum geramus et dies noctesque teramus, v. c. Ciceronis de officiis libros 3) clara lectio domestica ut periodorum sono et nume-

ro aures assuescamus 4) praestantissimorum locorum, quae intelleximus, recitatio ex memoria 5) diligens virtutum stili examinatio, ut iudicium acuatur. 6) continua de efformanda optime oratione latina, cogitatio 7) singulorum locorum et periodorum ad alias a nobis forte res scribendas animo facta applicatio 8) cum bono doctore initum consilium, qua ratione hoc vel illud exprimendum sit. 9) quaestiones propositae, consultationes, deliberationes, narrationes latinae cum perito harum rerum viro institutae. 10) assidua eorum librorum, qui latinae linguae virtutes excutiunt, tractatio v. c. Thesauri Gefneriani, Nizoliani etc. ut bona dicendi copia instruamur. Cf. §. 36.)

*) Atque haec est vera *meditatio*, qua animi vires tentantur, ut corporis, quae non tam cogitatione quam usu etiam ipso et apparatu omnis generis continetur.

§. 132.

Scribendi exercitatio.

Accedit *scriptio crebra*, a parvis initiis profecta et in maius semper aucta. Optima in hoc genere tirocinia sunt 1) versiones ex lingua patria in latinam et contra. In quibus elaborandum est, ut fiant ad veterum scriptorum

rum exempla, hac lege, ut discrimen utriusque linguae diligenter notetur et seruetur, quae res magni laboris magnaeque industriae est. (§. 103.) Proderit etiam scriptores graecos, Xenophontem potissimum, ad verbum transferre latine, quoniam in vincienda oratione huic simillimus est Cicero. 2) *imitationes*, quas vocant, h. e. eorum, quae legerunt tirones, mutatis nonnullis, applicationes et usus, quae quo liberiores sunt et a puerilitate alienae, eo inveniuntur pulchriores. 3) Orationis rectae in obliquam et obliquae in rectam ex scriptoribus priscis commutatio: 4) loci vitiose et male scripti ad corrigendum emendandumque tironibus propositi. 5) variationes et periodorum, copiae, numeri crebrae in scribendo expressiones, qua de re supra verba fecimus, (§. 120.) 6) observationes ad auctores priscos adpersae et latine a tironibus scriptae. 7) narrationes, epistolae, et eius generis aliae res ad scribendum propositae, 8) *diarii*, quod res a tironibus actas, bonas, malas, ceteraque memoria digna, comprehendat, conscriptio. 9) libelli ad excerpta et colligenda, quae legimus, optima, confectio. (Collectaneen Buch.)

*) Atque haec (cum reliquis quae §. 133. 134. enarrantur) exercitandi genera possunt ita commode dispelci ac distribui, ut singulis hebdomadi-

madibus per totum femestre singulae exercitationes a tironibus fiant.

§. 133.

Progymnasmata.

His praemissis ad maiora progrediendum est, quae ingenium etiam et acumen postulant, *progymnasmata* vocantur a Rhetoribus. In his ducuntur quasi manu auditores ad elaborationes proprias, quales sunt

- I) *Syllogismus oratorius.* In eo nihil requiritur, quam ut sententia aliquae vera et bona comparetur cum alia et reuocetur tanquam species ad suum genus, unde ducatur argumentatio et efficiatur conclusio; deinde haec inuenta dilatentur periodis, exornentur exemplis, et illustrentur argumentationibus, velut in his: „Melius accurantur quae consilio geruntur, quam quae sine consilio administrantur (quod in domibus administrandis, exercitiis regundis, nauibus gubernandis videre est) Nihil autem omnium rerum melius, quam mundus administratur (quod quotidie licet obseruare cuique, qui coelum, et terram attento animo intuetur). Ergo mundus cura diuina administratur.“
Ela-

Elaborationem vide apud Ciceronem de Inuentione I, 34. Item haec: Non contemnit eos sapiens, qui ipsum corrigunt. Sed corrigunt magis obtrectatores, quam adulescentes: Ergo illos non detrectabit, hos repudiabit — Quo est pretiosior res, eo diligentius est custodienda: tempus vero est res omnium pretiosissima: ergo est diligentissime custodiendum.

- II) *Chria vel sententiae vel facti.* Illa sententiam auctoris alicuius ita elaborat, ut a laude auctoris incipiat, deinde eam sententiam proponat, explicet, probet causis pluribus, illustret similitudinibus, exemplis, testimoniis, obiectiones diluat et tandem concludat v. g. in illo Velleii L. I, 16. „alut aemulatio ingenia et nunc inuidia nunc admiratio incitationem accendit“ estque in probando, argumentando et refutando versatur maxime; haec factum aliquod narrat insigne vberiori explicatione addita idque ad erudiendum ingenium corrigendumque animum convertit.

- III) *Ethopoeia* s. characterum morumque descriptio, in qua diligens animi humani observatio, coniuncta cum iudicio et

dicendi genere breui et ornato requiritur.

IV) *Descriptio rerum a natura et arte perfectarum omnis generis, et alia similia.*
(vid. §. 94, 3.)

*) Quoniam sunt nostro praesertim aeuo, qui ista contemnunt egregii et vincula ingenii malint dicere, quae cum non patiantur animum vagari libere, abicienda sunt, nihil tamen fere agunt. Nam nisi his quasi finibus et gyro agatur dicendi ratio, non facile, quod probabile sit et laudabile, praestabit. Etenim ingenio in his magnus locus est, et est, ut omnium rerum, quae doctrina percipiuntur, ita et eloquentiae, ordo quidam et quaedam quasi consecutio. His autem instructus et praeparatus iuuenilis animus sciet, unde summa petat. Exempla harum rerum plura petuntur ex *Aphthonii Sophistae Progymnasmatibus* Frcf. 1642. 12. *Facciolati proemiis orationum et dissertationum.*

§. 134.

Loquendi exercitatio.

Adiuuat autem stilum maxime loquendi *usus et exercitatio*, quam ut primum verborum formularumque dicendi probabilem copiam ex bonorum scriptorum lectione erimus nacti, cum fructu tentabimus. Modo id

id fiat cum proficiendi studio sub boni doctoris regimine, qui de vitiis nos admoneat et labenti memoriae succurrat. Tum oportet crebrius idem conamen repetendo semper acervo addere plura sed bona et proba, et id maxime agere, ut bene et eleganter loquamur.

*) Nos quidem, quoties aliquem ad loquendum duceremus, de illa ipsa re, quae tunc agebatur, deque scriptorum, quos tractauerat locis, ipsis maxime scriptoris verbis dicere et nobis quaerentibus respondere quemque iussimus. Qua ex re maximam utilitatem percipi sensimus, quoniam alii sunt et plures huius rei exercendae modi.

§. 135.

Quid et quomodo loquendum sit.

Hoc autem studium adiuuent regulae stili latini, quae loquentibus etiam adsint (ut procul absit omnis barbaries) et consuetudo cum elegantibus et politis hominibus, qui et ipsi bene loqui sciant, et aliis viam monstrare ad bonam latinitatem possint. Cum his crebros sermones conferamus, horum exemplum imitemur, ad horum deferamus iudicium, quicquid vel falsum vel dubium videatur. Ipsi autem pauca potius bene, quam multa male; timide nonnulla

sed eleganter, quam inconsiderate omnia proferamus, et a facilioribus rebus ad grauiiores transeamus. Ceterum sermonis vsum regat prudentia et honestas, quibus ducibus non est desperandum. Cf. Cic. de Offic. I, 37.

§. 136.

Imitatio.

Denique latine scripturo nihil antiquius esto, quam optimorum vetustatis exemplorum sana et mascula imitatio. Quae uti vituperanda est, si est immodica, puerilis, seruilis, ut plagium magis referat, quam vsum; ita si ingenio et iudicio regitur, nihil ea efficacius. Ex hac, quicquid recte laudari videmus ab aliis, aut ipsi iudicio integro probamus, non solum in singulis verbis sed in toto etiam orationis habitu intueri, contemplari et ipso vfu atque vita exprimere; contra, quicquid recte vitio illis duci videmus, quicquid non est nostri temporis, nostri loci, personae ac fortunae, ingenii ac morum nostrorum; cane peius et angue fugere conamur. Quare potissimum id, quod decet, spectandum, nostrisque viribus ingenium alterius accommodandum est. Quod qui vituperandum censeat, nescio quid laudandum putet. Etenim eiusmodi imitatione res omnes humanae continen-

nentur. Ex hac omnes prodierunt artifices, prodierunt duces magni, magna denique ingenia prodierunt. Et quis est, qui magnam in aliqua re laudem consecutus est, qui, multum se profecisse imitandis aliorum in hoc genere virtutibus, neget? Quin et ipse Cicero animum et mentem cogitatione excellentium hominum conformasse fatetur, pro Arch. VI. Quae cum ita sint, hoc esto cuiuscunque, qui aliquod magnum sibi proposuit in latina lingua, curae et consilii, ut Ciceronem optimum latinitatis scriptorem totum referat, non in verbis haereat singulis, aut eius phrasas compilet; aut vitia imitetur, sed imaginem eius exprimat, mentis celeritatem assequatur, ac totum orationis eius habitum induat. Cf. Samuel Petitus de imitatione recte instituenda. Casp. Sagittarius de imitatione Ciceronis. Dornmeyer de vitioso Ciceronis imitatore, alique in Walchii hist. Crit. lat. ling. p. 510. Heineccii fund. stili p. 308 sqq. Quintil. Institut. X, 2.

LOCI III. CAP. III.

DE VARIIS SCRIBENDI
FORMIS.

§. 157.

Narrationes et Fabulae.

Iam vt quisque his praeceptis magis est munitus et imbutus, ita magis erit ad scribendum paratus ac promptus. Ingenium igitur maxime sequatur suum, verborum non plane incurius, ita tamen, vt sponte sequantur, quae scribat. Ceterum non omnes scribendi formae veteribus vsitatae hodieque in vsu sunt; multae etiam faciem plane induerunt aliam, prouti res vel exoleuerunt vel mutatae sunt, in quibus discrimen, quod intercessit, accurate obseruandum est. Erit tamen

DE SCRIB. FORMIS. §. 137. 138. 211

tamen plerumque aliquid narrandum vel simpliciter, vel per ambages, quod fit in *historia*. Eiusmodi narrationes porro vel *fabulae* sunt, vel *descriptiones* morum aut rerum naturalium. In his omnibus naturam sequamur ducem et optima Latinorum exempla. Quantum enim accedit artis, tantum demitur veritati et fidei, quae prima virtus in *historia* est. Deinde verisimilitati, quantum fieri potest, adhaereamus nosque veros et fidos virtutis custodes praebeamus, quae orationem ipsam ornabit multum. In fabulis praeter simplicitatem, insit acumen cum gratia et decore, quale in Aesopo Phaedroque admiramur.

§. 138.

Theses s. Loci communes.

Saepius etiam adhibentur *Theses s. Loci Communes* (allgemeine moralische Betrachtungen) s. oratiunculae, in quibus sententiae ad mores humanos spectantes tractantur breuiter et apte ad rem subiectam. Continentur autem caussae declaratione, illustratione per exempla et ad obiectiones responsione, exornanturque periodis, senti-
tiis

tiis et reliquo ornatus genere. Atque his quidem in causis publicis et priuatis, ubi ad plura dicendum neque tempus neque locus est, licebit uti; veluti in librorum praefactionibus, lectionum orationumque indicationibus, declamationibus, disputationum auspiciis, in societatum aditu discessuque, in publico conuentu, curia, in aulis principum et regum etc. proderitque, auctore Cicerone (de Orat. II.) eiusmodi elaborationes in promptu habere, v. c. de laude virtutis, iustitiae, de diuitiis spernendis, morte contemnenda etc. ut adsint si qua eis opus fuerit, et orationibus integris praemittantur tanquam exordia aut inferantur tanquam ornamenta. Atque hi eo crebriores usu fuerunt apud veteres, quo maiori eloquentiae laude illi floruerunt, unde in omnibus fere orationibus Ciceronis reperiuntur tanquam exaggerationes rerum tractandarum, v. c. in oratione pro lege Manil. de virtutibus magni imperatoris, pro Rosc. Amerino de accusatorum utilitate, pro Marcello de clementia victoriis anteponenda etc. Eius rei exempla etiam *Paradoxa* Ciceronis sunt, librorum eius plurimum initia. (v. c. de Offic. II, I. III, I.) et *Gesneri* Opuscula, qui in catalogis lectionum indicendis, et inuitationibus ad anniuersaria sacra, eiusmodi locis

cis communibus usus est. Cf. *Ernestii* Rhetor. §. 137.

Cum alia prorsus facta sit nostris temporibus eloquentia atque olim fuit in Romanorum re publica, factum est, ut rarius esset orationum usus ad ostentandam eloquentiam, earumque decus et forma mutaretur. Nam neque accusantur nunc coram populo aut defenduntur rei, nec suadentur vel dissuadentur publice, quae ciuitati profunt aut obsunt, nec regunt omnino nunc oratores populorum animos; contra, in commendandis, quae animum ad pietatem ducunt, et repellendis contrariis, aut laudandis viris praeclaris et institutis publicis et doctis demonstrationibus habendis, omnis eloquentia continetur. Ceterum partes orationum erunt eadem, quae olim fuerunt, nec poterit esse apud nos vere eloquens, nisi qui Ciceronem accurate cognoverit. Ac partes quidem orationum necessariae hae sunt:

- 1) *Exordium* s. praeparatio auditorum ad rem de qua loquimur, quo nec eadem, quae

quae in oratione, nec dissimilia valde tractanda sunt. Huic addebant veteres narrationem rei propositae, quae nunc adeo necessaria non est.

2) *Propositio* s. *Thema* quae erit electa a nobis ipsis aut data ad dicendum; eademque vel *finita* (in re, viro singulari) *indefinita* (in re vniuersali) in qua maior etiam ad dicendum copia suppetit.

3) *Tractatio*, quae fit a) vberiori rei, si qua opus est, *explicatione* b) *confirmatione* causae per argumenta; quae vt bona, firma et perspicua sint, videndum est c) *illustratione* per exempla, testimonia, similitudines, enthymemata, locos communes etc. d) *refutatio*ne contrarii.

4) *Epilogus* s. *peroratio* vbi breuiter vel repetimus, quae diximus (ἀνακεφαλαιωσις) vel adhortamur, vel admonemus auditores, vel commendamus nos, gratias agimus etc. omninoque mouemus animos. Plura de his docent Rhetores.

Praecepta quaedam in orationibus seruanda.

Quemadmodum autem saepe breuitati studendum est, ita non omnes partes in omni oratione necessariae sunt, sed pro rei grauitate ac vi tractentur singulae, reliquae omittantur. In ipsis argumentationibus ita omnia connectantur, vt transitus vix animaduertatur, atque in elaborando non solum *quomodo* et *quantum*, sed *quid* maxime dicas spectandum est, vt scias, quid conueniat loco, rei, tempori, personis: quae singula singulis praeceptis non possunt comprehendere. Multum autem profuerit in his, orationes Ciceronianas, aut aliorum, qui bene et apte dixerunt, soluere in suas partes, atque ita disponere vt argumentorum ordo, vis et robur appareat, ac deinde videre, quomodo singula tractata sint, vt ad similem dicendi ordinem et leges assuecamus.

*) De conscribendis orationibus praeceperunt omnes fere rhetores, plures orationes suas ediderunt; in quibus eminent orationes *Mureti* et *Buchneri*, quorum exemplum ita est

sequendum, vt latine dicentes latinam maxime eloquentiam in tropis, figuris, periodo numeroque respiciamus, et ab eloquentia patria in his recedamus. Cf. Heineccius fund. st. p. 224.

§. 241.

Epistola e.

Praeter orationes saepissime scribuntur *epistolae*, quibus cum absentibus colloquimur. Erunt autem vel *petitoriae*, vel *narratoriae*, vel *commendatitiae*, vel *publicae* vel *priuatae*, *familiares* vel paullo *eruditiores*, vel omnino tales, quales causae sunt, quae nos ad scribendum impulerunt. Has igitur vt exponamus breuiter, perspicue, modeste, necesse est, remoto omni ornatu, nisi vbi placere velimus viris claris et excellentibus; de rebus tamen, quas scribimus, magis quam de elocutione solliciti. Itaque quo simplicior in his erit scriptura, quo liberalior, eo aptior et convenientior.

§. 142.

Epistolarum scribendarum leges quaedam.

In epistolis autem scribendis maxime necessarium est, 1) vt pietatis et obseruantiae sensus exprimas erga eos, a quibus impetrare velis aliquid ad laudem et dignitatem. 2) vt animus amore, fide et reuerentia plenum afferas in amicos et familiares, nec pueriliter ludas aut inaniter garrias. 3) vt ne honorem vel dignitatem alterius laedas, nec vel seuerus nimis vel humilis videaris 4) vt ingenio, acumine, facetiis vtaris recte non peruerse, quo nihil frigidius. 5) vt tempora, modos, personas ea ratione adhibeas, quemadmodum passim a nobis praeceptum est atque 6) in epistolarum initiis, clausulis, inuolucris, titulis, magis quid recentiorum mori conueniat, quam quid veterum consuetudini tribuendum sit, quaeras: de quibus sententiam nostram exponemus in lectionibus. *Tituli latini* possunt repeti ex Heinecc. fund. stil. cult. p. 203. sq. et *Schelleri* compend. st. p. 360 sq.

*) Frustra fere egerunt, qui epistolarum scribendarum artificium praeceptis sunt complexi, cum ingenii maxime sit et pectoris res, bonam

nam epistolam conscribere. Quare et veterum et recentiorum in hoc genere positam curam fere non curandam censeo, si ab *Erasmi* Roderod. et Iust. *Lipsii* arte conscribendi Epistolas discefferis. At egregie sibi consulat, qui epistolas veteris et recentioris aevi a magnis viris elegantissime conscriptas et collectas, legerit, lectas in usum vocaverit, quarum infinita copia est. Sed laudem prae ceteris habent *Ciceronis*, *Plinii Iunioris*, *Mureti*, *Manutii*, *Sadoleti*, *Cunaei*, *P. Bembi*, *Erasmi*, *Camerarii*, *Lipsii*, *Buchneri* epistolae, ut alios taceamus.

§. 143.

Dialogi, Inscriptiones, Dissertationes.

De *Dialogis*, *Inscriptionibus* *Dissertationibus* scribendis peculiariter praecipere non attinet. Nam *Dialogorum* et *Inscriptionum* rarior apud nos usus est, nec habent quidquam, quod a ceteris scribendi generibus recedat, praeterquam quod natura, acumine et breuitate magis etiam quam reliqua commendantur. In *dissertationibus* autem de rebus doctis, argumentum primum quaeratur, deinde ordo dicendorum curetur, quem verba et sententiae ex regulis stili hactenus traditis sponte sequuntur.

*) *Dia-*

*) *Dialogorum* quidem *Ciceronis* libri dialogice scripti cum *Erasmi* colloquiis, *Inscriptionum* vero *S. Stili lapidaris*, collectiones §. 19 indicatae, et nuper *Birkenstockii* Viri illustris. laudes in *Fridericum M.* optima exempla, sunt.

§. 144.

Scribendi regulae generales.

Ceterum non inutile erit, has in scribendo regulas observare:

- 1) ne temere iuremus in verba magistrorum, nec ab aliorum potius quam nostro ingenio pendeamus.
- 2) ne de rebus scribamus, quas ipsi non intelligimus, nec temere scriptorum numerum augeamus.
- 3) ut lectorum, rerum, temporis, locorum rationem habeamus.
- 4) ut in dicendo simus perspicui, suaves et graves, ac rebus tractandis stili genus attemperemus.

- 5) vt relegamus quae scripsimus, et quae male cohaerent aut non satis polita videntur, corrigamus.
- 6) vt ne scribamus, quod obfit bonis moribus, profit quam paucissimis.

CORRIGENDA.

- pag. 126. lin. 5. l. crurium l. crurum
- pag. 195. lin. 4. l. placere quam docere loc. docere quam placere
- pag. 211. lin. 9. l. verisimilitati. l. verisimilitudini.

151299

57.

XIX

